

કાળું ગુલાબ

એલેક્ઝાંડર ફીચ

૧૨૨૦૬

૧-૦૩

૨૦૧૧

ખાલકો, વિદ્યાર્થીઓ, શ્રીઓ, યુવાનો, એ તમામની
 બહાસામા બહાલી ચીજ, તેમની માથી માનીતી
 માથી વધારે ઉપયોગી ચીજ
 ૧૧૧૧૧૧ કયી છે? ૧૧૧૧૧૧

ખાલ જીવન

સર્વાંગ સુદર સચિત્ર સસ્તામાં મસ્તું
 —નિયમિતમાં નિયમિત મામિક—

વાર્ષિક લવાજમ રૂા ૩ ૦ ૦

પરદેશ માટે રૂા ૪ ૦-૦

પુસ્તક નકલના રૂા ૦-૬ ૦

ખાલ જીવન કાર્યાલય,

કાવેલ, કાલખાદેવી, મુંબઈ ૨

અથવા:

ખાજવાડા પોળીકુઈ, વડોદરા.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૨૦૫ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ઈ.પુ ગુજાલ

વિષય ૪૩૨૨:૩

રસભરી ઐતિહાસિક નવલકથા

કાળું ગુલાબ

લેખક
એલેક્ઝાંદર દૂમા.

પ્રગટકતા:
ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર
૧૮૦-કેળાંપીઠ,
સુરત.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ દ્વારા પ્રકાશિત સંસ્થાને સ્વાધિન છે.
 ગા. સંવાદ ગ્રંથાલય ૧૨૨૦૮
 ગુજરાતી કૉપીરાઈટ સંગ્રહ -

મા છાપી નરવરલાલ મૂળચંદ
 વીમાવાળાએ 'ગાડીવ સાહિત્ય
 મંદિર' માટે પ્રગટ કર્યું

ખ. સ ૧૯૨૫

સવત ૧૯૮૧

પ્રથમાવૃત્તિ

અનુવાદક તરફથી—

એલેકઝાન્ડર ડૂમાના નામનો પરિચય, આજથી પાંચેક વરસ પર તો કદાચ ગુજરાતને આપવાની જરૂર રહેત પરંતુ નવલ-કથાઓની એક અપૂર્વ કલાવિધાનની શૈલીના એ સષ્ટા મારફતે-ફ્રાન્સના એ અમર નવલકથાકાર દ્વારા, ફ્રાન્સ અને ગુજરાતના નવલ-સાહિત્યો કોઈ અજબ સંધાણથી, ગયા પાંચ વરસ દરમિયાન સંધાયા છે શ્રી. કનૈયાલાલ મુન્શીનું નામ ગુજરાતના નવલ-કારોમા આજે મોખરે ઘિરાળે છે અને તેમણે પોતાની પ્રણાના અમૃત ફ્રાન્સને એવારે પીધા છે એલેકઝાન્ડર ડૂમાના એજસને એમણે પોતાની સ્વતંત્ર પ્રતિભા વડે રસીને ગુજરાતને આગણે ઉતાર્યું છે એટલે હવે ડૂમાની પિછાન ગુજરાતને કરાવવાની ન હોય.

ડૂમાની અસખ્ય નવલકથાઓમા

“બ્લેક ટ્યુલિપ” નું સ્થાન અવગણના-
 પાત્ર કે નીચું તો નથીજ એ સૌ કબૂલશે
 એ “બ્લેક ટ્યુલિપ”ને આ “કાળું
 ગુલાબ” નામથી ગુજરાતીમાં ઉતારવાનો
 પ્રયત્ન કર્યો છે તે કેટલે અશે સફળ
 થયો છે, એ તો વાચકોજ કહી શકે
 એટલું સ્પષ્ટ કરવાની ખાસ જરૂર લાગે
 છે, કે “કાળું ગુલાબ” એ બ્લેક ટ્યુલિપનો
 તરબુતો નથી-તેમ ઉપર અનુવાદક શબ્દ
 વાપરેલો છતાં, હાલ ચાલતી આવેલી
 બ્યાખ્યા મુજબનો એ અનુવાદ પણ
 નથી-એ એક adaptation છે-અનુકૂળતા
 મુજબ હું કાવીને કંઈક નવો ઘાટ આપેલું
 સ્વરૂપ છે એ વસ્તુ ધ્યાનમાં રાખીને સૌ
 કોઈ એનો તોલ આપે

હંચરલાલ વીમાવાળા

પ્રવેશક

હોલાડમા એક વખત જહોન ડેવિટ અને કોર્નેલ ડેવિટ નામના બે ભાઈઓની દેખરેખ નીચે ચાલતુ પ્રજા-સત્તાક રાજ્ય હતુ થોડોક કાળ એ રાજ્ય એવી રીતે ચાલ્યુ પડી ડચ લોકો એ બે ભાઈઓથી અને તેમની રાજ્યવ્યવસ્થાથી કટાળી ગયા તેમણે તેમની પાસેથી બધી સત્તા ખુચવી લીધી અને પુન મોનર્કી જાહેર કરીને વિલિયમ (ઓફ ઓરેન્જ) નામના એક જુના રાજવંશીને ગાદી પર બેસાડ્યો ડેવિટ ભાઈઓને તેમણે પ્રથમ તો પેન્શન આપી ઘેર બેસાડ્યા

પરંતુ ચચળ સ્વભાવના એ ભાઈઓ માત્ર પેન્શન લઇને પોતાની ઝામેલી સત્તા જતી કરી દે એવા કાયા ન હતા તેમણે ક્રાન્સના રાજા ચૌદમા લુઇ સાથે પત્રવહેવાર અને બીજી ત્રીજી ખટપટ કરવા માડી, પરંતુ તેમ કરતા તેઓ પકડાયા

નિયાના મનુષ્યોને એવીજ ટેવ હોય છે કે કમના સરજને પૂર્ણતા અને પડતાને પાટુ માગવી વિલિયમ રાજ થયો એટલે દરેક જણ તેની મહોડમા ભરાવા લાગ્યું અને ટેવિટ બાદ એના પ્રત્યે શત્રુતાની લાગણી પ્રદર્શિત કરવા લાગ્યું એક દાવનગરોર મહો એર્નેલ પર આગેપ મુખ્યો કે એજો ગજ વિલિયમન ખૂન કરવા માટે અમુક માણુ મને પૈસા આપી મુખ્યો છે તે એ આરોપ બરકોર્ટમા પુરવાર કરવામા આવ્યો એવીસરોએ એર્નેલને પકડી ગેલમા પ્રથો ત્યા નેની પામે વિલિયમના ખૂનનો પ્રયાસ કરવાની વાત કબૂલાવવા માટે નેને ખૂબ ગીઆવવામા આવ્યો

વરા દિવસ કો એનુ મહો થયુ કે ટેવિટ બાદ એર્નેલ રાજને પાનાડ પર ચગા લાવવાનુ આમ ત્રણ ગુન રીતે મોકલ્યુ છે મત્યાનાથ ! આ આક્ષપ પણ-કોણજણે કેવી રીતે-બરકોર્ટની વચ્ચે પુરવાર થયો મતાધિકારીઓએ જહોન તથા કેર્નેલ બનેને દેશનિકાલની શિક્ષા ફરમાવી

અદીથી આ વાર્તા આગળ ચાલે છે

કાળું ગુલાબ

પ્રકરણ ૧ હુ.

જેલરની કન્યા.

મધ્યાહ્નનો સમય હતો.

હોસાડના સાત પરગણાઓના મુખ્ય સહેર 'હુમ'મા આવેલી પેલી ભયાનક "યુટન જેલના ઓટલા પર, દરવાજા આગળ એક આગરે પચાવન વર્ષનો પુરુષ ઉભો હતો.

એ પુરુષનો પોશાક ઘણેજ માદો હતો એક સફેદ પાટલુન અને સફેદ છતનો હાફકોટ, જેના આગલા ભાગ પર એની લાખી દાઢી મળવળ મળવળ થયા કરતી હતી- એના ડોટની નીચે જાકીટ સરખુપે ન હતું એની આખો ઝીણી અને કાળી હતી એના માલ અને કપાળ પર ઘણી કરચળીઓ પડી હતી અને એણે અનેક સુખદુખના શીળાતડાં જોયા હોય એવું એના મુખની છાયા પરથી ટીપી આવતું હતું.

એની પાસેજ ઓટલા પર એક યુવાન ઉભો હતો એના કપડા પરથી અને એની રીતભાત પરથી એ પેલા

જૂદ પુરપનો નોકર હોય એમ માલમ પડતુ હતુ

થોડીવારે જૂદ પુરપે જોલનો મોટો દરવાજો ખખડા-
વ્યો. સાકળ ઠોકા, ને ખૂમ પાડી -

“આયફસ ! આયફસ !”

એને પણ હુમ્મરમા વટાવી જાય એવો એક ડોસો
હાથમાની લાકડી ઠોકતો ઠોકતો એક ઓરડીમાથી નીકળી
દરવાજા પાસે આવ્યો તેણે જાણીઆમાથી જોઈને પૂછ્યુ

“કોણ ? મિ જહોન રેવિટ ? અમારા જૂના
પ્રમુખ સાહેબ ?”

‘હા તેજ કમનમીય માણસ’ જહોને શાત ગંભીર
રવરે જવાબ આપ્યો

આયફસે બહુજ લણીલણીને સલામ કરી અને
પૂછ્યુ - “એલો સાહેબ, શુ હુકમ છે ?” પરતુ એની એ
નમ્રતા અને વિવેકમા ભારે વ્યગ હતો.

“આયફસ, તુ જાણે છે કે અમને દેશનિકાલની
સજા થઈ છે ”

આયફસ જરા ભવા ચઢાવીને ખેલ્યો- “ મિ
જહોન, જરા ખેલવામા વિવેક રાખો, વિવેક મારી સાથે
તુ-તા કરશે તે નહિ આશે, હવે કંઈ હુ તમારો નોકર
નથી ”

પ્રજાસત્તાકનો પ્રમુખ સડકજ થઈ ગયો ! અરેરે !
એક દિવસ એવો હતો કે એની ચિદ્દીને માન નહિ આપે
તો આયફસનો રોટલો જાય એમ હતુ, અને આજે ?

આજે તેજ આયફસ એની સાથે કેવા રોફ અને તોછ-ડાધથી વાત કરી રહ્યા હતા !

પ્રભુના ખેલ ન્યારા છે ! કાળની કરામતને કોઇ કળી શકતું નથી

આયફસે ચપ્પાડેલો અપમાનનો ધુટકો ગળી જઈને જહાને કહ્યું—“ મિસ્ટર આયફસ, અમને મળેલી દેશનિકાલની સળ પ્રમાણે આ દેશ છોડી જવા માટે હું મારા બાઈને લેવા આવ્યો છું ”

આયફસને પ્રથમથીજ ઓર્ડર મળી ગયો હતો, કે દેશ બહાર નીકળી જવા માટે કોર્નેલને છોડી મુકવો પરંતુ તેને તેડવા માટે આવી રીતે એનો બાઈ આવશે એમ ધાર્યું નહતું તેથી એણે જવાબ આપ્યો

“તમે બહાર ઉભા રહો હું હમણા કોર્નેલને છોડી મુકું છું ”

“આયફસ ! અરે—મિસ્ટર આયફસ, તમે જરા મને અદરનહિ આવના દો ? મારે કોર્નેલને જેલમાળ મળવું છે ”

“બંને જણાએ ભેગા થઈ મારે ખૂન કરવું છે, કેમ ?” ડોસો દાત પીસી ડોકુ ધુણાવતા બોલ્યો.

જહાન ડેવિટ ઝંખવાણો પડી ગયો મનમા એને આયફસ ઉપર ખૂબ ક્રોધ ચડ્યો, કંઈક એની દયા પશુ આવી. “હાય ! આ ડોસો તો એમજ સમજે છે કે બધું અમે ખરેખરા ખૂનીજ હોઈશું ...” એવો વિચાર એના મનમા ખૂચવા લાગ્યો.

“મિઠ્ઠા ગાયકસ, હું ખૂની નથી-અમે કંઈ ખૂની નથી...” જોડેને ડાસાને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો

“વાર સાહેબ એમ કાઢ હું ભાળવાઉં એવો કાચો નથી.” જેલર તેને અધવચ્ચે જ અટકાવીને કહ્યું

પરંતુ પળવારમા ગાયકસની પાછળ ડેટલેક અંતરથી કોઈક સ્ત્રીના કડનો તીણો મધુર અવાજ આવ્યો -

“એમ શું કરો છો” બાપુજી, પ્રમુખ સાહેબ કહ્યો એવા માણસ નથી એમને અદર આવવા દો”

જેલર ડાસાએ પાછળ ફરી જોયું એની અદાર વર્ષની એકની એક ફાઝી-ગેઝા-એના અવિવેકને માટે એને દુપકા આપી રહી હતી

વાચનાર’ શુષ્ક અને નિર્ભય હૃદયના જેલર પિતાને ઘેર એની એ સુદર ન્યા રોજા એક ખરેખર મધુર નુવાસિત ગુલામજી હતી બાપ નીમરીના સ્વરૂપની પેડે સ્વભાવભાગે આસમાન જમીનનો તફાવત હતો. ગાયકસનો દેખાવ કુગાળ, એના મ્હોનો ઘાટ વાકો ચુકા અને દાંત પડી ગયેલા હોવાથી કંઈક ખીહામણો લાગતો હતો રોજા! અહાજીએ ગોદવલી એના મુખમાની શ્વેત દતાવલિના રંગ સાથે હરિદાષ કરે એવા ગૌર અરીરની રોજા, ગાયકસ ડાસાના ધર રૂપી શીપમા મોતી સમાન હતી. એના મુખનો ઘાટ ગોળ અને ભરાવદાર હતો એની આખો ભૂરી પાંચુ તેજસ્વી હતી એના માથાના વાળ મોતેરી હતા, અને જ્યારે એ ખુલ્લે માથે

એનું બૂરૂ રેશમી ફરોક પહેરીને બગરના રસ્તા પર ચાલે
જતી ત્યારે દુકાનોમાં બેઠેલા તેમજ રસ્તે જતા આવતા
દરેક આજ્ઞાલુદ્ધ સ્ત્રી-પુરૂષ એ ઘડી એના પ્રત્યે મીઠ
માડીને જોયા વગર રહેતા નહિ. આયદ્ધ મ્વમાને કઠણ
હંયાનો હતો એણે તો પહેણે ઉભા કરેલા ફાસીના માથા
પર સેકડો સદોષ-નિર્દોષ માનવીઓના ગળા રેસાં જતા
જોયા હતા પણ રોઝા તો એના પોતાના શરીરની કામળ
ચામડી કરતા યે મૃદુ મ્વમાવની હતી એણે હજુ સુધી
એકે મનુષ્યને ફાસી દેવાની જોઈ ન હતી-એનાથી એ
ભયકર દૃશ્ય જોવાતું જ ન હતું, એટલું જ નહિ, પણ
કાઠિવાર એનો બાપ એને ફાસી કે વધની વાતો કહેતો
તે સામળતા યે એનું અગ્ર ધૂણ ઉડતું હતું

રોઝા પિતાની પાસે આવી. બાપની કમ્બર લટકતો
કુચીનો ઝુમખો હાથમાં લેતા તે બોલી

“ બાપુજી, તમે ખસી જાઓ, હું દરવાજો ઉઘાડી
તેમને અદર લઉં છું. પછી જોઈએ તે માફ ખૂન કરે
છે કે કેમ ? ”

એમ કહેતા એણે દરવાજો ઉઘાડ્યો જહોન ડેવિડ
અને તેનો નોકર અદર દાખલ થયા રોઝાના માથા પર
હાથ મૂકી જહોને કહ્યું

“ શાબાશ, બેટા, ધન્ય છે તને ! પ્રભુ તારૂ કલ્યાણ
કરે ”

આયદ્ધ આથો ખમી ગયો પછી તેણે જહોનને

દાખલ કરવા બાબતમાં કંઈ વાંધો લીધો નહિ વાંધો લેવા જેવું હતું પણ નહિ.

રોજાએ પાછો દરવાજો બંધ કરી ચાવી પિતાને પાછી આપી જહોન અને તેનો નોકર જે બોયરામાં કોર્ને-લને પૂર્યો હતો તે તરફ જવા લાગ્યા તેઓ ચાર ડગલા આસ્યા ન હશે એટલામાં જ જેલની બહાર કેટલેક દૂર સેકડો માણસો હાથમાં લાડી, બદુક, પિસ્તોલ વગેરે હથિ-આરો માથે “મારો, કાપો, તોડો, ફેડો! દેશઠોડીતું નિક દન કહાડો!” એવા એવા અનેક બરાડા પાડતા, ધાટાશોરથી આખો રસ્તો ગળવતા, જેલ તરફ ધમી આવતા દેખાયા

પ્રકરણ ૨ જી.

રીબાવેલો કેદી.

એક અંધારા બોયરા જેવા કેદખાનામાં આશરે પચાસ વર્ષનો પુરૂષ ખાટલા પર નાખેલી સાદડીના ઉપર વિચારમાં લીન થઈને સૂતેલો હતો એનો એક હાથ માથા નીચે અને બીજો ખાટલા પરથી ઝુલતો હતો અને હાથના કાડા ભાગેલા-કચડાયેલા-હતા તેમાંથી થોડી થોડી વારે લોહીના ટીપા ટપકતા હતા એના માથા નીચે ગોઠવાયેલા કતાનના તકીઆ ઉપર અને ખાટલાની નીચેની પથરની જમીન ઉપર ટપકેલું લોહી ભેગું થયું હતું

એના ડાબા ખભા પર એક અને જમણા પર એ હાથ
દેવાયલા માલમ પડના હતા

વાચનાર !

આ કેદી તે ખીજે કોઇ નહિ પણ જહોન ડેવિડનો
સગ્ગો ભાઈ કેર્નેલ ડેવિડ હતો એના પર રાજ્ય વિલિ-
યમ ઓરેન્જનું ખૂન કરવાનો આરોપ મૂકાયેલો હતો એ
આરોપનો અપરાધ એની પાસે કપુલ કરાવવા માટે એના
શરીરના અવયવોની આવી સ્થિતિ કરવામા આવી હતી

કેર્નેલની જગાએ ખીજે કોઇ હોત તો-રોજના
ભયાનક રીઆમણાની દારણુ વ્યથામાથી બચી જવાને
ખાતર પોતે ન કરેતા અપરાધ પણ “હા મે કર્યો છે,”
એમ કહીને તે કપુલ કરી દેત પરંતુ કેર્નેલ જુદીજ
પ્રકૃતિનો માણુષ હતો સૂચ દેહને સૂચ ચત્રણામાથી
બચાવી લેવાને ખાતર તે અસત્યવાદનો આગ્રય ગ્રહણ
કરે એવો ન હતો આખા જીવનમા એણે માત્ર સચ્ચાઈ
અને નીતિનાજ કામે કયા હતા. દેશસેવાની
એના અતરમા ભારે ધગશ હતી અને પોતાના નીતિના
સિદ્ધાંતોને અનુસરીને દેશની, માનુષ્યમિત્રી અને જન
સમાજની સેવા કરવાને માટેજ એણે પોતાનું આખું જીવન
હોમી દીધું હતું એનામા કામ કરવાનું અને શરીર કષ્ટ
સહન કરવાનું અથાગ સામર્થ્ય હતું. શરીર પર દબ્બુ
જેવડા મોટા ત્રણ ત્રણ ડામ પડવા છતાં, અને બને
હાથના કાડા કચડાયલા હોવા છતાં એને જાણે તે વિષે

કંઈજ લાભતું ન હતું આખો દિવસ અને રાત એને પોતાના દેશના, માનુષ્યમિતી સ્વતંત્રતાના અને તેનો ઉદ્ધાર કરવાનાજ વિચારો આવ્યા કરતા હતા દેશના દુખી અને ગરીબ જનોને કેવી રીતે સહાય કરવી તેની યોજનાઓ ધડવામાજ એનું ચિત્ત નિરતર રોકાયેલું રહેતું.

કોઇ કોઇ વાર એને એના ભાઇનો વિચાર પણ આવતો હતો એ એમજ માનતો હતો કે મારી પેઠે મારા ભાઇ જહોનને પણ કોઇ ખીજ ભોયરામા આવીજ રીતે રીમાવવામા આવતો હશે

પરતુ એ વાત ખોટી હતી એનો ભાઇ જહોન તો અત્યારે એના કેદખાનાના જળીયા પામે આવીને ઉભો હતો. અને ઉત્સુક નજરે એના પ્રત્યે જોઇ રહ્યો હતો.

દૂરથી ધસી આવતા ઉસ્કેરાયલા હથિઆરખેષ પ્રજા-જનોને જોઇને જહોન પ્રથમ તો ચમક્યો પરતુ પછી તરતજ એ લોકોનો ઉદ્દેશ કળી ગયો તેઓ એનું અને એના ભાઇનું ખૂન કરવાને આવતા હતા

“ રોઝા ! દીકરી ! આ લોકો અમને-મને અને કોર્નેલને-મારી નાખવા માટે આવે છે તુ પેલી ઝોર-ડીમા જઇને જમાદાર ટીલીને નહિ ચેતાવે ? કે આ લોકો ને જલમા પેસતા અટકાવજો... ”

જમાદાર ટીલી, ખુટન જેલનો મુખ્ય રક્ષક હતો. એના હાથ નીચે વીસ બંદુકધારી સિપાઇઓ હતા. તેઓ એ વિશ્વાસ જેલનું ચારે બાજુથી રક્ષણ કરતા, અને

અદર પૂરાયલા કેદીઓ નાસી જાય નહિ તેની ચોક્કી રાખતા હતા

જહોન ડેવિટની આગ્રા સાબળતાજ અપળ બાળા જામાદાર ટીલીની ચોરડી તરફ દોડી ગઈ જહોન પણ એકદમ કોર્નેલના કેદખાનાના પગથીઆ ચઢી જળીઆ પાસે આવી લાગ્યો હવે એક પળ પણ ગુમાવવા જેવો વખત નહોતો એણે જૂમ પાડી

“કોર્નેલ ! કોર્નેલ ! ! ”

ગાઠ વિચારનિદ્રામાંથી કોર્નેલ ચમકીને જાગી ઉઠ્યો “કાણુ ? જહોન ? મારા મોઠાભાઈ ? ”

“હા કોર્નેલ, ચાલ આપણે ચાલ્યા જવાનુ છે.”

“ક્યા ? ”

“આ દેશ છોડીને બહાર આપણને બંનેને દેશ-નિકાલની સજા થઇ છે ”

“મોઠાભાઈ, અદર આવો, અદર આવો બારણુ ખુલ્લુ છે. મારે પગે-પગને તળીએ-ફામ દબને જેલર હવે બારણુ ખુલ્લુ મૂકતો થયો છે”

જહોને અદર પ્રવેશ કર્યો કોર્નેલની પાસે આવી તેની દશા જોતા એનું અંગ દ્રુણ ઉઠ્યુ ફામ દેવા ચલા ખભા અને પગ પર હાથ ફેરવતા જહોન બોલ્યો-
“હાય ! કોર્નેલ ! પાપીઓએ તારી આવી દશા કરી છે ! ”

“હા. મોઠાભાઈ.....”

“ વખત આવશે ત્યારે, કોર્નેલ, આપણે આતું
વેર લીધા વગર નહિજ રહીશું ” કોર્નેલને બોલતો
અટકાવી વચમાં જહોને દાન કચકચાવીને કહ્યું

કોર્નેલ બોલ્યો-“ મોટાભાઈ, વખત તો આવ્યો ન
આવ્યો ઉપરવાળાના હાથમાં છે એની ઇચ્છા વિરુદ્ધ
આપણે શું કરી શકવાના હતા ? ”

જહોન કંઈ બોલ્યો નહિ એણે કોર્નેલનો લોહી
જરતો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો નાના ભાઈનું દુખ
જોઈને એની આખમાં અશ્રુ ઉભરાયા.

“ ભાઈ, કોર્નેલ, તને દુખ તો ઘણું થતું હશે ! ”
તેણે ગદગદ કંઈ પૂછ્યું.

“ થાયસ્તો થતું હતું, પરંતુ તમને પાસે
જોઈને માત્ર દુખ વણ્ણુ ઓઝુ થઈ ગયું છે ” કોર્નેલે
અત્યંત મૃદુ સ્વરથી જવાબ આપ્યો

“ કોર્નેલ, તારાથી મારી સાથે અવાશે ? ”

“ ત્યારે શું ખરેખર આપણને દેશનિકાલનીજ
સળ થઈ છે ? ”

“ હા, ભાઈ ”

“ હું તો ફામીનીજ આશા રાખીને એટલું હતો.
આજે ચાર દિવસ થયા હું પ્રભુ પાસે મારા પાપોની
માફી માગી રહ્યો છું ”

એટલામાં જેલ બહાર ભારે ત્રોલાટ અને હોઝારા
થયાનો અવાજ આવ્યો. ડેવિટ ભાઈઓ ઉપર કોષે

ભરાયલા, ખોરાયલા, અને તેમનું લોહી પીવાને તલસ્તી રહેલા પ્રજ્ઞાનનો દરવાજા પર આવી પહોંચ્યા હતા જમા-દાર ટીલી અને તેના વીસ બહાદુર ઘોડેસ્વાર સિપાઇઓએ તેમને જેલનો દરવાજો કુદી અદર આવતા ખાલ્યા હતા. તેમની વચ્ચે ચાલતી તકરારના એ ધાટાશોર ને હોકારા હતા.

કોર્નેલે ચમકીને પૂછ્યું—“ મોટાભાઈ, એ શું ? ”

“ એ તો પેલા હેગના નિમકહરામ શહેરીઓ આપણો જીવ લેવા આવ્યા છે ” જહોન દાત વચ્ચે જીભ દબાવી શબ્દો ચીપીચીપીને બોલ્યો—“ જેમના સુખને ખાતર આપણે આપણાં જીવાનીના વર્ષો એજે ગુમાવ્યા, જેમની સેવાને માટે આપણે આટલા વર્ષ તનતોડ મહેનત અને ઉભગરા કર્યા, તે કૃતદ્વી લોકો આજે આપણને આપણા આપભોગનો બદલો આપવા આવ્યા છે.”

“ આવવા દો તેમને ” કોર્નેલ નિરાશામય નિર્દિષ્ટાસનમાં ધૂળતો બોલ્યો, બોલ્યો નહિ, પણ બબડ્યો.

“ એટલે શું કોર્નેલ, તારે એમને હાથે મરવું છે ? એ નાપાક બદમાશોને હાથે ? નહિ નહિ હું એવું થવા દેનાર નથી કોર્નેલ, બેરો થા આપણે એકદમ અહીંથી ભાગી જવાનું છે હું જાણું છું કે તારાથી ઝાંઝું ચલાય એમ નથી. પણ આપણે માટે જેલની પાસેજ પેલા તળાવ આગળ એક શીઘરામ વાટ જોતી હબી છે. મારી સાથે આપણો પીટર પણ આવેલો

છે, તે તને ત્યાં મુધી ચાલવામા મદદ કરશે. પીટર,
આમ આવ " એમ કહેતા એણે ખાસણે ઉભેલા નોકરને
અદર આવવા પ્રસારત કરી

પીટર અદર આવ્યો

દરમ્યાન બહાર હોકારા વધતા જતા હતા જાણે
બે પક્ષ વચ્ચે ભારે તકરાર ચાલી રહી હોયને, તેવી
સડાલડના સવાલ જવાબ સંભળાતા હતા કેટલાક
કહેતા હતા " ખોલો, ખોલો દરવાજા " " નહિ ખોલીએ,
તમારાથી ધાય તે કંગે, " " તમને મારીશુ-મારી નાખીશુ
તાબે થઇ જાઓ " " જેલનું રક્ષણ કરવું એ અમારી
ફરજ છે મહારાજાનો હુકમ લાવો ત્યાં મુધી નહિ
ખોલીએ. " " અરે, હુકમને છુકમ ! ! તુ કોણ છે મોટો ?
હુકમ માગવાવાળો આવ્યો છે તે ? " ' તોફાન કરશે તો
ગોળા છોડીશુ " " જાણે તારા બાપનું જ રાજ થઇ
ગયું ! " " ચાલો તોડો દરવાજા " વગેરે વગેરે શબ્દો
વચમા વચમા મોટે અવાજે સંભળાતા હતા

" બહાર ઘણા લોક ભેગા થયા છે કે, મોટાભાઈ ? "

" અસંખ્ય. " જહોને એકંજ શબ્દમા જવાબ
આપ્યો

" ત્યારે આપણાથી નસારો કેમ ? આપણે ક્યા
થઇને બહાર નીકળીશુ ? "

" તેનો ચે વિચાર કરી રાખ્યો છે "

એટલામા એક મોટી કીકીયારી સંભળાઇ. " મહા-

રાજા વિલિયમની જેએએએએ... । તેમના ટોહીઓની
ખેએએએએ... । કાંદો નિકદન એ કમખખત કેવિટાસુ,
મારો, કાપો । હોએએએ હો । ”

કીકીયારી સાબળીને બંને બાઇઓના ચરીર કપી
હઠ્યા પીટર બોલ્યો — “સાહેબ, હવે જલદી કરો વખત
ચુમાવવા જેવો પ્રસંગ નથી ” એની આખમા પશુ
પાણી આવ્યા. એણે હાથનો ટેકો આપી કોર્નેલને બેઠો
કર્યો.

“ મોટાભાઈ, આપણે ફ્રાન્સના રાજા સાથે ખટપટ
કરી નહોત તો આવો વખત ન આવ્યો હોત.....”
કોર્નેલ બેઠો થતા બોલ્યો

“ ભાઈ, એ માનવુ જૂલભરેલુ છે. લોકો તો
ગંડુલ છે, ગંડુલ બાળે તે એક માણુમને એક કામ
માટે સિદ્ધાસન પર બેસાડી તેના પગ પૂજશે આવતી
કાલે ધૂળ જેવુ કારણ મળતા તેજ માણુસના ટુકડા કરી
કુતરાને નાખવા તૈયાર થઈ જશે લોકોની વૃત્તિને પાચો
નથી હોતો બાકી કોઈ માણુસ મહારાજા હુધ સાથેનો
આપણો બધો પત્રવહેવાર વાચી જાય તો તેની ખાત્રી
થયા વગર નહિ રહે કે આપણે કેવા અને કયા હુદેશથી
આ બધી ખટપટ વહોરી હતી પણ-પણ-હા, ઠીક માદ
આવ્યુ. કોર્નેલ, આપણા એ બધા પત્રવ્યવહારના કામ-
ળીઆ તે કયા મુકાબા છે ? ”

“ બહુજી સુરક્ષિત જમાએ. - મારા ધર્મપુત્ર

બારલને ત્યાં.....”

“ હે ! ક્યા ? બારલને ત્યા ? કોર્નેલ, તુ શુ કહે છે ? ” જહોને એકદમ ચોડીને પૂછ્યું

“ એ પત્રો મે બારલને મોખ્યા છે ’ કોર્નેલ ફરીથી સ્પષ્ટ સ્પષ્ટે બોલ્યો અને મોટાભાઈના ગભરાટનું કારણ જાણવું તેના મ્હો મામુ કિલ્લુક નેત્રે જોઈ રહ્યા

“ ભાઈ, તે બહુ મોટું કુર્ચુ છે એ પત્રોને લીધે બારલનું સત્યાનાશ નીકળશે એ ખિચારો નિર્દોષ બાળક વગર વાકે ફસાઇ પડશે ’ જહોને કહ્યું, “ એ પત્રો તો બાળીજ મૂકવાના હતા ’

“ મોટાભાઈ, મને તો લાગે છે કે એ પત્રો ભવિષ્યમા કોઇક દિવસ આપણા માથા પરનું વાદળ દૂર કરવામા સહાયશૂત થશે ”

“તારી વાત છોક ખોટી નથી પરંતુ તે ક્યારે બને ? જ્યારે લોકો ન્યાયની નજરે જોતા શિખશે ત્યારેજ અત્યારે તો એ પત્રોની હયાતીને લીધે ખીચારો નિર્દોષ બારલ ઉપર આદત આવ્યા વગર મ્હોવાની નથી એ આદત કથી અણધારી ઘડીએ આવી પડશે તે કાંઈ કહી શકાય નહિ કોર્નેલ, એ બધા પત્રવહેવારનો મોટો ભાગ મારે હાથે લખાયેલો છે ને હું જાણુ છું કે એમા કેટલાક વાક્યો એવાય છે કે જેનો અર્થ મચડીને આપણી સાથે પરિચયવાળા કોઈ પણ માણસને ફાસીની સિક્કા ઠોકી દેવી એ આ દેશના ન્યાયાધીશોને જરાયે મુશ્કેલ ન લાગે

“જો એમ હોય તો એ પત્રવ્યવહાર બાળીજ ન ખાવો જોઈએ” કેર્નેલ વિચારમાં પડતો બોલ્યો.

“જરૂર જરૂર કેનેલ હું કહું તેમ કર તું એક ચિઠ્ઠી લખ બારથેને એટલા ગળદો લખી જણાવ કે આ ચિઠ્ઠી વાચતાની સાથે, જરાપણુ વિલબ કર્યો વગર, તારા હજાર કામ પડતા મૂકીને તને સોપવામાં આવેલા કામ જોતું બડલ બાળી નાખ એ બડલમાં શું છે તે જોવા પણ રહીશ નહિ બાળી નાખ—એકદમ બાળી નાખ..”

“મોટાભાઈ, હું ચિઠ્ઠી તો લખુ—પણુ,—પણુ તે પહોચાડશે કોણુ ?”

“પહોચાડશે પીટર આપણને, ગાડીમાં બેસાડી એ સીધો ડોરટ જશે” જહોને તરતજ વળતો ઉત્તર આપ્યો, અને ચિઠ્ઠી લખવા માટે એકાદ કાગળનો ટુકડો શોધવાને આમતેમ નજર દોડાવી આખા ઓરડામાં એક પણ કાગળનો ટુકડો ન હતો.

“પરતુ તું લખશે શા પર ?”

“અદેખા જોલરો ગઇ કાલે મારી બધી ચોપડીઓ પણ ઉઠાવી ગયા છે” કેર્નેલ મદ અવાજે બોલ્યો.
“એક બાઇબલ રહી ગયું છે”

જહોનને તરતજ એક વિચાર સૂઝી આવ્યો.

“પ્રભુને આભાર ! કેર્નેલ, બાઇબલનું અસ્તર (ફ્લાઇ-લીફ) ફાડી લે.”

“વાહ ! વાહ ? મોટાભાઈ, તમે હીક સૂચવ્યુ આપ-
તિમા આવી પડેલાનો ઇશુજ એક બેલી છે”

કોર્નેલે બાઈબલનુ આગલુ કોરૂ પાનુ ફાડી લીધુ
મોટાભાઈ પામેથી પેન્સીલ લઈને એણે કચડાયલા કાડાની
દીલી પડેલી આગળાઓ વડે લખવા માડ્યુ જેમ જેમ
કાગળ પર અક્ષરો પડતા ગયા, તેમ તેમ એના હાથના
કાચા ફાડાયલા ધામાથી રકનના બિંદુઓ ઝરતા ગયા
મારા લાડકા ધર્મપુત્ર,

આ ચિઠ્ઠી મળતાની સાથે તરતજ, જરાયે વિલંબ
કર્યા વગર, તારા બીજા હજાર કામ પડતા મૂકીને તુ
પેલા કાગળોનુ બડલ-જો ગયા ઉન્હાળામા એક દિવસ
મે તને રાખી મૂકવા સોચ્યુ હતુ ને-આળી મૂકજો એ
કાગળો કેવા છે ? કોના છે ? તેમા શુ લખેલુ છે તે
જોવા માટે તુ તે બડલને ખોલવા પણ રહેતો નહિ એક
દમ તેને ચૂલામા મૂકીજ દેજો એ કાગળો બચકર છે
ને તેના દર્શન માત્રથી પણ તુ આફતમા આવી પડશે,
માટે તરતજ આળી મૂકજો એમ કરવાથી તુ મારી અને
મોટાભાઈની પણ જી દગી બચાવી શકશે એજ

લી૦

તારો, ધર્મપિતા-કોર્નેલ”

—(*)—

પ્રકરણ ૩ જી.

રોજાની ચાલાકી.

ચિટ્ટી લખીને કાગળની ઘડી વાળી પીટરને આપી જહોને પીટરને એ ચિટ્ટી ક્યા, કેને, કવી રીતે પહોચાડવી તે વિષે સચના આપી

પછી ત્રણે ઓરડામાંથી બહાર નીકળ્યા બારણા આગળજ તેમને રોજા મળી એના મ્હો પર ગભરાટ અને ભયના ચિન્હો સ્પષ્ટ હતા અને એક પ્રકારની ચિતા-જન્ય શીકાશે એના મુખસૌહર્યને વધારે જ આકર્ષક બનાવ્યું હતું

“કેમ ? બાબા, મોટા બાબા, તમે ક્યા જાઓ છો ?”
એના મ્હોમાંથી શબ્દો નીકળી પડ્યા

“બહાર અમે બહાર નીકળી જવા .”

“પણ બાબા, તમારાથી બહાર નીકળાય એમ નથી.”
રોજા જહોનને વચમાં અટકાવીને બોલી — “મોટા દરવાજાને રસ્તે તો ખૂબ લોક ભેગુ થઈ ગયું છે ને તેઓ તમને મારવા માગે છે જમાદાર ટીલી તેમને અટકાવે છે, પણ,
—પણ—”

“પણ—શું ?”

“પણ—લોકો એટલા બધા ઝંતુને ચઢ્યા છે કે ટીલીનું કામ ચાલે એમ લાગતું નથી મને લાગે છે કે લોકો થોડાજ વખતમા દરવાજો તોડી પાડશે...”

એટલામા જેલબહાર કમક ધમાચકડી થયાનો અવાજ સભળાયો અસખ્ય માણસોની સામગ્રી કીકીયારીના ખૂમાખૂમના-સાદ મબળાયા જાણે દરવાજા પર મોટા મોટા પથરા ફેકના હોય તેવા ખખડાટ-ધમાકા-સભળાવા લાગ્યા

જોડોને કહ્યું-“ફીકરી મેઝા, તારું નહેતું સાચું જણાય છે અહીંથી બહાર નીકળવાનો ખીન્ને કોઈજ રસ્તો નથી?”

“છે મોટા મામા, ખીન્ને રંગો છે ને તે ખતાવવા માટેજ તું નમારી પામે આવી છું”

“મેટા, તારી આ સદ્ગતિ માટે અમે તને શુ બદલો આપીએ? ફળ તારું કલ્યાણ કરે”

“આમા, મારે કરો બદલો જોઈતો નથી માત્ર તમે અહીંથી સુરક્ષિતપણે બહાર નીકળી જાઓ તેજ મારે મન થાય છે ચાલો નમે મારી પાઝળ આવો”

એમ કહી રોઝા સડસડાટ ચાલવા લાગી આ ત્રણે જણા તેટલીજ ઝડપથી તેની પાછળ ચાલવા લાગ્યા ચાલતા મેનેલિને પગે ધાબ દુખ થવા લાગ્યું, એના ડામના ઝંજેલા ફસોફસ ઝુટી ગયા ને તેમથી પાણી વહેવા લાગ્યું પરંતુ અચારે એને જીવ બચાવવાનો હતો ક્ષણિક દુખને ન ગણકારતા એ પણ પીટરને ખભે ટેકો દઈ બનતી ઉતાવળે ચાલ્યો

એટલામા વળી મોટી મોટી કીકીયારીઓ સભળાઈ એક બહુક ઝુટ્યાનો અવાજ આવ્યો ને તે અવાજ પછી તરતજ જાણે મોટું તોફાન થતું હોય, ને હાહાકાર વર્તા રહ્યા હોય એવો અવાજ આવ્યો.

“દરવાજો તૂટ્યો કે શું ?” જોહાન અપડ્યો.

તરતજ તેઓ એક નાના દરવાજા પાસે આવી પહોંચ્યા આ દરવાજો એક સાકડી નિર્જન ગલીમાં પડતો હતો, ને જવલ્લેજ-વરમમાં બાગ્યેજ એકાદ દિવસ વપરાતો તેને એક મોટું લોખંડનું તાળું હમેશ લગાડી રાખવામાં આવતું.

પાસે આવતાજ જોહાન બોલી ઉઠ્યો—

“રોઝા, આ દરવાજાને તો તાળું છે, તારી પાસે કુચી છે ?”

તેને કરો જવાબ ન આપતા રોઝાએ ફરાકના ગજવામાંથી એક જાડી કાળી-કટાયલી-કુચી કાઢીને જોહાનના હાથમાં આપી.

“હ્યો, ઉઘાડો—”

જોહાન ચક્રિત થઈ ગયો આટલી નાની છોકરીમાં આટલું બંદુ ડહાપણ, ને આટલી બધી સેવાત્તિ ! અને બાઈઓના હૃદય રોઝા પ્રત્યે પ્રેમ અને ઉપકારની વૃત્તિથી ઉભરાયા પણ અત્યારે બોલવા કે કહી બતાવવાનો અવકાશ ન હતો જોહાને કુચી લઈને તાળું ઉઘાડવા માડ્યું પણ તે તો કટાયલું હતું કેટલાયે મહિનાથી બંધનું બંધજ હતું તે એકદમ કેમ ઉઘડે ?

બહારના હોકારા તો હજુ વધતાજ જતા હતા કંઈ વખતે દરવાજા તૂટીને ઉસ્કેરાયલું લોક લાડી ને કુહાડી સાથે અદર ધસી આવશે તે કહી શકાય એમ ન હતું.

એક વાર મુખ્ય દાર તૂટ્યું કે બને બાઇઓનું નસીબ
કુટ્યું—એ નકકીજ જીવનરક્ષાનો એક માર્ગ તેમને
મજબો હતો—ત્યારે આ કટાયતુ તાળુ તે માર્ગમા કંટક
રૂપે આવી પડ્યું

હાય, કિસ્મત !

અતે ખૂબ મહેનત કરાતીને તાળુ ઉઘડ્યું ખરૂં
દરવાજો ઉઘડ્યો રોજાએ કહ્યું

“આ ગલીમાથી તમે જમણી બાજુ વળશો એટલે
એક મોટો રસ્તો આવશે ત્યાંથી બહિર્ન ગેટને દરવાજો
સહજમા પહોંચી જવાશે ”

ત્રણે જણા બહાર નીકળ્યા

“બેટા રોજા, અમે તારો શો ઉપકાર માનીએ ? અમે
દુ ખી છીએ—અમે અત્યારે બીખારી છીએ—તને આપવા
જેવું અમારી પાસે કંઈ નથી ”

“મારે કશું જોઈતું નથી ” રોજાની આખમા ઝળ-
ઝળીયા ભરાયા

“પણ રોજા, તને કશોયે બદલો—કશીયે યાદગીરી
આપ્યા વગર ચાલ્યા જતા મારું હૃદય મને ડબ્બે છે મારા
પમ અચકાય છે ” કોર્નેલ ગદગદ કહે બોલ્યો—“રોજા,
તને શું આપુ ? મારી પાસે કશું નથી છતાં લે,—લે આ
મારૂં એકનું એક બાઇબલ, મારૂં પરમ પ્રિય બાઇબલ.
રોજા, એ મારો અતરાતમા છે એ મારા જીવનનું જીવન
છે. લે, તું એને પ્રાણ પેરે જાળવી રાખજો મારા—

અમારા-સ્મરણ ચિહ્ન તરીકે સાચી રાખજો અમારો
આશીર્વાદ છે કે આ બાધમલના પ્રતાપથી તારૂં નસીબ
ખુલી જાયો ”

કોર્નેલે બાધબલ રોઝને આપ્યું, રોઝએ તે લીધું.
તેને ચુબન કર્યું-છાતી સાથે દાખ્યું, ને બોની

“હું એને જીવ પેટે જળવીશ, બાબા, હવે તમે
જલદી ચાલ્યા જાઓ ” એમ કહેતા એણે આગળાઓ વડે
ચપટી વગાડી

ચાલવા માડતા જહોન અને કોર્નેલે કહ્યું

“ગુડ-બાય”

રોઝએ કહ્યું

“ગુડબાય”

x

x

x

x

ગલીને નાકે તેમને જમણી બાજુએ વળતા જોઇને
રોઝએ દરવાજે બંધ કર્યો તાજું લગાડી કુચી મજવામા
મૂકી પોતાના બાપના ઝુમખામાથી એ છાનામાના કાઠી
લાવી હતી તે પોતાની ઓરડી તરફ પાછી ફરી

એના હૃદયમાં આનંદ માતો ન હતો એક
વાર મોટા પદવીધર ગણાયલા અને મહાપુરૂષ તરીકે આખા
દેશમાં પૂજાયલા, એવા બે નરવીરોનો એણે જન બચાવ્યો
હતો એને હરખ કેમ ન થાય ?

એ પાછી આવી ત્યાં સુધીમાં તો અહીં લગભગ બધું
કામ પૂરું થઇ ગયું હતું શોકોના ટોળામાથી એક જણની

પિસ્તોલનો લોડો છટકે, ગોળા છુટી, અને જેલનું રક્ષણ કરતા વીસ ઘોડેસ્વારોમાંથી એક જાણુ વિધાઇને નીચે પડ્યો. બમ, થઇ ચૂક્યું અને નરરથી પિસ્તોલ અને બહુકનો મારો શરૂ થયો. લાડી અને કુહાડીવાળાઓએ પણ આગળ પાછળથી પોતપોતાનો ફાળો આપવા માડ્યો. ઘોડેસ્વારો માત્ર નીમ હતા. લોકો તો અસખ્ય હતા. કીડીઆરાની પેઠે ઉમરાતા હતા તેમની સામે આટલા થોડા માણસ કયા સુધી ટકી શકે? જમાદાર ટીલીએ જોયું કે હવે આમા કાંઈ રીતે ફવાય એમ નથી એના ત્રણ ચાર માણસ પડ્યાં. ખરા એણે એની ફરજ બજાવી હતી હવે શા માટે વધુ માણસોનો ભોગ આપવો ?

તરતજ એણે નિશ્ચય કરી નાખ્યો અને પોતાના માણસોને દરવાજા આગળથી ખસી જવાનો ઓર્ડર આપ્યો. પછી લોકો તરફ જોઇ બોલ્યો.

“ હ્યો, હવે જઓ અદર, ને તમારૂં ખાટકીપણુ ચલાવો ’ છે’તા શબ્દો એ ધીમે અવાજે બોલ્યો.

“ ત્યારે અત્યાર સુધી અફલક કયા ગઇ હતી ?” પચીસ પચીસ માણસો એક સામટા ધાટા પાડી બોલ્યા.

જમાદારે કાંઈ જવાબ આપ્યો નહિ, લોકોને જવાબ જોઇતો. યે ન હતો તેમાંથી કેટલાક એકદમ દરવાજાની ઉપર ચઢી ગયા અને અણીઆળા ગજીઆ પરથી કુદીને અદર ઉતર્યા.

બહાર “લોકોએ ધારા પાડી કલ્પુ-” હવે દરવાજો ઉઘાડો ! ”

પરંતુ દરવાજાને અદરથી મોટું તાણ વાસેલું હતું. તે કમ ઉઘડે !

એ ચાર જણાઓએ કુહાડીઓ લીધી અને ફડાફડ ફડાફડ ધા કરીને દરવાજાની ડાકાબારી જોતજોતામાં ફાડી નાખી

એક પછી એક લોકો ડાકાબારીમાંથી અદર ફૂટવા લાગ્યા, “ મારો કાપો, દેશનાહીઓનું ખૂન કરો, ડેવિટોએ દેશનું સત્યાનારાય વાળ્યું છે’ મારો ! કાપો ! ” એમ બોલતા સૌ કોઇ અદર દોડવા લાગ્યા ઉતાવળમાં ને ઝનુનમાં એક બીજાના ઉપર મળડવા લાગ્યા.

એટલામાં કોઇ એક ચતુર અક્ષયબાજે નરાજની અણીના જોરથી દરવાજાની સાકળનો નકુચો અમળાવી કાઢ્યો સાકળ છુટી-દરવાજો ઉઘડ્યો ધરરરરધુસ કરતું આખું ટાણું નિયામરાના ધોધની પેઠે અદર ધસવા લાગ્યું. એક મોટી કીકીયારી પડી

“ મહારાજ વિલિયમની જેએએએએ...! દેશદોષી ડેવિટોને મારો, કાપો ! ”

મકરણ ૪ થું. *

અધુરામાં પૂરું.

દરવાજા આમળ બમો ચારમો માણસ ભેગુ થયું એટલે તેઓ સામટા કાર્નલની જેલ તરફ દોડ્યા એકે જાણે પાંચ સાત પતથરની સીડી પર ચઢી ગયા, જુઓ છે તો જેલખાનાનું બારણું ઉઘાડું !

ત્રણ ચાર જણા સામટા અદર ધુસ્યા જુઓ છે, તો જોરડો ખાલી અદર કોઈ ન હતું — “ હે ? ક્યા ગયા ? ”

“ કોઈ નથી, કોઈ નથી ” “ નાહા, નાસી ગયા, છટક્યા ! ” “ હમાખેર ! ” એવી જૂમ સડસડાટ એક મ્હોડેથી બીજે એમ કરતા આખા ટોળામાં પ્રસરી ગઇ બસો ચારમો અનાજ એક સામટા સભળાયા — “ શું નાસી ગયા ? ક્યા ગયા ? અરે, આટલામાંજ હશે જવાના છે ક્યા ? શોધો પકડો મારો છટકવા ન દો ” જેના મ્હોમાં જેમ આવ્યું તેમ બોલતું હતું

એકદમ આખું ટોળું જેલમાં ચારે બાજુ વિખરાઈ ગયું બધા જેલનો ખૂણેખૂણે શોધવા લાગ્યા બીંતોના મથાળા પર, છાપરાના છન્નમાં ને જનજરમાં પણ કેટલાક ફરી વળ્યા જેલમાંની બીજી બધી કોટડીઓ પણ જોઇ લીધી કેટલીકમાં ફેદીઓ હતા ને કેટલીક ખાલી હતી પણ બધીઓને મજબૂનતાળા લગડ્યા હતા

શોધતા શોધતા લોકો બબડતા — હવે તો એને બરાબર સ્વાદ અખાડીશું — હાથમાં તો આવવા દો એ ડેવિટો

પણ શીખશે, કે ખીન્ન દેશ સાથે ગુપ્ત મમલત કેમ થાય છે ! . ફ્રાન્સના લુઇને ખોલાવવો હતો ! . કમમખત ! .. જનસુમ ! હરામીએને હાથમા તો આવવા દે ! એના હુકડે હુકડા કરી નાખીએ હવે એને કોણ જીવતા મૂકશે ? ”

એ ચાર જણા ખોલી ઉઠ્યા -“ અરે, જેલમાથી નાઠા તેમા શુ થયુ ? શહેરમાથી નીકળાવાનુ નથી અમે બધા દરવાજા બંધ કરાવ્યા છે ”

“ હે ? ખરેખર ? ત્યારે તો તેમને એક દરવાજેથી ખીન્ન દરવાજે દોડાવવાની ધણીજ મઝા પડશે, કમ ? ”

જવાબમા એ ચાર જણા ખૂમ નિર્દયતાથી હસ્યા
આ તરફ જહોન, કેર્નેલ અને પીટર પેલી નિર્જન ગલીમાથી જમણી આંતુએ વળતા એક રાજમાર્ગ ઉપર આવી પહોંચ્યા ત્યાંથી એક ભાડાની ગાડી પસાર થતી હતી “ કોણ ? જીલી ? ”

ગાડીવાળો દૈવયોગે કેર્નેલનો ઓળખીતો નીકળ્યો આજથી પાંચ વર્ષ ઉપર એણે જીલીનો જીવ બચાવ્યો હતો એને ફ્રાંસની સગમમાંથી ઉગાર્યો હતો તે બોલ્યો -“ હા જી આપ અહીં ક્યા ? . ”

“ ગાડી ક્યા લઇ જાય છે ? ” કેર્નેલે તેને જવાબ ન આપતા તરતજ ખીન્ને પ્રશ્ન પૂછ્યો

“ કશે નહિ ”

“ ત્યારે અમને બહાર પર નહિ લઇ જાય ? ” કેર્નેલે

પોતાની સ્વાભાવિક મૃદુતાથી પૂછ્યું કયો પાપાણુહંથી
પોતાના જીવનદાતાની આટલી સેવા કરવાની ના પાડે ?

“કેમ નહિ ? સાહેબ, ગાડી આપની છે ચાલો ”

હાકનાર પોતાની જગા પરથી ઉતર્યો ને ગાડીનું
આરણ ઉઘાડી આપ્યું જહોન અને કોર્નેલ અદર ચઢી
બેઠા ચારે તરફથી પડદા ઢાકી દીધા પછી જહોન
પીટરને કહ્યું

“પીટર, હવે તું સીધો તને આપેલી ચિટ્ટી પહોંચાડવા
આવ્યો જા જો, યાદ રાખજો કોરટ ગામમા વાન આગલે
નામનો એક જગીરદાર રહે છે તેને એ ચિટ્ટી હાથોહાથ
આપવાની છે તે ખીજા કાઠના હાથમા ન જવી જોઈએ
તેમજ ખીજા કાઠ માણસને આ ચિટ્ટીની વિગત વિષે
ખબર પહોંચી ન પડવી જોઈએ સમજ્યો કે ?”

“હાજી આપે કહ્યા પ્રમાણે સભાળ રાખીને ચિટ્ટી
પહોંચાડીશ આપ ચિના કર્યો નહિ ”

ગાડી ચાલના લાગી પીટરે પોતાના શેડને છેવટના પ્રણામ
કર્યા જહોન એને નિશ્ચય આશિષ આપ્યા બનેલી આખમા
આસુ આવ્યા ફરી મળાશે કે નહિ, કોણ જાણતું હતું ? પીટર
જહોનનો ધણોજ જૂનો નોકર હતો જૂના સખધીઓથી
વિખૂટા પડતું ધણુંજ દુખદ છે

ખીજા તરફ પેલા ખુનીઓ આખી જેલમા ફરી વળ્યા,
પરંતુ તો તેમને કોર્નેલનો પત્નો મળ્યો, કે નહિ તેમને
ખીજા કાઠ ભાળ મળી. લોકો યુદ્ધ જેલર આવકસની

ઝોરડીઓમા ધુમી ગયા પણ તે ચે ખાલીખમ્મ હતી. તે
જોઇને ધણાના કોધનો પાર રહ્યા નહિ

આખી જલમા લોકોની દોડાદોડ થઇ રહી હતી
કેટલાક જણા પાઞ બહાર નીકળ્યા તેમણે જલની પશ્ચિમ
તરફના તળવને પેચે પાર એક ગાડી ઉભેલી જોઇ એક
જણ બોલ્યો—“ અ-યા, જૂઓ, જૂઓ પેલી જહોનની
ગાડી ”

“ હા બાઇ, છે તો તેજ ચાલો. દોડો, જઇને તપાસ
કરીએ સાળાઓ ગાડીમા ભરાઇ બેઠા હશે ... ”

હુકુકુકુકુ હસ કરતા બસો પાચસો લોક સામટા તે
ગાડી તરફ દોડ્યા જહોન અને કોર્નેલની વાટ જોઇને
એસી રહેલો બીચારો ગાડીવાન આ બધી ઘાડને આવતી
જોઇ મમરાયો ઘોડાની લગામ પકડી તે ગાડી હાકવાની
તૈયારીમા હતો, એટલામાજ દશ પદર જણાએ તેને પકડી
પાડ્યો એક જણે એના હાથમાથી ચામુક છીનવી લીધી
અને બીજાઓએ એનું બાવડું ઝાલીને નીચે ઉતાર્યો

“ઓ ઓ ! સાહેબ, મારો કાઇ વાક નથી મને માફ
કરો .” એમ તે બોલવા જતો હતો

પરંતુ લોકોને કંઇ તે સાબળવાની ધુરસદજ ન હતી
તેમણે તો ઢીકા પાટુ વગેરેથી એની પૂજ કરવા માડીજ
દીધી કારણ એજ કે ગાડી ખાલી હતી તેમા જહોન,
કોર્નેલ બેઠેલા ન હતા

પ્રકરણ ૫ મું.

ડવિરનાં હાડકાં-એ પૈસે શર !

દરમ્યાં જીવીની ગાડી ટોલેક દરવાજે જઈ પહોંચી દરથીજ જોઈને જીલી બોલી ઉઠ્યો —“સાહેબ, આ દરવાજો તો બંધ છે ”

“ હું ? ” જહોન અને કોર્નેલ બંનેના મુખમાથી એકી વખતે ઉદ્ગાર નીકળી પડ્યો પછી જહોન એકસો બોલ્યો

“ એમ કેમ અને ? ધોળો દિવસે દરવાજો બંધ ? એવું તો કોઈ દિવસ સાબળ્યું નથી ”

ગાડી લબી રહી જીલીએ પૂછ્યું —“સાહેબ, ત્યારે હું શું કરું ? હાકું કે પાછી ફરવું ? ”

“ દરવાજા મુઘી લાઇ જા દરવાજાને આપણે કારણ પૂછીએ-ધોળો દહાડે શા માટે દરવાજો બંધ રાખ્યો છે ? ” જહોને જવાબ આપ્યો

જીલીએ પળવારમા ગાડી દરવાજા પાસે લાવી મૂકી જહોને પડખામાથી ડોકું કાઢી દરવાજાને નામ દઇ ખૂમ પાડી એક વાર પ્રજાસત્તાકના પ્રમુખ તરીકે એની આજીવનની એ બધા દરવાજાના દરવાજાને સારી પેઠે ઓળખતો હતો

આજીવનની કોટડીમાથી દરવાજા બહાર આવ્યો એના એક હાથમા ચઢાની કીટલી અને બીજા હાથમા ગળણી હતી ખૂમ પડતાની સાથેજ એ પોતાનું કામ પડતું મૂકી આવ્યો હતો જહોનને જોઇ એણે જરા નીચા વળી ગળ-

બીવાળે હાથે મલામ કરી હજુ એના અતરમાથી જૂના પ્રમુખસાહેબ પ્રત્યેનું માન ઓછું થયું ન હતું.

“મારી ન, દરવાજો કેમ બંધ છે ? ઉઘાડી નાખતો”

“બહુ દિલ્લગીર છું સાહેબ, માફ કરજો મારાથી એ ઉઘાડી શકે એમ નથી”

“કેમ ?”

“એની કુચીઓ મારી પાસે નથી”

“ત્યારે ક્યા છે ? કોની પાસે છે ?”

“એક કલાક પહેલાંજ પચીસ પચાસ માણસોનું એક ટાળુ મારી પાસે આવ્યું ને મારી પાસેથી કુચીઓ પડાવી લઈ, દરવાજો બંધ કરી જોલ તરફ દોડ્યું હાથ, હાથ, આવે વખતે એ હું આપને મદદ કરી શકતો નથી”

“વાર હરિ ઇચ્છા ! જીલ્લી, ખીજ દરવાજા તરફ દાક જોઈએ તો ખરા, તે પણ બંધ છે કે ઉઘાડો” કોનેલે ગાડીવાળાને કહ્યું

જીલ્લીએ ગાડી ફેરવી

જ્યારે જહોને પડદામાથી ડોક બહાર કાઢ્યું, ત્યારે હુગનો એક શહેરી પોતાના ઘરને તાળુ મારતો હતો. એના બે ત્રણ પાડોશીઓ એની આગળ નીકળી પડ્યા હતા, એ પોતે લાડી શોધવા રહ્યા તેથી પાછળ પડ્યો ઘરને તાળુ મારતા એણે શિઆમમા બેઠેલા જહોનનો ચહેરો જોયો એને તરતજ શક પડ્યો

એ પેલા બે પાડોળીઓની પાછળ તુરત દોડી પહોંચ્યો, ને તેમને પોતાના શરૂઆત વાત કરી તેઓએ જવાબ આપ્યો — “ હોય પણ ખરે એ ગાડીમા ડેપીટ ભાઈઓ બેઠેલા પછુ હોય જતા આપણે જેલ નરક આવોની ત્યા જઈશુ એટલે જે દશે તેની પાકી ખખર પડશે ”

તે જતા આ ત્રણની માથે બીજા આઠ દશ હથિયાર સજ્જ માણસો બેળા મળ્યા

તેઓ પાંચે મિનિટ ચાલ્યા હશે એટલામાજ પાછળ ગાડીનો ગડગડાટ મબળાપો પેચો શકમદ મોલ્યો — “અલ્યા ભાઈ, જૂઓ જૂઓ પેટી ગાડી પાછી ફરી આ તરફ આવે છે ”

“ આવવા દો આવવા દો ”

“આપણે એ ગાડીને અટકાવીશુ ”

“અલ્પખત જેઠે એ નો ખરા અદર માણુ છે ? ”

ચાર જણા હારવાય હાથ પહોળા કરીને કબા રહી ગયા તેમણે આખા રસ્તો રોકી લીધો આકીના આજુમા પોતાનો કુહાડો ડગમવાને ટાપી રહ્યા ગાડી પૂર વેગમા દોડતી આવતી હતી

ગાડીવાન જીતી હવે ધણી વાત મમજી ગયો હતો ભોકો જહોન અને કોર્નેલનો જીવ વેવા માગતા હતા અને એ બેઉ જણા તો અન્યારે એની ગાડીમા-એને શરણે-હતા એમનુ જીવન રક્તુ એના હાથમા હતુ જીલીની છાતી અભિમાનથી ફુલવા લાગી.

તેણે પડદાની ફાટમાથી કહ્યું —“ સાહેબ, ચાર માણસો રમ્મો રોકી ઊભા છે ”

“ તેમને બાબુએ ખસી જવાનું કહે ગાડીને જરા થે યોભાવતો નહિ ”

જીલીએ પણ એજ નિશ્ચય કરી મૂક્યો હતો તેણે સડીમ્ સડીમ્ બે ત્રણ ચાપુક ઘોડાને ઝહોડી કાઢી ઘોડા ચારે પગે ઉછળ્યા

“ ઠહેરો, ઠહેરો ! રોકો ! ગાડી ખડી રખો ! ”

ગાડી પાસે આવતાજ પેલા બધા મલ્લરાજો બૂમો પાડી ઉડ્યા બાબુમા ઉભેલાઓએ લાકડીઓ અને કુહાડીઓ ઉગામી એક જણે ઘોડાની જેરકડી પકડવા પ્રયત્ન કર્યો પણ એમ કંઈ પૂરપાટ દોડતી ગાડી ઉભી રહે ? એકદમ તે ઘોડાની અડફટમા આવ્યો-જાળડી પડ્યો શિઆમનુ ભારે શીલ પૈડું તેના પગની ઉપર ફરી ગયું કડાક કરતું એના નળાનું હાડકું ભાંગી ગયું !

“અરરરરર ! એ શું થયું ? ” ગાડીની અદરથી અવાજ આવ્યો —“કોઈ કચડાઈ ગયું કે શું ? ”

પરંતુ આ પ્રશ્નોનો કોઈએ ઉત્તર આપ્યો નહિ. રાહદારી છુદાઓ કાયદાનો ભંગ થયો મુન્હો થયો એટલે જીલીએ ખીજ બે ત્રણ ચાપુકો ઘોડાને ઝહોડી કાઢી જાણે એમ કરવાથી અપરાધના દડમાથી બચી ન જવાતું હોય ! ચાપુકના સોળ પડવાથી અમ્વોનો વેગ ખૂબ વધ્યો પરંતુ ગાડીને તેઓ બંધે દૂર તાણી જાય

તે પહેલાંજ તેમને અટકી જવું પડ્યું અકસ્માત થયો
 માણસનું હાડકું ભાગ્યું, એટલે પછી પૂછવુંજ શું ?
 રસ્તે જતા આવતા લોકો, ડેવિટ બાઇઓને પુષ્પાંજલિ
 આપવા માટે નાના પ્રકારના સ્થિયારો સાથે જેલ તરફ
 દોડતા નરવીરો અને તે ધ્યાનના રહેનારાઓ સહુ કોઇ
 એકી સાથે એવા તો ગાળી ઉઠ્યા કે આખો મહોલો જાણે
 કોઇ મહાયુદ્ધનું મેદાન હોયને, એવોજ ખ્યાલ આવે
 લગભગ ચારમો માણસ ત્યાં એકદમ ભેગું થઇ ગયું
 એક પડછેદ પડ્યા જેવા લુહારે લાગે જોઇને ધસી આવતી
 ગાડીના એક ધોડાના નાક પર જોરથી પોતાનો હથોડો
 માર્યો તેનું નાક તુટી ગયું લોહીની ધાર છૂટી ઘોડો
 લગભગ ખેલાન જેવો થઈ ગયો ગાડી અટકી પડી

જોતજોતામાં આખું ટોળું ગાડીની આસપાસ ફરી
 વળ્યું દરેક જણુ ગાડીવાળાને તથા અદર ખેસનારને
 ખરાબમા ખરાબ ગાળો ફેવું હતું એક જણે જીલીને
 હાથ પકડી ખેચી હેઠે પટકયો પાંચ પચીસ જણા તેને
 ચારે તરફથી મારવા મડી પડ્યા કેટલાકે ગાડીના પડદા
 તોડી નાખ્યા

“ઓહો, આ શું ? આ તો જહોન અને કેર્નેલ
 ડેવિટ ! જેને મારે આપણે આખી જેલ ખુદી વળ્યા
 તેજ...”

તેમનો આનંદ માતો નહોતો આખરે તેમનો સિકાર
 હાથ લાગ્યો ખરો તેમનું ઝનુન એકદમ ઉભરાઇ આવ્યું

“ હા હા ! સાળા, ચોર ! અમને ઠગીને જોલમાથી નાસી ગયો ? પણ બચ્યા, તુ નામીને ક્યા જવાનો હતો ? તારે માટે તો જમરાજના બારણા કચારના ઉધડી ચૂક્યા છે ! ” એક જણ દાત કચકચાવીને શબ્દો ચીપી ચીપીને બોલ્યો.

“ અરે, તમે જોયા શુ કરે છે ? કાઢો એને ખેંચીને બહાર, ને ચખાડી દો એને એના કર્મફળનો સ્વાદ ” બીજો એક ઘાટો પાડીને બોલ્યો.

“ સાળાએ દેશને ગુલામીમા નાખવા કદ જોઈ ક્યુ નથી ” એમ કહેતા તેણે કોર્નેલને આવડુ પકડી ખેંચી કહાડ્યો.

“ અરે, એને તો પેલા કમળખત લુધને રાજ બનાવેલો છે ! ”

“ ને પોતે તેના પ્રધાન બનવું છે ”

“ હે શેતો જ આ તાર પ્રધાનપદ .. ” એમ કહેતા એક માણસે કોર્નેલના ગાલ ઉપર ફડાક કરતો એક તમાચો ખેંચી કાઢ્યો.

“ ને આ તાર પ્રમુખપદ ” એમ કહીને એક ડોસાએ પોતાની ડાઁ તેના માથામા જોરથી મારી કોર્નેલ મૂર્ચ્છિત થઈને પડ્યો.

“ અરે, એના ભાઈ જહોનને તો બહાર કાઢો એણે પણ કદ જોઈ કારસ્થાન ક્યાં નથી.....”

એક જણે શિયામની છત્રી પર જોરથી કુહાડો માર્યો. છત્રીના ધુરંદુરચા થઈ ગયા.

જહોન એકદમ બહાર દુની પડ્યો ન હોત, તો તેજ કુહાડાના ધાએ એના માથાના પણ ફાડ્યા કરી નાખ્યા હોત પણ સમયસૂચકતાથી એ બચી ગયો.

નીચે ઉતરીને જહોન પોનાના મચ્છિર્ત ભાઇ આ ગળ ઉભો રહ્યો — “ખમરદાર ! કાણુ છે મારા ભાઇને છોડનાર ? ” એમ કહી એણે જોરથી ધાટો પાડ્યો.

“ અરે, જારે જ તુ કાણુ મોટો આવ્યો છે ? સાળા, બદમાશ ! દેશદોહી ! અમે તને પણ ઓળખીએ છીએ . તને પણ છોડવાના નથી લે તુયે ક્ષેતો જ ”

ખોલનારે જહોનના કપાળ પર જોરથી દડુકો લગાવ્યો અને પીળા પણ આમપાસથી તૂટી પડ્યા જહોન અને કોર્નેલ પકડાયાની વાત પળવારમા કણ્ણીપકણ્ણી આખા મામમા ફેલાઇ ગઇ હતી ખ્યૂટન જેલ કંઇ આ રચનાથી ઝાઝી દૂર ન હતી દોઢ બે ફર્લાંગ હશે જેલ પર દરોડો લઇ ગયેલાઓને જેવી આ ખમર પડી, તેવાજ તેઓ “ મારો, કાપો, ડેવિટ ગ્રેડઓનુ ખૂન કરો-ઠાર કરો ” વગેરે ખૂમો પાડતા આ તરફ દોડી આવ્યા લોકોની ગિદી એકદમ વધી પડી કચકચડી, ઠોસાડોસીનો સુમાર ન રહ્યો મચ્છિર્ત એર્નેલનુ શરીર માણસોના પગ તળે છુદાવા લાગુ જેલવાળાઓ આવી પહોચતા એક મોટી કાકીવારી પડી “ મહારાજ વિલિયમની જેએએએએએ ! દેશ-દોહી ડેવિટોની બેએએએએ. જહોન કોર્નેલને મારો, મારો, કાપો ! મારો, કાપો ! ”

વાચનાર !

એ પછી તે સ્થળે જ ઘટના બની તેનું સચોટ વર્ણન આપવું એ તો અશક્યજ છે નવા આવેલા ખૂની-ઓએ જહોન અને કોર્નેલના શરીરો પર એવી તો બચકર ક્રિયાઓ કરી કે તે સાચી હોવા છતાં હું અહીં લખું તો તું તેને જુઠીજ માનશે શું દુનિયાના મનુષ્યો અન્ય મનુષ્યો પ્રત્યે એટલી બધી નિર્દયતાથી વર્તી શકે ખરા ? એવી શકા તારા હૃદયમાં ઉત્પન્ન થયા વગર નહિ રહે

એક જણે આમળ આવીને જહોનની છાતીમાં જોરથી લાત મારી તે ઉછળીને ચ તોપાટ પડ્યો બીજો એક જણ કોર્નેલની છાતી પર ચઢીને કુદવા લાગ્યો કોર્નેલના મ્હોમાથી સોઢીના રેલા નીકળ્યા એના અચેત શરીરમાંથી પ્રાણ ક્યારના નીકળી ગયા હતા છતાં પેલાએ તો કુદવાનું ચાલૂજ રાખ્યું

“અલ્યા, ખસ બે ખસ એમ તું એકલોજ મઝા ભોગવશે કે શું ? જરા મને તો લહેજત ચાખવા દે” એમ કહી તેણે પેલાને ખસેડ્યો એને કંઈ તેના ઉપર નાચવાની ઇચ્છા ન હતી એને તો પોતાનું ખંજર કોર્નેલની છાતીમાં ઘોચી-ચીરો પાડી અદરથી કાળજી કાઢી લેવું હતું એણે જોવો ચીરો પાડ્યો તેવોજ ત્રોળો એક ખૂની આવીને કોર્નેલના આંતરડા બહાર ખેંચી કાઢવા બેઠો બીજી તરફ જહોનના શરીરની પણ એવીજ-કદાચ એથીયે બચકર વ્યવસ્થા થઈ રહી હતી. એનાં

શરીરને ચૂંચવા બેઠેયો ખાટકી એની ટાલકી ફેડીને તેનો કપક કામમા ઉપયોગ કરવાના ધરાદાથી સાફ કરી રહ્યો હતો એક ટોળું તેની આસપાસ ઉભું હતું, તે એને એના કામમા ઉશ્કેરતું હતું

એટલામા કોર્નેલની આસપાસના ગીધડા ઉભા થયા તેમણે શય લઇને જોલ તરફ ચાલવા માડ્યું તે જોઇ ખીન્નઓએ પૂછ્યું -“કેમ, એને ક્યા લઇ જાઓ છો ?”

“શૂળી પર, શૂળી પર” પેલા લોકોએ મોટો ધાટો પાડીને કહ્યું -“આવા મહાન રાજદારી પુરૂષો તો શૂળી પરજ જોભે તેમને આમ રમનામા રક્ષણતા કેમ મૂકાય ?”

“હીક, બાઇ હીક અમારો વિચાર તો ખીન્નુજ કરવાનો છે અમે તો આ મહાપુરૂષના હાડકા કાઢીને વેચીશું જાણે દુધીનું શાક સમારવાની વાત હોય તેવી સ્વાભાવિકતાથી જહોનના શરીર પર બેઠેલા ગીધડાઓ-
માના એકે કહ્યું, અને બીજાએ ભયાનક રીતે હાસ્ય કર્યું

x x x x

વાચનાર ! તે દિવસે સાજના ખરેખર ગામમા ખૂમ પડી હતી કે—

જહોન ડેવિડનાં હાડકાં

બે પૈસે શેર ! બે પૈસે શેર !!

રાજદારી મહાપુરૂષ

ડેવિડનાં હાડકાં

તાજ ને તમતમતાં

બે પૈસે શેર ! બે પૈસે શેર !!

પ્રકરણ પ મું.

પીટર ચાલ્યો—

આ તરફ પોતાના શેકને જીવીના શિશ્યામમા આરા-
મથી બેસાડીને પીટર પેલી ચિટ્ટી વાન બારણેને પહોંચાડવા
માટે ડોરટગામ તરફ ચાલ્યો.

કોર્નેલના એ ધર્મપુત્ર વાન બારણેની જન્મભૂમિ
એક ઉચી ટેકરીને મથાળે આવેલી હતી બારણે એ ગામના
એક મોટા જગીરદારનો પુત્ર હતો એ જગીરદારને કોર્નેલ
ડેવિડ સાથે ગાઢ મિત્રાચારીનો સબ્ધ હતો પોતાના
મૃત્યુ વખતે એણે કોર્નેલનેજ પોતાની જગીરનો કારભાર
તથા પોતાના પુત્રની દેખરેખનું કામ સોંપ્યું હતું બાર-
ણેની ઉમ્મર તે વખતે બારેક વર્ષની હશે પિતાના મૃત્યુ
પછી લગભગ દશ વર્ષ સુધી એ કોર્નેલનીજ દેખરેખ
હેઠળ ઉછર્યો હતો અત્યારે એની ઉમ્મર પચ્ચીશેક વર્ષની
હતી ત્રણ વર્ષથી એણે પોતાની જગીરનો બધો કારભાર
સંભાળી લીધો હતો.

એની જગીર કદ જોવી તેવી ન હતી વરસ દહાડે
એને સાઠ-સિતેર હજારની આવક તો માત્ર ગણોતનીજ
હતી બારણે જાતે ધણોજ સાદો અને નીતિમાન હતો
એને કોઈ જાતના બપકા કરવાનો કે ઉડાઉપણું પૈસા
ખરચવાનો શોખજ ન હતો એ સાદો ખોરાક ખાતો,

સાદા કપડા પહેરતો અને પ્રમાણિકપણે જ્ઞાત જીવન ગાળતો હતો. કોર્નેલ ડેવિટના સિદ્ધાંતોની અસર અને છાપ એના જીવન પર આઘાત ઉતરી હતી માત્ર એકજ વાતમા એ તેનાથી જુદો પડતો હતો. કોર્નેલ હ મેશ ટેશસેવાની ધમાવમા અને રાજદ્વારી ખટપટોમા મગ્ન રહેતો હતો. એની જીદગી રાજદ્વારી ધમધમાડ, દોડાદોડ ને જોખમથી ભરેલી હતી. માર્ગને એવું જીવન જરાયે પસંદ ન હતું, એ તો કળાનો પૂજારી હતો. મગીન, ચિત્રકળા, ગૂથણ-કળા વગેરે પાછળ એ ગાડો હતો, અને એણે એ દરેક લખિત કળાનું સાર જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હતું. વળી વિધ-વિધ રંગના ને વિધવિધ આકારના ડ્રુક્ષો ઉગાડવા અને તેના ઉપર નાના પ્રકારના અખતરાઓ કરવાનો એને ભારે શોખ હતો. છેલ્લા એ વર્ષથી એને આ શોખ એટલું બધો વધી ગયો હતો કે એ રાત દિવસ એમાજ રમ્મો પડ્યો રહેતો. જુદા જુદા ડ્રુક્ષો વિષેની અનેક પ્રકારની માહિતીઓ આપે એવું એક પુસ્તક એણે લખ્યું હતું અને તેમા એણે જાને દોરેલા ચિત્રો આપ્યા હતા. વળી એણે કેટલાક નવીન રંગ અને આકારના ડ્રુક્ષો ઉગાડ્યા હતા અને તેમને જુદા જુદા નામો આપ્યા હતા. એક લીલા રંગની જાસ્વંતીને એણે પોતાની મમ્તુ નામ "જેઇન" આપ્યું હતું. બીજા એક ભૂરા મોઝરને એણે પોતાના પિતાનું નામ "જેસેફ" આપ્યું હતું. ડોર-ટોમખના બીજા ડ્રુક્ષોબીનો જારને પાસેથી આ નવી

જાતના કુલોની કલમો લાઇ જતા, અને પોતાને ત્યાં તે
રોપીને નવા રંગ તથા આકારના પુષ્પો ઉગાડતા

x

x

x

આજથી ત્રણેક માસ પરની વાત

તે વખતે ઉન્હાળાના નિવસો હતા ધામ સખત
લાગતો હતો આકાશમા કોઇકોઇ વાર વાદળા ખૂબ ચઢી
આવતા, પરંતુ સૂર્યના તાપને લીધે તે વરસ્યા વિનાજ
વિખરાઇ જતા તેથી પખીઓ મનુષ્યો ને પ્રાણીઓ
ઉકળાટમા આમનેમ કરતા હતા

યુવાન બારણે હવાના ત્રાસથી બચવાને પોતાના
મકાનની પાછળ આવેલા વાડામા જઈને બેઠો હતો આ
વાડામા એણે એક સુંદર બગીચો બનાવ્યો હતો કુલ-
છોડવાના અખતરાઓ કરવાનો અને અનેક ચિત્રવિચિત્ર
કુલોના નાના મોટા ઝાડ ઉગાડવાનો આ એનો અખાડો
હતો વાડાની જમીનના એણે અનેક નાના મોટા ભાગ
પાડી નાખ્યા હતા અને તે દરેક ભાગમા એણે જીંદા
જીંદા રંગની અને જીંદા જીંદા ખાતરવાળી મટો-
ડીઓ પાથરી હતી એકમા લાલ, બીજામા કાળી
ત્રીજામા પીળી, ચોથામા મફેદ, વળી કોઇમા લાલ ને સફેદ
મટોડીનું મિશ્રણ, કોઇમા પીળી ને લાલનું, કોઇમા લાલ ને
કાળીનું, કોઇમા કાળી ને ઘોળીનું, તેજ પ્રમાણે કોઇમાં
ગાયના છાણનું ખાતર પૂર્યું હતું, કોઇમા બકરીની
લીડીઓ પાથરી હતી, કોઇમા કાગળની રાખ, કોઇમાં

સડેલુ શાક, કોઈમા ગ્લીસરામન કોઈમા જૂના ફુલ-
ઝડના ડાખળા એમ જુદા જુદા ખાતર પૂરેલા હતા આ
દરેક વિભાગને એણે નબરા આપી મૂક્યા હતા અને
દરેક નબરના વિભાગમા કેવી ગ્લનનો છોડ ઉગી શકે,
તેને કેવા રંગના અને પ્રમાણના આપરના ફુલ થાય, દરેક
વિભાગની મટોડીમા બીજન ચુ ચુ ચુલુ છે તે બધું એણે
લાખા સમયના અનુભવથી તારવી કાઢીને પોતાની નોંધ
પોથીમા વિગતવાર નોંધી લીધેલું હતું

વળી એ વાડાના એક ખુણામા એણે એક નાનકડી
એશીસ કાઢેલી હતી એ એશીસના બારીમારણુ તથા
બીંતો બધા પારદર્શન કાચના બનાવેલા હતા તેની છત-
માથે પારદર્શક કાચો મઢેલા હતા જેથી સૂર્યનો પ્રકાશ
પૂરતા પ્રમાણમા અને તેની ગરમી જોઈએ નેટલા પ્રમાણમા
એ એશીસમા દાખલ કરી શકાય વળી કાચોને ઢાકવાને
તેમજ ઉધાડવાને એણે લાકડાના આવરણો પણ ગોઠવેલા
હતા, તેને જોઈએ તે પ્રમાણે એક ટેકાણેથી બીજે ટેકાણે
ખસેડી શકાતા હતા આ કાચમઢમા બારણે ઘણાજ
કીમતી ફુલછોડના કુડાઓ રાખતો એના કેટલાક પ્રયોગો
મા એને અમુક છોડને થોડાક દિવસ અધકારમા, થોડા
દિવસ આછા પ્રકાશમા, થોડા દિવસ આછી ગરમીમા,
થોડા દિવસ કકડતી ગરમી અથવા ઠંડીમા એમ વખતો
વખત જુદા જુદા વાતાવરણમા રાખી જરૂર પ્રમાણે
ફેરવવા પડતા હતા તે જુદા જુદા વાતાવરણ ઉપજાવ

કરવાની બધીયે સમવડ એણે કાચગૃહની અદર પુષ્કળ દ્રવ્ય ખર્ચાને તૈયાર મરાવી હતી

વાતાવરણે ૧) મગરડો ઉપરાત બારલેએ કાચગૃહમાં એક નાની સરખી લાયઝેરી ઝમાવી હતી જુદા જુદા વિદ્વાન અનુભવી પુલશોખીનો અને માળીઓના, હાથના લખેલા અને ડાપેલા પુસ્તકો, વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓના જુદા જુદા વનસ્પતિશાસ્ત્ર વિષેના અભિપ્રાયો ને તેમના પ્રયોગોના વિગતવાર હેવાલો, તથા તત્સબધી ચિત્રો અને આકૃતિઓ-વગેરે સામગ્રી એણે બે ત્રણ કાચના સુદર કબાટોમાં ભરી રાખી હતી એક કબાટમાં એણે એના પ્રયોગો માટે જોઇતી ટયુબ, ચલાણીઓ, ટબલરો, નળીઓ, જુદી જુદી જાતની દવાઓ વગેરે ભરી રાખ્યું હતું એક ખૂણામાં એણે પોતાને બેસવા માટે આરામખુરશી ને રદુલ તથા લખવા માટે ટેબલ ખુરશી ગોઠવી રાખ્યા હતા

બારલે અત્યારે પોતાની આરામખુરશીમાં કંઈક ઘણાજ ઉડા વિચાર કર્યા કરતો હતો, એવામાં નોકરે આવીને તેને જાગૃત કર્યો—

“ સાહેબ, આપના બાપુ પધાર્યા છે ”

“ હે ? ” બારલે એકદમ ચમકીને બોલી ઉઠ્યો —

“ કોણ ? કોર્નેલ બાપુ ? ”

“ હાજી તેઓજ પધાર્યા છે. ’

બારલે તરતજ ઉભો થયો પોતાના વડીલને મળવા માટે તે કાચગૃહની બહાર નીકળતો હતો એટલામાં તે

નળેજ ત્યાં આવી પહોંચ્યા બારણેએ તરતજ તેમને નમન કર્યું

“ બારણે, બેટા, અહીં બેટા બેટા શું કરે છે ? ”
કોનેલે બારણેને આશિષ આપતા કહ્યું

“ કશું નહિ બાપુ આ એકવીશ પાપડીની ચુલ-
છડીનો પ્રયોગ કરવાનો વિચાર કરતો હતો ”

“ તુ, અરયા આ ટુલ-ઝાડ પાછળ ગાડોજ ચઢી ગયો
છે, કે શું ? આખો દિવસ ને રાત બસ એજ વિચાર । ”
કોનેલે ત્રેમથી મીઠો કપકો આપતા કહ્યું

“ મને ગાડો કહ્યો કે ડાહ્યા, પણ બાપુ, હમણા
હમણા મને એના સિવાય બીજો કશો વિચાર આવતો
નથી એ સાચી વાત છે બાપુ, એમા કશું પાપ તો
નથી ને ? ”

“ પાપ ? ના રેના એમા પાપ શાનું હોય ? ”
કોનેલે જવાબ આપ્યો — ‘ બેટા, બારણે, તારા શાત ને
ઉઘમી જીવનમા તને પાપના પ્રસંગોએ નહિ મળતા હોય
રાજકારણમા તો માણસો મારી ઠોકીને એક બીજાની પાસે
જૂઠું બેલાવે છે ’

“ તેથીસ્તો બાપુ, હું તમને વારવાર રાજખટપટનો
ત્યાગ કરી અહીં આવી શાંતિથી વસવાતુ કહું છું ”
બારણે ધીમે ધીમે પરંતુ દૃઢ અવાજે બોલ્યો

“ રાજખટપટનો ત્યાગ ? રાજખટપટનો ત્યાગ
કરવાનું કામ, બારણે, તું ધારે છે એટલું સહેલું નથી ”

કોનેલે કદાચ નિરાશાબર્યા મૃદુ અવાજે કહ્યું રાજખટપટ વિશે આજના જેટલી નિરાશા અને નિરત્સાહથી એણે પહેલા કદિ વાતચિત કરી ન હતી “બારને, રાજકારણમાં એક વાર પડ્યા પછી, એની ખટપટમાં એકવાર થોડો ધણોયે ભાગ લીધા પછી, માણસ તેમાં એવો નો સપડાઇ જાય છે કે ગમે તેટલા ફાફા મારવા છતાં તેનાથી એ ઇદ્રજ્જાળમાંથી મુક્ત થઇ શકાતું નથી પોતાના સન્માર્ધ અને નીતિના સિદ્ધાંતો જળવવા જતા એને ધણીવાર ભારે મુશ્કેલીમાં આવી પડવું પડે છે તે વખતે જુદી જુદી વ્યક્તિઓ અને મત્થાઓ સાથેના સંબંધોની માયા એની આસપાસ એવી નો વીરાઇ ગયેલી હોય છે કે કરોળીઆની જળમાં મપડાયેલી માખી કરતાયે તેનો ખુરી દશા થાય છે ખેટા, અત્યારેજ અમને આ કડવો અનુભવ થાય છે તુ રાજ-ખટપટથી દૂર રહો તે બહુ સારું કર્યું”

પોતાના ધર્મપિતા અત્યારે કદાચ મુશ્કેલીમાં છે એમ યાદને લાગ્યા વગર રહ્યું નહિ તેથી તેણે કહ્યું-

“આપની મુશ્કેલીમાં અત્યારે હું કોઈ રીતે આપને ઉપયોગી થઇ પડું એમ હોય તો ફરમાવો આપ કહેશો તે કામ મારી શક્તિ પ્રમાણે હું કરીશ .”

કોનેલે તેને આગળ બોલતા અટકાવીને કહ્યું-

“ખેટા, મારા પ્રત્યેની તારી લાગણી બહુ ઉડી છે તે હું સારી પેઠે જાણુ છું અત્યારે અમારા માથા પર સકટ ઝંઝુમે છે કદાચ ઘડીએ અમારા મકાનની જડતી

લેવાય એ કહી શકાય એમ નથી મારી પાસે થોડાક કાગળીઆ છે તે અમારે ગુપ્ત રાખવાના છે પ્રભુ જાણે છે કે કેની શુદ્ધ ધાનનથી અને નિર્દોષ સેવાવ્રતિથી અમે એ પત્રવ્યવહાર શરૂ કરેનો ! પણ અત્યાગે ઝનુનથી અધ બનેલા લોકો અમારા શુભ હેતુની ખગ ખગી શકે એમ નથી કમજો થયેલી આખવાળાને મધુમે પીળુંજ દેખાય ! હશે મારે આ પત્રો તુ શુભ રીતે રાખી શકશે ? ”

“જરૂર રાખી શકીશ ’ આરક્ષેએ કન્માહથી કહ્યું -
‘અમારે ત્યાં એ પત્રો બહુજ મુરલિનપાળ રહી ગઈએ એમા કઈ શક નથી ”

“પણ કોઈને જરાયે મળર પડી ન જોઈએ ”

“જગયે નહિ પડે લોકો જાણે છે કે મારી જીભ ગીમા મે કોઈ દિવસ રાજખટપટમા ભાગ લીધો નથી એટલુંજ નહિ, પણ રાત દિવમ હુ કૂલ-છાંડની પાછળજ મંડ્યો રહુ છુ એટલે કોઈ પણ જાતના રાજદારી કાગળીઆ મારી પાસે હોય એવા નહેમ કોઈને આવવાનો સંભવજ રહેતો નથી ”

“તેથીસ્તો, -આ પ્રમજો તને સોપવાનુ મે દુરસ્ત પ્રાર્થુ છે ” એમ બોલતા મર્નેસ ડેવિટે પોતાના કોટની અંદરના મજવામાથી કાગળોનુ એક બડલ કાઢી આરક્ષેના હાથમા આપ્યુ આરક્ષેએ તે પોતાના ટેબલના બીજા ખાનાના પાછલા ભાગમા ધોતી દીધુ બધ કમી ખાનાને આવી લગાડી. તેમ કરતા બોલ્યા,-

“હવે એમજ મમજો કે એ બડલ આદપ્સની
કોઇક અગમણી ગુફામાજ દટાઇ ગયુ છે હવે તમારે એને
વિશે પ્રશીજ ચિતા કરી નહિ ”

પછી બને બીજી વાતોયે વળગ્યા

વાચનાર ! યુવાન બાન્હેને કે અનુભવી કોર્નેલને એ
મમયે સ્વપ્નેયે ખ્યાલ ન હતો કે વાડાની ભીંત ઉપરથી
એ કાળી ચળકતી આખો આ બધો ખેલ અત્યંત ઉત્સુક-
તાપર્વક નિહાળી રહી હતી !

પ્રકરણ ૬ કું.

એ બિલ્લીનું ધમસાણું.

કોરટગામમા વાન બારણેથી ત્રીજેજ બારણે આય-
ઝેક બોક્ષેલ નામનો માણસ રહેતો હતો બનેની વચ્ચે
એક યુવાન દપતીનું ઘર હતું એ ઘરવાળાને હેગમા
નોડરી હતી તેથી વરમનો મોટો ભાગ એનું ઘર બધજ
રહેતું તેમના ઘરનો પાછલો ભાગ તેમની સંમતિથી આય-
ઝેક પોતાના ઉપયોગ માટે વાપરતો હતો.

વાન બારણેની પેઠે આયઝેક પણ ઝાડ પાનનો
- ને ફુલફળનો જબરો શોખીન હતો. એણે પણ પોતાના

વાડામા એક બગીચો બનાવ્યો હતો નવા નવા ફુલડાડ
 રોપવા તેમજ નવા નવા રંગ અને આકારના પુષ્પો ડિગા
 ડવાને ખૂબ પ્રયત્ન કરતો હતો દશે વર્ષ ઉપર એણે
 પાંચ પાખડોનું ટયુલિપ ડિગાડવા માટે એક નાનકડું ઇનામ
 પણ પ્રાપ્ત કર્યું હતું ત્યાંથી એ પોતાને એક મહાન
 પુષ્પશાસ્ત્રી લેખતો હતો વાન બારલેએ તો હજુ હમણા
 હમણા એના અખતરોએ શરૂ કર્યા હતા છતાં માત્ર એ
 ત્રણ વર્ષમા એણે ઘણી પ્રગતિ કરી હતી, અને એ ત્રણ નવા
 ફુલોની શોધ કરી હતી, તેથી આયત્ન ખૂબ ચીઠનાતો હતો
 તે કહેતો કે “ આટલી નાની ઉંમરમા આ છોકરો નવા
 ફુલો શોધવા મડ્યો છે તે જુના ફુલો વિષે કશુંયે જાણ-
 વાનો નથી શરૂઆતમા તો એણે મારા જેવા કોઇની
 પાસે શિક્ષણ લેવાની જરૂર છે ’

પરંતુ જ્યારે બારલેના નવા શોધેલા પુષ્પો વિષે
 જાહેર છાપાઓ અને ચોપાનીઓમા ચર્ચાઓ આવી,
 આખા દેશના અને દૂરોપખડના ફૂલ શોખીનોએ બાર-
 લેના પુષ્પોના વખાણ કર્યા, અને જ્યારે મોટા મોટા
 વિદ્વાનો અને ફુલ-શાસ્ત્રીઓએ તેને વિષે સારા અભિપ્રાયો
 આપ્યા, ત્યારે આયત્નેક સાહેબનો ચહેરો ઝખવાઇ ગયો
 તેના મ્હો પરંતુ તર ઝાપ્પુ થયું તેનું માનપાન ઘટવા
 લાગ્યું એના હૃદયમા દુઃખનો કીડો જામત થયો તે વખતથી
 બારલેની દિલચાલ ઉપર અને તેણે પોતાના વાડામા બનાવેલી
 ગોઠવણો-સઘવડો-તરફ એણે બારીકાઈથી ‘ નાન આપવા

માડયુ જ્યારે બારણેએ પેલુ કાચગૃહ બનાવ્યુ ત્યારે તેા આયઝેકને એમજ થયુ કે હવે આ છોકરો મારાથી બહુજ આગળ નીકળી ગયો, એમા કંઈ શક નહિ આવ-
ઝેક બોલેલ જાતે સાધારણ ગિથિતો માણસ હતો જાગીરદાર બારણેની પેઠે એનાથી મોઢામોઢા પુસ્તકો વસાવી શકાય એમ નહતુ, કે એની પેઠે એનાથી એટલી સઘવડોવાળુ કાચગૃહ પણ ઉભુ કરી શકાય એમ નહતુ

વાચનાર ! બોલેલથી કાચગૃહ ઉભુ કરાય એમ ખરૂં પડતુ વાડાની ભીંતની સાથે એક લાખી નીસરણી ઉભી કરવામા એને જરાયે મુશ્કેલી નડતી ન હતી, કે કોઈ એને તેમ કરતા રોકે કે દેખે એમ પણ ન હતુ એ નીસરણી ઉપર ચઢીને એ સહેલાઈથી બારણેના વાડામા ડોકીયુ કરી શકતો હારલેમ શહેરની હોટીકલ્ચરલ સોસાયટીએ થોડાજ દિવસ ઉપર એક મોટુ ઇનામ જાહેર કર્યું હતુ. જે માણસ કાળી ધાર અને કાળી પાદડી વાળુ, ખીન્ન રંગની છાત વગરનુ નીતરૂં મેંશ જેવુ કાળું ગુલાબી ઉગાડી આપે તેને એ સોસાયટીના ફડમાથી ૩ લાખ ગીલ્ડરનુ ઇનામ આપવાનુ હતુ તેની વાત દેશ પરદેશના બધાયે જાપાઓમા મોટે મોટે અક્ષરે જાપાઈ પ્રગટ થઈ હતી એ ઇનામ માટે પ્રયત્ન કરવાનો આશ-
ઝેકનો વિચાર હતો અને એને ખાતરી હતી કે બારણે પણ એ ઇનામ પ્રાપ્ત કરવાની મહેનત કર્યા વગર નહિ રહેશે, તેથી તે આજે ત્રણેક મહિના થયા બારણેના કાર્યો ઉપર

ખાસ ખારીકાઘથી નજર રાખી રહ્યો હતો. સવારે સાંજે બપોરે અને ધણીવાર રાત્રે પણ એ પેલી નીસરણી પર ચઢીને ખારલેના વાડામાં શુ થાય છે તે જોયા કરતો.

હારલેમની હોટિંગ્સચરલ સોસાયટી કંઈ જેવી તેવી સરસ ન હતી અત્યારે નોખલ પ્રાઇઝ વિષે તો સૌ કોઇ જાણે છે. નોખલ પ્રાઇઝ પ્રાપ્ત કરનારને સૌ કોઇ પૂજે છે. તેજ પ્રમાણે તે વખતમાં હારલેમ સોસાયટીનું ઇનામ પ્રાપ્ત કરનાર માણસ ખરેખરે ભાગ્યશાળી પુરૂષ ગણાતો, સૌ કોઇ તે માણસના વખાણ કરતું ફુલ-શીખીનો, માળીઓ અને વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ તે માણસને ઉત્સાહથી પૂજતા.

કાળું ગુલાબ ઉગાડવાની જાહેર ખબરો પ્રગટ થઇ તે પહેલાંજ ખારલેનું નામ આખા દેશમાં એક કુશળ ફુલશાસ્ત્રી તરીકે પ્રખ્યાત થયેલું હતું. ખામ કરીને ગુલાબના ફુલ ઉપર તો એનો ખારે મળ્યું હતો એણે આજ સુધીમાં પદર જાતના ગુલાબના ફુલો ઉગાડ્યા હતા. રાતા, ઘોળા બૂરા, વીશ પાદડીના, પચીશ પાદડીના, કાગરાની ધારવાળા, લહેરીયાવાળા અને બીજા ધણી જાતના ગુલાબના ફુલોનાં કુડા એણે પોતાને ખારણેજ ગોઠવી રાખ્યા હતા. પરંતુ હજી સુધી એણે કાળું ગુલાબ કદિ ઉગાડ્યું ન હતું. બ્યારે હારલેમ સોસાયટીએ આવું મોટું ઇનામ જાહેર કર્યું ત્યારે એણે પણ તે ઇનામ પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રયત્ન કરવા નિશ્ચય કર્યો.

એણે ગુલાબી ગુલાબના છોડની એક કલમ કાપી અને કાળી જમીનમાં દાટી થોડા દિવસ પછી એણે બીજી એક કલમ કાપી અને તેને કાળો રંગ ચઢાવી સફેદ મટોડીવાળી જમીનમાં દાટી જ્યારે બંને કલમોને અકુર પુટવા લાગ્યા, ત્યારે તેણે બંનેને ઉખેડી લીધી અને તેની ડાળીઓના વચ્ચેથી ઉભા ચીરા કર્યા પછી એક કલમના એક ચીરાને એક જાતની દવા લગાડી, બીજી કલમના ચીરાને બીજી જાતની દવા લગાડી તે બંનેને ખાસ ચીકણા ગુદર જેવા પદાર્થ વડે એક બીજા સાથે ચોટાડ્યા અને પછી શાસ્ત્રીય દવાઓથી તર બનાવેલી મટોડીમાં તેને દાટ્યા થોડા દિવસ વીત્યા એટલે એ કલમને કાળાશ પડતા અકુર પુટવા લાગ્યા.

આપણે એક બોક્સ એની આ બધી ક્રિયાઓ વાડાની ભીંત ઉપરથી ડોકીયા કરી કરીને જોયા કરતો હતો આખે દૂરની વસ્તુઓ સ્પષ્ટ દેખાય નહિ તેથી તેણે એક લાંબુ દૂરબીન આણ્યું અને તેની મદદથી એ બગીચાના બધા વિભાગોમાં તેમજ કાચગૃહની અંદર પણ તીક્ષ્ણ નજર પહોંચાડવા લાગ્યો એક દિવસ એની નજરે એક વિચિત્ર દૃશ્ય દેખાયું.

વાચનાર ! એ દૃશ્ય કેવું હતું ? ગયા પ્રકરણમાં તે તે જોયું જ છે.

કાર્નેલ ડેવિડે એ ગુપ્ત પત્રો બારબેને સોંપ્યાં તેને દોઢ બે મહિના વીતી ગયા હતા, એ વખત દરમિયાન

બારલેએ કાળુ ગુલામ ઉગાડવાના વિષયમા ખૂબ પ્રગતિ કરી હતી રાજ એ પોતાના છોડ ઉપર નરી નવી ક્રિયાઓ કરતો હતો. આયઝેક ભીંત પરથી ડોકાયા ડગીને રાજ બારલે શુ કરે છે તે દૂરથી નની મદદથી જોતો અને પોતાના વાડામા તે પ્રમાણેની ક્રિયાઓ કરતો. પરંતુ બારલે હવાઓ પોતાની કલમેને લગાડતો હતો તે એને ખમર ન હોવાથી એની ક્રિયાઓનુ કંઈક જુદુજ પરિણામ આવતુ હતુ એક વાર તો એના છોડવાઓ મળમાથી બળીજ ગયા એ જોઈને આયઝેક મનમા ને મનમા ખૂબ ચીડવાતો બારલેના છોડ પર ડુટલી કળાઓ ઘેરા રાખોડી રંગની થઇ હતી પણ આયઝેકના છોડ પર તો કળાઓ ડુટલીજ ન હતી કોઈવાર અકુર ડુટતા, તો ને શીકકા રાતા રંગના હોય અથવા તો અકુરમાથી પાદડીઓ ડુટતા પહેલાજ આખો છોડ કરમાઇ જાય એવી રીતે વારવાર એને એના પ્રયોગોમા નિષ્ફળતાજ મળતી હતી બારલેએ તો એ રાખોડી રંગના છોડવાને ઉખેડી લીધો અને ફરી પાછા તેની ડાળીના ચીરા કરી, દવા ગાઇ સાધીને બીજી જમીનમા દાટ્યા આ વખતે એ છોડ ઉપર કાળી બમ્બર જેવી કળાઓ બેઠી

એ કાળી કળાઓવાળા ગુલામના છોડને જોઈને આયઝેકના અંતરમા ખરેખરી આગ લાગી એને નકકી લાગ્યુ કે હવે મહિના દોઢ મહિનામા બારલે પોતાના કાળા ગુલામની શોધ જાહેર કરશે અને-હારલેમ સોસાયટીનું

૩ લાખનુ ઇનામ જરૂર હાથ કરશે મારે ગમે તેમ કરીને એને એમ કરતા અટકાવવો જોઇએ

આયઝેકે પોતાના મગજને ચાવી આપી અને બાર લેને હારલેમ સોસાયટીનુ ઇનામ ન મળે તેવી વેતરણુ કરવાનો ને બારલેની બધી મહેનત ધૂળ મેળવવાનો કોઇ ઉપાય શોધી કહાડવા માટે તેણે ખુદિના ઘેરડા દોડાવવા માડ્યા થોડાજ વખતમા એણે એક આખાદ યુક્તિ શોધી કહાડી.

આયઝેકના ઘરમા એક પાળેલી બિલાડી હતી અને તેને બે ત્રણ બચ્ચા થયા હતા એક દિવસ સાંજે આયઝેકે એક લાખી દોરડી લઇને તેના એક છોડા વતી એક બિલાડીના પાછલા પગ અને બીજા છોડા વતી બીજી બિલાડીના પાછલા પગ બાધ્યા દોરડીનો ખાલી ગાળો ત્રણેક હાથનો રાખ્યો હતો

જ્યારે રાત પડી, અને બધાએ માનવી પ્રાણીઓ એક પછી એક નિદ્રાવશ થઈ જતા શાત નિરવ અધકારનુ સામ્રાજ્ય વ્યાપી ગયુ, ત્યારે આયઝેક પોતાના વાડામા જઇ નીસરણી પર ચઢ્યો અને બિલાડીઓને તેણે પોતાની બગલમા લીધી હતી ભીંત પર ચઢીને એણે ડોકીયુ કરી બેયુ રખેને બારલ હજુ પોતાના વાડામા અખતરા કરતો બેડો હોય ! પણ ના, ત્યા કોઇ ન હતુ આયઝેકે એકદમ અને બિલાડીઓને બારલેના વાડામા ફેંકી

બિલાડીઓ, વણીયરો, અને એવીજ જાતના બીજા

પ્રાણીઓ એવા ચપળ અને ચાલાક હોય છે કે તેમને
 ગમે તેટલી ઉચ્ચાઈએથી ગમે ને સ્થિતિમા ફેંકા નોયે
 જમીન પર તો તેઓ પોતાના ચાર પગ ઉપરજ પડે છે
 આયઝેકે ફેંકેલી બિલાડીઓ જમીન પર તો બરાબર સુર-
 ક્ષિતપણે પડી પરંતુ અચાનક આવી પડેલી આફતથી
 મભરાઈને આમતેમ દોડવા લાગી એક બિલાડી એક તરફ
 ખેંચે, ને બીજી બિલાડી બીજી તરફ ખેંચેના પગ બાધેલા,
 એટલે નસાય નહિ તેથી ચીચીયારીઓ પાડે એકવાર એક
 બિલાડીનું જોર વધી જાય, તે બીજીને એક દિશામાં ખેંચી જાય
 તો બીજી ધડીએ બીજી બિલાડી જોર કરે ને પેલીને કોઈ જુદીજ
 દિશામાં ખેંચી જાય-ને સાથે “ મ્યાઉ મ્યાઉ ” ને ચીસા-
 ચીસ તો ચાલુજ હોય એ પ્રમાણે લગભગ દશ મિનિટ
 સુધી ટગ-ઓફ-વોર ચાલુ રહી તે દરમિયાન બંને બિલ્લીઓ
 લગભગ આખા બગીચામાં ખુદાખુદ કરી વળી હતી. નાના
 નાના પુષ્પોના છોડવાઓ, કુમળી નવીજ ઝુટેલી અમૃત્ય ફુલોની
 કલમો, જાઈ જુઝની વેલીઓ અને બીજા બધાંયે દુઃપ્રાપ્ય
 બાલત્વોનો કચ્ચરધાણુ નીકળી ગયો હતો.

આખરે એક પથરાને ઘસાઈ બંને તરફથી એકી
 વખતે એક સરખું જોર થતા દોરડી તડાફ કરતી તૂટી
 ગઈ બંને બિલાડીઓ “ મ્યાઉ મ્યાઉ, મ્યાઉ મ્યાઉ ”
 કરતી અને ચીચીયારીઓ પાડતી જીવ લઈને નાહી

એ બધો વખત આયઝેક પોતાની નીસરણી ઉપર
 ઉભોજ રહ્યો હતો. અધકારને લીધે એને કશુંયે દેખાતું

તો ન હતું પરંતુ બિલાડીઓના અવાજ કંઈ દિશામાથી આવે છે તે એ પારખી શકતો હતો વાડામાં કંઈ જગ્યાએ થું રોપેલું છે તે એ ઘણું ભાગે જાણતો હતો જે ખૂણામાં કાળું ગુલાબ ઉગાડવા માટેના રોપાઓ દારેલા હતા તે તરફથી જ્યારે બિલ્લીઓની ખૂબ ચીસો સંભળાઈ ત્યારે એને ક્ષેત્રે ખૂબ ઠડક વળી.

જ્યારે બિલાડીઓ દોરડી તોડીને નાસી મઠ ત્યારે હપથી મલકાતો, આનંદથી ઉભરાતો આયઝેક નીસરણી પરથી ઉતરી, ધરમાં જઈ પથારીમાં પડ્યો અને સવારે આ બિલ્લીઓના ધમસાણું આહ્વાદક દૃશ્ય જોવાના વિચારો કરતો કરતો નિદ્રામાં પડી અનેક સારાનરસા સ્વપ્નાઓ અનુભવવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૬ ટું.

અણુધારી આફત.

એક દિવસ પ્રાત કાળે બારશે જાગૃત થયો, ને પોતાના નિયમ પ્રમાણે સીધો વાડામાં પોતના કુલ-છોડવાઓની ખખર લેવા ગયો.

ત્યાં એણે થું જોયું ?

વાચનાર, આગલી રાત્રે આખો જમીનો ખુદી વળેલી બિલાડીઓએ નુકસાન કર્યું હતું, તે જોઈને બાર-

લેની શુ સ્થિતિ થઇ હતી તેની કલ્પના તુ તારી એને જ કરી
 લેજો કેટલીક જગાએ એના કુમળા નાનકડા પુષ્પ વલ્લોનો
 કચ્ચરધાણુ નીકળી ગયો હતો. કેટકેટલા મહિનાઓની
 ગણતરીઆ, પ્રયોગો અને પરિશ્રમને અતે એણે ઉત્પન્ન
 કરેલા કેટલાક નવા પુષ્પોની નાજુક કલમો, અકુર કુટ-
 વાની અણી પગ આવેલી, તે ચગદાઇને છુદો થઇ હતી
 કેટલાક પચાસ પચાસ પાખડીના મનોહર અમૃત્ય બકુ-
 લની કળાઓ નાશ પામી હતી કાચના અને ચીનાઇ
 માટીના કેટલાક કીમતી કુડાઓ ઉધા વળી ગયા હતા
 એ બધું જોઇને ખારયે તો ઠડોગારજ થઇ ગયો કોઇક
 મહાન વૈદરાજ સહસ્ત્રપુટી ભસ્મ બનાવતો હોય ને ૯૯૯
 પુટ દીધેલી ભસ્મ અચાનક એના હાથમાથી પડીને ઢોળાઇ
 ધ્રુળભેગી થઇ જાય ત્યારે એને જેટલું દુઃખ, જેટલો
 ઉદ્વેગ ને જેટલી નિરાશા ઉપજ થાય તેટલી, કદાચ તેથી યે
 વધારે નિરાશા આ વખતે ખારયેને ઉત્પન્ન થઇ

કેટલોક સમય સુધી તો એ ત્યા કિકર્તવ્યમૂઢ જેવો
 બનીને ઉભોજ રહ્યો થોડીવાર પછી એણે ખારીકાઇથી
 તપાસ કરી તો માલમ પડ્યું કે બિલાડી કૂતરા કે વણીયરે
 આ કામ કર્યું હોવું જોઇએ

ખીજેજ દિવસે એણે સુથાર કડીઆને તેડાવી મગા-
 વ્યા, ને બગીચાની ચારે બાજુએ જ્યા જ્યાથી એવા પ્રાણીઓ
 પ્રવેશ કરી શકે એવી જખોલો હતી ને બધી પૂરાવી દીધી
 વળી રાતના ત્યા ચોકી કરવા માટે એણે એક માણસને

હુકમ આપ્યો અને તેને સવા બેસવા માટે એક નાની
છાપરી બધાવી દીધી

x

x

x

ઉપર્યુકત ઘટના બની ગાયને એ ત્રણ મહિના વીતી
ગયા છે બારલેનુ પુલો ઉગાડવાનુ અને નવા નવા અખ-
તરા કરવાનુ કામ પાછુ સરાણે ચઢી ગયુ છે અને
છેલ્લા એક મહિનામા તો એણે એ વિષયમા ધણીજ
પ્રગતિ કરી દીધી છે કાળું ગુલાબ ઉગાડવાની કલમો
એણે તૈયાર કરી દીધી છે હવે માત્ર છેલ્લે એક પ્રયોગ-એકજ
નિશ્ચયકારક અખતરો-કરવાનો બાકી રહ્યો છે જે તે સફળ થાય
તો હુનિયામા કાળું ગુલાબ અવતર્યુ એમ છાતી ઠોકીને
ઝહેર કરવામા જરાયે સકોચ રહે નહિ એ પછી બારલે
કાળાં ગુલાબ ઉગાડવા માટે એકડો ને હજારો કલમો
બનાવી શકે એમ હતું હવે ત્રણ લાખ ગીલ્કરનુ ધનામ
એનાથી માત્ર ચાર ડમલાજ દૂર હતુ

આ બધો વખત આયઝેક બોલ્ટેલ પોતાની
નીસરણી પર ચઢી ચઢીને રોજ દૂરબીનની મદદથી બાર-
લેની બધીયે હિલચાલનુ બારીક અવલોકન કર્યાજ કરતો
હતો જેમ જેમ બારલેના પ્રયોગો સફળ થતા જતા હતા
તેમ તેમ એના અતરમા અદેખાઇની આગ વધારે ને
વધારે પ્રજ્વલિત થતી હતી એ ચાર વાર તો એને એમ
પણુ વિચાર આવ્યો કે-લાવ, વાડામા ઉતરીને ગૂપચૂપ
કલમો કાઢી લઉં પણુ હવે તો રોજ રાતના છાપરીમા

ચોક્કીદાર એસનો હતો તે કંઈ ધડીએ જાગતો હશે ને કંઈ ધડીએ ઝાકા ખાતા હશે તે કેમ ગમજી શકાય ?

એક દિવસ બપોરે આયઝે દગ્ગીનમાથી જોયું— બારે પોતાના કાચગૃહમાથી નીકળ્યો અને બગીચાના સાત નંબરના વિભાગ આગળ ગયો ત્યાંથી એણે થોડીક મટોડી એક જાડા કાગળમા ભરી લીધી પછી ૧૦ મા નંબરના વિભાગ આગળ ગયો તે વિભાગમા કાળા શુભા-બની ત્રણ કલમો ઉગતી હતી બારેએ એક પછી એક ત્રણે કલમોને કાઢી લીધી દરેકને મૂળીઆવાળે છેડે સાતમા નંબરની મટોડીના મહુ વળગાડ્યા અને તેને કામળ લપેટી કાચગૃહમા લાવી સૂતળી વડે મજબૂત બાંધી લીધા આમ મૂળીઆ સાથે મટોડી ગાંધવાથી કલમો ધણા દિવસ સુધી સુકાઈને બળી ન જાય એમ હતું બારેએ ત્રણે કલમોને પોતાના ટેમલ પર મકીને રમાલ દાઢ્યો.

પછી તે પોતાની આરામખુરશીમા પડ્યો તે વેળા એના મગજમા ચિત્રવિચિત્ર વિચારો ઉભરાવા લાગ્યા એની કલ્પનાના શોડાઓ એમરે દોડવા લાગ્યા.

“ હવે આ કલમોમાથી ખરેખર કાળુ, કોલસા જેવું ને મેશ જેવું કાળુ શુભાજી ઉગાડવું એ કંઈ બહુ મુશ્કેલ નથી મારીં તો ખાત્રીજ છે પણ—પણ—હાર લેમ સોસાયટીના પ્રમુખની તથા સભ્યોની ખાત્રી થશે ત્યારે ને ! .કદાચ થોડો ભાગ આખા રંગનો આવી મયો તો ! એવું માય તો ફજેતીજ !...એક વાર બહાર પડ્યા

પછી નાક કપાય તે તો ખોટું ..હારલેમ જતા પહેલા હું એકવાર ફરીયા કાળું ગુલાબ ઉગાડી નેમશિજે હારલેમ સોમાયગીની બધીયે શરતો પૂરી પાડે એવું કુલ ઉગશે તોજ હું તે છોડને કુડા સાથે હારલેમ લઇ જઇશ ત્રણ લાખ ગીલ્ડર !. કેવડું મોટું ઇનામ !

“મને એ ઇનામ મળે તો હું તેનું શું કરીશ ?... એક લાખ ગીલ્ડર હું અહીંના ગરીબ ગુરખાઓમા વહેચી દઇશ . મારે એટલું તો કરવુંજ નેમએ બધા પૈસાદાર માણસોને ગરીમ લોકો ચિકકારે છે, ગાળ દે છે...પણ હું આ રીતે તેમને મદદ કરું તો ? .તેમને મારે માટે સારી લાગણી થશેજ ધનવાનોએ અતડા રહેવું ન નેમએ બાકીના એક લાખનો એક વિશાળ બગીચો બધાવું ?... હા એજ સારો વિચાર છે . ને એક લાખ વધ્યાતેનું ?

પૂર્વ તરફના દેશોમા બહુજ મનોહર સુવાસિત પુષ્પો થાય છે મારા જવાએ તે દેશોની મુલાકાત લેવીજ નેમએ તેને માટે એક લાખ ગીલ્ડર તો બહુ થઇ જશે ...

“મને લાગે છે કે હારલેમવાળાઓ એ કાળા ગુલાબનું કંઇક નવું નામ તો પાડશેજ .તેની સાથે મારું નામ તો જોડાવુંજ નેમએ શું નામ પાડશે ?...બારલે ગુલાબ ? એવુંજ કંઇક શોધી કહાડશે...પણ તેમા બારલે શબ્દ તો હોવોજ નેમએ પછી લોકો પૂછશે કે બારલે નામ કેમ પડ્યું ?...ત્યારે કોઇક જવાબ આપશે કે બારલે

નામના માણુને તે પહેલવહેલુ જોતી કહાડયુ, તેથી .
બરાબર છે પૈમા તો આજ છે ને કાલ નથી નામ તો
અનતકાળ સુધી ટકશે ગમે તેમ બારલે-શુભામ તો
ખરૂજ ”

એ પ્રમાણે એ કલ્પનાના તરાપાના બેસી ધોધમાર
વહેતા પ્રવાહની માથે ધસડાતો ચાલ્યો જતો હતો, તેવામા
અચાનક એના નોકરે આગતે એને વિચારનિરામાથી
જાગ્રત કર્યો

“ સાહેબ, બહાર કોઈ માણુસ આવ્યો છે . . . ”

“ કોણ ? ”

“ એનું નામ પીટર છે ને હુગથી આવ્યો છું એમ
કહે છે ”

“ કોણ ? પીટર ? કાનેલ માપુનો ધોડાવાળો તો
નથી ? ”

“ હા સાહેબ, એ તેવોજ દેખાય છે ”

“ વાર તેને બહાર બેસાડ હુ થોડીવારમા આવું
છું ”

એટલામા સામેના ઓટલા પરથી અવાજ આવ્યો—

“ નહિ, સાહેબ માફ કરજો, મારાથી થોભી ચકાય
એમ નથી મારું કામ ધણુજ ઉતાવળનું છે ” એમ
બોલતો બોલતો પીટર ત્યા—કાચગૃહમાજ—આવી પહોચ્યો
અહી આવવાની કોઇને પરવાનગી ન હતી છતા પીટર
રજા લીધા વગર પાછરો આવ્યો આવ્યો તેથી બારલેને

તેના ઉપર કોઈ ચઢ્યો પણ તે કોઈને એણે મનમાં દયાની રાખ્યો. પીટર પોતાના શેઠની ચિઠ્ઠી એના હાથમાં મૂકી કહ્યું “—” સાહેબ ક્ષણ પણ ગુમાવવાનો વખત નથી આ ચિઠ્ઠી વાંચો અને ખીલકુલ વખત ગુમાવ્યા વગર એમાં લખ્યા પ્રમાણે ચાલ કરો ”

બારલેએ આધ્યાત્મિકતા અસ્તરપાના પર લખેલી તે ચિઠ્ઠી વાંચી એકવાર વાંચ્યા પછી બીજી વાર વાંચી વિચારમાં પડતા બોલ્યો—“શુ તે કાગળો બાળી નાખવાના છે ? કોર્નેલ બાપુ તો કહેતા હતા કે તે બહુ કૌંમતી છે ”

“સાહેબ, આ ચિઠ્ઠી પણ તેમનીજ લખેલી છે ”
પીટર બાર દબને કહ્યું

“છતાંયે મને વહેમ પડે છે ” બારલે આગળ બોલવા જતો હતો એટલામાં એના ઘરના દરવાજા પરનો એક નોકર એકાએક દોડતો આવી મોટેથી બોલ્યો,—“શેઠ સાહેબ, નાસો, નાસો પોલિસના માણસો આપને પકડવા આવ્યા છે ”

બારલે ચમક્યો “શુ ?”

“પોલિસના માણસો હેમથી આવ્યા છે અને આપને શોધે છે ” પેલાએ ફરીથી કહ્યું

“મને શોધે છે ? મને ? શા માટે ? મે શુ તેમનો અપરાધ કર્યો છે ?”

એટલામાં બીજા એક બે નોકરો અને બારલેની પૃથ્વી આપા દોડતા અને હાફતા હાફતા ત્યાં આવી પહોં-

અ્યા, અને “નાસો નાસો”ની ખૂબ પાડવા લાગ્યા ત્હ
આયા તે આખમા આસુ માથે કરગરતી બોલી “ઓ
દીકરા બાગ્યે, તુ જરા વિચાર કરવા મા થોભ એકદમ
નાસી જા અહીંથી નામી છુટ આ વાડ કૂદીને ચા’યો જ
હેગનો મેજરટ્રેટ અને તેના માણસો બનાર દરવાન સાથે
તકરાર કરી રહ્યા છે ”

બારલેને તો સમજાયુજ નહિ કે આ બધી શી
ગડબડ છે ! આવાને તે કંઈક સવાલ પૂછવા જતો હતો
એટલામાજ એટલા પર હેગનો મેજરટ્રેટ અને બીજા
પોલિસના માણસો દેખાયા તેઓમાના એકના હાથમા
હાથકડી અને બીજાના હાથમા ચા’મુક હતી

બારલેનુ આખુ શરીર આ માણસોને ખરેખર
આવેલા જોધને ત્રુજ હાથ પળવાર એને આ દેખાવ
સાચો છે કે સ્વપ્નનો છે ? એની પણ શકા થઇ પરતુ
અડધી મિનિટ થઇ નહિ હજે એટલામા તો મેજરટ્રેટ
બારલેની પાસે આવીને એના ખભા પર હાથ મૂક્યો

“વાન બારલે, તમેજ કે ?”

બારલેએ હકારમા ડોકુ ધુણાવ્યુ એના ગળામાથી
અવાજ ન નીકળ્યો

“તમારા મકાનની ઝડતી લેવાનુ વારટ છે.” એમ
કહી મેજરટ્રેટ એક છાપેસો સહી-મિકાવાળો કાગળ
બારલેને બતાવ્યો

બારલેએ તે જોયો પણ તે કંઈ બોલ્યો નહિ

મેશરૂટે હમીને કહ્યું—“અમે કાંઈ તમને ઝાઝો ત્રાસ આપવાના નથી, હો, ગભરાશો નહિ ” એણે પોતાના માણસોને પેલા ટેમલનું બીજનું ખાનું ઉઘાડવાનું કહ્યું.

આકડી જે ચીને સિપાઈએ કહ્યું—“ સાહેબ, એને ચાવી મારેલી લાગે છે ”

મેશરૂટે ખારલે તરફ જોઈને કહ્યું—“ એ ખાનાની ચાવી આપો જોઈએ ”

વાચનાર ! એ વખતે યુવાન ખારલેનું હૃદય કેટલું ધડકતું હશે, એના ચિત્તની કેવી અવદશા થઈ હશે, તેનું વર્ણન આપવાની શક્તિ આ લેખિનીમા નથી પીટરની છાતી પણ ધડકી રહી “હાય ! માત્ર પા કલાક વહેલો આવી પહોંચ્યો હોત તો ?—આવો પ્રસંગ ન આવત ” એમ એનું હૃદય એને ડાખી રહ્યું હતું .

ખારલેએ ચાની આપી પછી અચાનક જાણે વિદ્યુત્તનો ચમકારો થયો હોયને ! એવી રીતે ખારલેના મગજમા એક વિચાર સ્પુર્થો એણે ટેમલ પર પડેલી કાળા ગુલાબની કલમો લીધી અને પોતાના હાથમા રહી ગયેલી પીટરની ચિટ્ટીવાળાજ કાગળમા તેને લપેટી એણે પોતાના ડગલાના અદરના ગમવામા સેરવી દીધી “આ લોકો મને પકડી જાય તો, રખેને એ અમૂલ્ય કલમો રવડી તો ન જાય ”

સિપાઈએ કુચી વડે ખાનું ઉઘાડ્યું ઉઘાડીને આખું બહાર ખેચી કઢાડ્યું પાછળના ભાગમા કાગળોનું એક બડલ હતું, તે તેણે બહાર કાઢી મેશરૂટેના હાથમા

મૂક્યુ તેજોઈ મેજસ્ટ્રેટ બોલ્યો-“હા, હા બસ એતો એજ ”

પછી બારલેના તરફ જોઈ બોલ્યો-“ગિ વાન બારલે, હુ તમારે માટે દિવગીર 'કુ' અમને ખમર મળ્યા પ્રમાણે તમારા મકાનમાં ચોક્કમ જગ્યાએથી મુદ્દા-માત હાથ લાગ્યો છે મારે તમને પકડી લઈ જવા પડશે '

બારલે કામ બોલ્યો નહિ એક પાચ મિનિટને ખાતર એ ફસાઈ પડ્યો હતો જે પીગગી ચિટ્ટી વાચીને બીલ-કુલ સમય ગુમાવ્યા વગર તગતજ એણે બહુ બાળી મૂક્યુ હોત તો આવો સમય આવ્યોજ ન હોત પણ વિધિના લેખ ટાળ્યા કેમ ટળે ?

મેજસ્ટ્રેટે સિપાઇને મશારત કરી તેણે પાસે આવી બારલેના કાઝ પર કડી બેરની બીજે એક મિપાઇ બાડાનો ટાગો બોલાવવુ દોડ્યો

બારલેના નોકરોની આખમાથી આસુ પડી રહ્યા હતા જુદા આયા તો છાનીકાટ રડી રહી હતી તેણે બારલેને છોડી મૂકવા માટે બે ત્રણ વાગ મેજસ્ટ્રેટને હાથ જોડી પગે પડી આજીજીઓ કરી પોતાનુ ખાનગી ઝવેરાત પણ તેને આપવા માડ્યુ, પરંતુ મેજસ્ટ્રેટે તેના પ્રત્યે કશુ ધ્યાન આપ્યુ નહિ તે કશાથી પનળ્યો નહિ

ચોડીવારમા ટાગો આવી પહોચ્યો મિપાઇઓએ બારલેને તેમા બેસાડ્યો અને મેજસ્ટ્રેટ સાથે જોતજોતામા ટાગો હકારાવી દોડાવી લઈ ગયા

બારલેના બારણામા એ વખતે રડારોળ થઈ રહી હતી,

પ્રકરણ ૭ મું.

અધિકારમાં ફેંકા.

ચતુર વાચક સમજીજ ગયો હતો કે ગયા પ્રકરણમાં વર્ણવેલી ઘટનાનું મૂળ કાંઈ વ્યક્તિના કારસ્થાનમાં હતું. બારલેનો અદેખો પડોશી આયઝેક!—એણે સરકારમાં નનામો પત્ર લખ્યો હતો તે પરથીજ પોલિસે ધળવારમાં મુદ્દામાલનો પત્તો મેળવી લીધો હતો.

આયઝેકને એ પમલુ લેતા પહેલા ખૂબ વિચાર કરવો પડ્યો હતો. પહેલવહેલા એ ખ્યાલ આવતા તો એનું અગ ધૂણ ઉઠ્યું હતું એના હૃદયમાં પણ અતરનો અવાજ હતો. એ અવાજને એણે કેટલેક અંશે કચરી નાખ્યો હતો છતાં પ્રસંગોપાત તે ગાળી ઉઠ્યા વગર રહેતો નહિ તેણેજ એને એવું ધાતકી કામ કરતાં રોક્યો. આયઝેકને ખબર હતી કે બારલે કોઈ દિવસ રાજ-ખટપટમાં જરાયે ભાગ લેતો ન હતો એટલુંજ નહિ પણ દેશમાં થું થું ઉથલપાથલ થાય છે અને બનાવો બને છે તેનીયે એને કશી ખબર નહતી. આયઝેક પોતે તો જોડલો કુલઝાડનો શોખીન હતો તેટલોજ રાજખટપટનો શોખીન અને રસીઓ હતો જો કે એ જાહેર કાર્યોમાં કાંઈ ભાગ લેતો ન હતો (કારણ તેમ કરવા જોડલી આવડત અને પડતા એનામાં ન હતી) છતાં એ રોજને રોજ છાપા વાચતો અને દેશપરદેશમાં બનતા રાજકીય બનાવો પર બારીકાઈથી ધ્યાન આપતો હતો.

એટલે હેગમા કોર્નેલ ડેવિટ અને તેનો ભાઈ પકડાયા તેની, તેમના ખૂન થયા અને હાડકા બગરમા વેચાયા તેની, ફ્રેન્ચ રાજ સાથે ચલાવેલા પત્રવ્યવહારના દેશફોડી કાગળીઆ માટે અને ડેવિટ ભાઈઓના ધરની ઝડતી લેવાઈ તેની અને તેનો પત્તા ન મળતા એ કાગળીઆ માટે હેગની પોલિસ કામકામ તપાસ ચલાવી રહી હતી તેની પછી વિગતવાર ખમર આયઝેકને મળી હતી પોતે એક દિવસ એકાતમા કોર્નેલ ડેવિટને કાગળીયાનું એક બહુ બારહેને આપતા જોયો હતો જે સમાજ અને મહીરતાથી કોર્નેલે એ કાગળીયા સુપરત કર્યા હતા અને બારહેએ તેને લઈને ટેબલમા ખીજ ખાનાના પાછલા ભાગમા મૂક્યા હતા, તે ઉપરથી એ કાગળો અમૃદ્ય અને ભારે જોખમવાળા હોવા જોઈએ એમ આયઝેકે તરતજ અનુમાન કરી લીધું તરતજ એને વિચાર આવ્યો કે મારે શા માટે સરકારમા ખમર ન આપવી ? ઉપર જણાવ્યું તેમ પ્રથમ તો એ અચકાયો પરંતુ બે, ચાર, પાંચ, સાત વાર એનો એ વિચાર એના મગજમા ઘોળાયા કર્યો એટલે એનું હૃદય એ વિચારની ફરતાથી ટેવાઈ ગયું થોડીવાર પછી તો ‘એમ કરવું એ મારી ફરજ છે’ એમજ એને લાગવા માડ્યું એણે આ પ્રમાણે પાટીઆ , જોડવવા માડ્યા.

“કોર્નેલ ડેવિટ દેશફોડી હતો તેથીજ એને સરકારે પકડ્યો અને એનો વધ કરાવ્યો, આ બારહે તે એનોજ

ધર્મપુત્ર કેની ? તેણે એના દેશઠોડી કાગળીઆ છૂપાવ્યા છે તે પણ એક જાતનો દેશફોદજ કેની ? સારા સહેરી તરીકે મારી ફરજ છે કે મારે મારી નજરે પડતા ગુજા થતા અટકાવવા, અને થાય તો તેની સરકારમા ખબર આપવી આ બારસેએ છુપાવેલા કાગળોની બાબતમા સરકારને કોઇપણ રીતે ચેતાવવી એ મારી ફરજજ છે ”

આવી રીતે પાટીયા ગોઠવીને મનનું સમાધાન કરવામા આયઝેકને બહુ આનંદ પડ્યો બારસે પ્રત્યેની ઇર્ષ્યાનો કીડો એના હૃદયને ડખીજ રહ્યો હતો બારસે હવે થોડાજ દિવસમા પોતાનું કાળુ ગુલાબ દુનિયા સમક્ષ રજુ કરશે એવો બચ એને લાગી રહ્યો હતો અને બારસેને તેમ કરતા અટકાવવાનો કોઇ ઉપાય શોધી કઢાડવાને એનું મગજ ક્યારનું ફાફા મારી રહ્યુંજ હતું.

તેથી તા ૧૯ મી ઑગસ્ટની સાંજે એણે એક પોસ્ટકાર્ડ લીધો અને તેના પર સાડા સાત લીટી ચીતરીને સહી કર્યા વગર ગુપ્તપણે ડોરટગામની પોસ્ટ ઓફીસમા નાખ્યો

એ પોસ્ટ કાર્ડના શુ અસર થઇ તે વાચકે ગયા પ્રકરણમા જોયું છે .

જે વખતે પોલિસના માણસો બારસેને ટાંચામા બેસાડીને લઇ ગયા તે વખતે આયઝેક પોતાના ઘરમાજ બેસી રહ્યો હતો. પોતાના પોસ્ટકાર્ડની અસર કેવી અને ક્યારે થશે તેની એને ખાતરી હતી. સાંજે એ બહાર

નીકળ્યો ત્યારે કાઠએ એને કહ્યું—કે “બારલેને સિપાઇઓ પકડી ગયા.” ત્યારે એણે આશ્ચર્યનો ઢોંગ કરી પૂછ્યું— “એમ કે ? ” એ સિવાય બીજું કાંઇજ પૂછવા એણે તરદી લીધી નહિ—એની હિમતજ ચાલી નહિ

x x x +

એ દિવસ પછી બારલે પકડાયોની વાત જુની ગઇ ગઇ ત્રીજે દિવસે સવારે આયજેક નિ સરણી પર ચઢ્યો અને બારલેના વાડામા નજર ફેરવી શેઠ પકડાયા પછી નોકરોએ શેઠના પ્રિય બગીચાની સબાજ લેવાતુ માડી વાળ્યુ હતુ બારલેના રોપેલા કેટલાક કીમતી ફુમળા છોડવાઓ પાણી ન મળવાથી સૂકાઈ ગયા હતા કેટલીક વેલીઓ ચીમખાઇ ગઇ હતી પેલી છાપરીમા એસનાર ચોકીદાર પણ પોતાને ગામ ચાલ્યો ગયો હતો એટલે રખડતા બકરીના બચ્ચાઓએ વાડની તળીએથી પ્રવેશ કરીને કેટલાક છોડવાની ઉગ્મણી કરી નાખી હતી

આયજેકે દૂરબીન માડ્યુ કાળા ગુલાબ માટેના છોડ ક્યા દોટેલા હતા તે એને ખબર હતી તે જગામા દૂરબીનથી નજર કરી, અને એ ચમક્યો કાળા ગુલાબ માટે બારલેએ ત્રણ રોપા તૈયાર કર્યા હતા. તેમાનો એક પણ ત્યા ન દેખાયો “ક્યાં ગયા હશે ? શુ એ સાથે લઇ ગયો હશે ? કે બકરીઓ ચાવી ગઇ ? મારે તપાસ કરવી પડશે ”

રાત પડી આઠ વાગ્યા, નવ વાગ્યા, દસ વાગ્યા. બધા

લોકો પોતપોતાની પથારીમાં નિદ્રાવશ થઇ ગયા, ત્યારે આઘઝેક પોતાના વાડામાં આવી નિ સરણી પર ચઢ્યો એણે ગજવામાં એક નાનકડું ચોર-ફાનસ રાખ્યું હતું અને વાડાઓ વચ્ચેની દિવાલ પર ચઢી એણે નિ સરણી ઉપરે લઇ લીધી અને મારસેના વાડામાં ગોઠવી નીચે ઉતર્યો પગલાંનો જરા પણ અવાજ થાય નહિ તેની સમાજ રાખીને ધીમે ધીમે ચાલતો એ કાળા ગુલામના છોડવાળી જગાએ ગયો ચોર-ફાનસનો કાચ ખસેડી અજવાળુ પાડ્યું જોયું, તો ત્રણે છોડવા ઠેક મૂળમાથી ઉખેડાયલા હોય એવા ચિહ્નો માલમ પડ્યા. જકરા કંઇ આવી રીતે આખો છોડ ખાઇ જાય નહિ.

“ ત્યારે એણે પહેલાથી જ ઉખેડી લીધા હોવા જોઇએ . એ કંઇ કાચો છે ? . પણ એને થોડીજ ખજાર હતી કે એના પર ઝડતીની ધાડ આવવાની છે ? ..કદાચ ફરી પાછી દવા ચોપડવા માટે રોપાઓ ઉખેડી લીધા હોય . તો તે એણે કાચગૃહમાં કોઇક ઠેકાણે મૂક્યા હોવા જોઇએ.. લાવ, જોઉ તો ખરો લા જઈ તપાસ કરે. ”

ફાનસનો પ્રકાશ બંધ કરી તે ચોર પગલે કાચગૃહ તરફ ચાલ્યો ખારણુ ઉઘાડુજ હતું અદર પ્રવેશ કરતા જ એના હાથની અડફટ વામવાથી માસેના રતુલ પર ગોઠવેલી કાચની લાખી નળી ગળડી પડી જમીન પડતા કુટી ગઇ તે અવાજ થયો

ખારણેના મક્કનની ઉપલી ખારીએથી અવાજ આપ્યો-

“ કોણ છે ? ”

આમઝેક તરતજ નીચે બેસી ગયો અને એક ટેબલની તળીયે કોકડું વળીને ભરાઈ ગયો એનું હૃદય ખૂબ જોસથી ધબકવા લાગ્યું મનમાં બીતિ પેઠી-“ કોઈ આવીને પકડે તો ? ” જો એ ભય ખરો પડે તો એના બાર વાગી જાય એમ હતું ધર-પ્રવેશક અને ચોર તરીકે એને આઠ દશ વર્ષથી ઓછી જોલ મળે એમ ન હતું. તે વખતના કાયદા બહુજ કડક હતા.

દશેક મિનિટ સુધી આમઝેક એ ટેબલની તળીયે ભરાઈજ રહ્યો ‘ કોણ છે ? ’ એવો પ્રશ્ન પૂછીને કાંઈ જવાબ ન મળવાથી બારસેની ટુદ્ધ આયા “ કદાચ મારાજ કાને મને છેતરી હશે ” એમ ધારીને કોઈ જાતનો ઉઠાપોદ કરવાનો વિચાર માડી વાળીને પાછી તરતજ નિદ્રાવશ થઈ ગયો.

થોડી વારે આમઝેક પાછો ઉભો થયો અને ચોર-ફાનસની સહાયથી બધે ફરીને બારીક નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યો, કબાટોની અદર કબાટોને મથાળે, સ્ટૂલો અને ટેબલોના ખાનાઓમાં, નાની પેટીઓમાં અને કચરાની ટોપલીમાં પણ તે દીવો ફેરવી વળ્યો છતાં કોઈ ઠંકાણું પત્તો લાગ્યો નહિ.

મનમાં એ બચડયાજ કરતો હતો-“ સાળો પાકો હો એ જોઈએ મેજસ્ટ્રેટ આગ્યો હશેજ ત્યારેજ કોઈ નોકરને હથારત કરી એણે ત્રણ રોપા ઉખેડાવી લીધા.

હશે . અને તેઓ ખાનુ ઉવાડવાની ધમાલખા પડ્યા હશે ત્યારે એણે પોતાના ગજવામા સેરવી દીધા હશે...”

થોડીવારે એ ખોળતો ખોળતો ખાર્યેના ટેબલ આગળ આવ્યો ટેબલ પર પ્રકાશ નાખી જોતા ત્યાં કેટલાક મટોડીના ગામડા વેરાયલા જોવામા આવ્યા આયઝેકે બારીકાઇથી તપાસ કરી તો બગીચામા કાળા ગુલાબની જગ્યાએ જેવી મટોડી પાથરેલી હતી તેવીજ એ મટોડી દેખાઇ તેજ રંગ, તેજ કુમાસ આઇઝેકને ખાત્રી થઇ કે ત્રણે રોપા તેણે કાઢી લીધેલા, તો નકકીજ પછી તે કોઇક સ્થળે છુપાવી મુક્યા હોય, અથવા તો એ પોતાની સાથે લઇ ગયો હોય છુપાવ્યા હોય તોયે તે બાટલામાજ હોવા જોઇએ કારણુ એવી કીંમતી વસ્તુને બીજે કોઇ સ્થળે રાખી શકાયજ નહિ, આયઝેક ફરી પાછો આમ તેમ શોધવા મડ્યો બીજી વાર, ત્રીજી વાર બધે ફરી વળ્યો કાંઇ પત્તો લાગ્યો નહિ એટલે કપાળે હાથ દબાવિ ચિત્તાર કરતો એક સ્ટૂલ પર બેઠો.

“ત્રણુ લાખ ગીલ્ડરનુ ઇનામ છે ? ..ત્રણુ લાખ ! એ કેવડી મોટી રકમ ! .જો એવુ કુલ બનાવવાનો છોડ મને હાથ લાગ્યો હોય તો હુ શુ કરે ? . જ્યાં સુધી મને ઇનામ મળે ત્યાં સુધી મારા જીવ પેડે સાચવીને છાતી પર ને છાતી પરજ રાખુ ખારલે પણુ તેમજ કરે સ્તો ..શા માટે ન કરે ?...ત્રણુ લાખ ગીલ્ડર !...કહેતા કંઇ થાય છે ? ”

એ પ્રમાણે વિચારમા ને વિચારમા એટલા આયત્રેકને કાણુ જાણે ક્યારે, એક ઝોક આની ગયુ ઝોકામા તે ૩ લાખ ગીદરના સ્વપ્ના અનુભવવા લાગ્યો જાણે એક મોટા વિશાળ અનંત જેવો દેખાતો સફેદ વસ્ત્રનો પડદો એની દ્રષ્ટિ સામે આવી ખડો થયો અને તેના ઉપર કાળા મેસ જેવા રમતું ગુલાબનુ ફુલ એની મેળે ચીત રાયુ ફુલની નીચે મોટા મોટા, ગજ ગજ જેવડા અક્ષરે ત્રણ લાખના આકડાઓ કાળા મેસ જેવા રમથી એની મેળે એ પડદા પર ચીતરાયા થોડી વાર પછી પેલુ ફુલ અદૃશ્ય થઇ ગયુ, અને આકડાઓના ભૂતડા બની ગયા અને આયત્રેકની સામે જોઇ દાતીયા કરી નાચવા લાગ્યા તેમનાથી ભડકીને એકાએક તે જાગી ઉઠ્યો જુએ છે તો પૂર્વભાથી ઝાખો પ્રકાશ આવવા લાગ્યો હતો.

આયત્રેક તરતજ ઉભો થયો, અને ચોર-ફાનસ હોલવી ગજવામા ધાલી, જેવી સભાળથી ત્યા આવ્યો હતો તેવીજ સભાળથી સીડી પર ચઢી પાછો પોતાના વાડામા ઉતરી આવ્યો.

પ્રકરણ ૮ મું.

ઉપકારના બદલામાં ઉપકાર.

ખારભેને બ્યુટન જેલમા લાવવામા આવ્યો એનો મુર્દમો ચાલવાને બે ત્રણ દિવસની વાર હતી. ત્યા મુઠ્ઠી

એને જે કાટડીમાં કોર્નેલને કેદ કરેલો હતો તેજ કાટડીમાં રહેવાનું હતું.

આ અણુવારી આકૃત પોતાના ઉપર આવી પડવાથી બારલેને ધણુજ દુઃખ થયું જો કે આકૃત કેવડી મોટી અને કારમી હતી તે વિષે એને કશો ખ્યાલ નહતો. દેશમાં ચાલી રહેલી ઉચ્ચપાચલથી એ સદતર અસાત હતો. એને ખબર ન હતી કે એ વખતે નાનામાં નાના-નજીવા-અપરાધ માટે પણ દેહાત દડની શિક્ષા ઠોકાપ જતી હતી હતી એને કોર્નેલ અને જહોન ડેવિડના નિર્દય રીતે મારવા ખુન વિષે કરીજ ખબર ન હતી ટાગામાં મેજસ્ટ્રેટ અને સિપાઇઓ બીલકુલ ગુપચુપ બેસી રહ્યા હતા, અને જોલમાં આવતા ગ્રાયફસ ડોસાએ પણ કશું બોલ્યા ચાલ્યા વગર એને કોર્નેલની કાટડીમાં લાવી ગોધી દીધો હતો. એ કાટડીમાં જવાની પથ્થરની સીડીના પગથીયા જ્યારે તેઓ ચઢતા હતા ત્યારે રોઝ પોતાની ઓરડીની વચલી બારીએ ઉભી હતી. અસ્ત પામતા સૂર્યના આછા પણ તેજસ્વી કિરણો એના મનોહર કામળ દેહને દીપાવી રહ્યા હતા. મદમદ વહેતી પવન લહરીઓ એના કેશ-કલાપની છૂટી રખડતી લટો સાથે રમત કરી રહી હતી.

બારલેની નજર એના ઉપર પડી. “અહા, શું સુંદર સ્વરૂપ ! કેવી મધુરી બાળા ! આવી બચકર જોલમાં આ દેવદૂત કયાથી ?” એવા બિચાર એના મનમાં ઉદ્ભવ્યા.

રોઝાએ ધાટો પાડી પૂછ્યું — “આપુણ, આ કોણ ?”

“ એ તો નવો કેદી પેલા કોર્નેલ ડેવિડનો દીકરો ”

ડોસાએ જરા પણ મૃદુતાના અશ વગરની લુખ્ખી બાયામાં કહ્યું

રોઝાના મુખ પરના ભાવ બદલાયા, એણે કોર્નેલ ડેવિડને નાસી જવામાં મદદ કરી હતી, છતાં આખરે કેવી દુઃખદ રીતે તેના જીવનનો અંત આવ્યો તે એ જાણતી હતી કોર્નેલનો આ યુવાન સ્વરૂપવાન ધર્મપુત્ર પણ એવીજ દશા પામશે કે નુ ? એવા વિચાર એના નાનકડા બુદ્ધિશાળી મગજમાં સ્ફુરવા અને ઉભરાવા લાગ્યા તેને પરિણામે એના મુખ પર દયાના ચિન્હ સ્પષ્ટ દેખાવા લાગ્યા બારલેએ તે જોયા બનેલી નજર પળવાર મળી રહી પરંતુ તરતજ પગથીયા પૂરા થયા અને કોટડીનો લોખંડી દરવાજો આવી પહોંચ્યો. આયક્રમે તે દરવાજો ઉઘાડ્યો મહા પ્રયાસે રોઝા પ્રત્યેથી પોતાની દૃષ્ટિ ખેંચી લઇ બારલે કોટડીમાં દાખલ થયો. આયક્રમે દરવાજો બંધ કરી તાળુ માર્યું

બારલે થોડો તત્વજ્ઞાની પણ હતો એણે આ આક્રમના સંબંધમાં લાગ્યોનો વિચાર કરીને પોતાના મનનું સમાધાન કરવા માડ્યું — “ એ તો હોય ! મારા નસીબમાં આ ઘડીએ આવું સકટ સહન કરવાનું લખેલું, તે કેમ શીટ ? અત્યાર સુધી મારું જીવન એક પુલની પેઠે ખીલ્યું આવ્યું છે મારા કોઇ પાપના ફળ રૂપે આ વિપત્તિ મારા

શિરે આવી પડી છે મારે તે સહન કરવીજ જોઈએ.
એનો સમય જશે એટલે એ આપોઆપ ટળી જશે ”

એક માત્ર પોતાના કાળા ગુલામને ખાતર ખારસેને
ધણુ દુખ થતુ હતુ હોર્ટીકલ્ચર સોસાયટીનુ ઇનામ
જીતવાને એને થોડીજ વાર હતી, લગભગ તે મેળવવાની
અણી પર એ આવ્યો હતો, ને અચાનક એના માર્ગમા
આ મોટો પથર આવી પડ્યો હતો તેથી એના હૃદયમાં
અત્યંત વ્યથા થતી હતી હોર્ટીકલ્ચર સોસાયટીના ત્રણ
લાખ ગીલ્ડરની એને કંઈ ઝાઝી દરકાર ન હતી પણ
એ ઇનામ મેળવવાથી એને જે કીર્તિ પ્રાપ્ત થતે, આખી
વનસ્પતિશાસ્ત્રની દુનિયામા એનો નિજ્ય ડૉક્ટર વાગતે તેથી
એને જે અમરત્વ મળતે તેનો એ જૂખ્યો હતો તે ક્ષુધા
શાત કરવાની તક એની પાસેથી ઝુટવાઈ મઈ હતી તેથી
એનું મન બહુજ દુભાતુ હતુ

છતા એને હજુ આશા હતી કાળુ ગુલામ ઉગા-
ડવા માટે તૈયાર કરેલા ત્રણે નાનકડા રોપાઓ હજુ એની
પાસેજ હતા તેના ઉપર મહેનત કરવાથી હજુ કાર્ય
સિદ્ધ થાય એમ હતુ પણ આ કેદખાનામા તેમ કરવાનો
અવસર અને સાધન મળશે ખરા? કેમ કહી શકાય ?
આશ્વા અન ત છે

રાત્રે ત્રાયફ્સ ખાવાનુ આપવા આવ્યો એક હાથમાં
ફાનસ અને લાકડી, બીજા હાથમાં ખાવાનાની થાળી અને
કુચીનો ઝૂમખો. જોવો પારણુ ઉઘાડીને અદર આવ્યો

તેવોજ એક લીસા પથરા પરથી એનો નાળવાળો ખૂટ સરી પડ્યો. એ ગમડ્યો, થાળી પડી ગઈ, ફાનસ છટક્યું, ભાખ્યું, અને હોલવાઈ ગયું, આયફસ પડતા પડતા પોતાના કાપા હાથ પર વજન ટેકવવા ગયો, પણ વૃદ્ધાવસ્થાથી નિર્બળ બનેલા એ હાથમા આખા શરીરનું વજન ઝીલવા જેટલી તાકાત ન હતી કડાક કરતું એના કાડાનું હાડકું ભાખ્યું અને એ ઢીસો ઢબ્બૂ થઈ જમીન પર ઢળી પડ્યો પડતા પડતા એણે “ ઓ બાપરે એ એ એ.. .. ” કરીને મોટેથી ખૂમ પાડી

બારસે તો આ દેખાવ જોઈને ચમક્યો એ ગમડી પડેલા જેલરને શું કરવું તે એને પળવાર સૂઝ્યુંજ નહિ પરંતુ પછી તરતજ એ તેની પાસે ગયો અને ડોસાને સભાળીને ખેંદો કર્યો હાડકું ભાગ્યાથી ઉત્પન્ન થયેલી ઝઝણીને લીધે ડોસાને હજુ તમ્મર આવતા હતા

બારસેની જગાએ બીજો કોઈ હોત તો આયફસ ડોસો ગમડી પડ્યો તેજ વખતે તેને ઉપરથી ખે ચાર લાતો ચ્હોડી કાઢીને બેભાન કરી મૂકી, ખુલ્લા પડેલા દરવાજામાંથી નીકળી પોઆરા ગણી જાત-કંઈ નહિ તો યે તેમ કરવાનો પ્રયત્ન તો કરતેજ પરંતુ નીતિમાન બારસેને એવું કરવાનો વિચાર સરખો યે આવ્યો નહિ એ તો આ દુ ખી થતા દર્દીને હવે કેવી રીતે આરામ આપવો તેનેજ વિચાર કરવા લાગ્યો પહેલેજ દિવસે એને જેલમા એક મનુષ્યની સેવા કરવાની આવી સરસ તક .

મળી તે માટે એને અતરમા ધણોજ આનંદ થયો.

બારણે ડોસાનો બાગેલો હાથ તપાસતો હતો એટલામા હાથમા ફાનસ સાથે રોઝા કોટડીના દરવાજા આગળ આવી પહોંચી એને જોઇને ગ્રાયફસ બોલી ઉઠ્યો —“ ઓ દીકરી રોઝા ! આવ, આવ મારો તો જીવ જાય છે ઓઝો ! મારો હાથ બાગી ગયો . ઓઝોરે એઝેએઝે . ”

રોઝાને પળવાર એવો વિચાર આવ્યો કે આ યુવાન કેદીએ મારા બાપને માર્યો કે શુ ? તે બોલી “બાપુજી, શુ થયું ? આ કેદીએ તમને માર્યા કે ...” રોઝા આગળ બોલતી અટકી ગઇ બારણે જે રીતે ડોસાની પાસં બેસીને તેનો હાથ તપાસતો હતો તે રીત-તે ઢબ-જેતા એણે ડોસાને માર્યો હોય એ બનેજ નહિ એમ એને ખાત્રી થઇ એને જરા પરતાવો થયો

“ માફ કરજો, સાહેબ, મેં આપના પર અવિચારી આક્ષેપ મૂક્યો તે ”

“ કંઈ શીકર નહિ તારા બાપુને ધણુ વાચ્યુ છે એનુ હાડકુ બાગી ગયુ છે પણ તુ મને થોડી મદદ કરશે તો હમણા હુ એનુ હાડકુ ચોક્કસ બેસાડી દઇશ ”

“ ઓ ઓ રે.. ! રોઝા ! મારો તો જીવ જાય છે... ઓ બાપરેએએએ ! હાય હાય ! ઓરે ! રોઝા, રોઝા પેલો દરવાજો બંધ કર બંધ કર નહિ તો આ કેદી નાસી જશે ”

“ હું નહિ નાસી જાઉં, નહિ નાગી જાઉં કાકા,
મજરાશો નહિ હું તમને નમારો હાથ ચોખ્ખા મારો કરી
આપીશ ” બારલેએ ગભીરતાપૂર્વક કહ્યું

“ તે શું તું ડાક્ટર છે ? કે વૈદ ? ”

“ હું ડાક્ટરનો આખો પ્રધો શિખેલો છું ”

“ હે ? ત્યારે તો તને હાડકું ખેમાડતા આવડતું
હશે ? ” આચક્ષ હાથમાં થતી પીડા તરફ દુર્લક્ષ કર-
વાનો પ્રયત્ન કરતો બોલે છે

“ ચોક્કસ ખેસાડીશ આ મારા હાથ જેવો તમારો
હાથ સારો થશે ” બારલેએ દૃઢતાથી કહ્યું, ને પોતાનો
હાથ જોરથી હલાવી બતાવ્યો

“ ત્યારે કઈ આપ કરી આપ જલદી સારો કરી
આપ મારો તો જીવ જાવ છે એરેએએએ ”

રોઝા બોલી — “ તમે કહો તે ચીજ લાવી આપુ
પાટો બાંધવાનો કકડો જોઈશો ? ”

“ હા બે દેવદારના પાટીઆ અને એક સારો લાખો
પાટો જોઈએ ગરમ કપડાનો હશે તો વધારે સારું પાટીઆ
આવડા જોઈએ ’ એમ કહી બારલેએ હાથ વડે ઇશ્વારત
કરી સમજાવ્યું

રોઝા બોલી — “ માગી એરડીમાં એક જૂનું પીપ
બાગેલું પડ્યું છે, તેના પાટીયા ચાલશે ? ”

“ ચાલશે ”

“ ને પાટો મારા જૂના ગરમ ફરાકમાંથી ફાડી

લાવીશ ” એમ બોલતી રોઝા દરવાજામાથી બહાર નીકળી
ઝંટક થઇ ગઇ.

દરમ્યાન મારલેએ જમીન પર પડેલા કાચના ટુકડાઓ
એક કપડા વડે માફ કરી તે જગ્યા પર ડોસાને આરામથી
સૂવાડ્યો અને તેનો હાથ લામો કરાવી બાજેલુ હાડકુ
સંભાળપૂર્વક તેની જગ્યા પર ગોઠવવાને પ્રયત્ન કરવા
લાગ્યો એટલામા રોઝા આવી પહોચી

“ વાહ બહુ સરસ પાટીઆ આપ્યા છે ! જેવા
જેમએ તેવાજ છે ” બારલે બોલ્યો.

ધીમે ધીમે બારલેએ પાટીયા ગોઠવી પાટા બાધવા
માડેને તે વખતે થતા દુખથી ડોસો તરફડીઆ મારવા
લાગ્યો. પણ બારલેની સૂચનાથી ગેઝાએ તેનો હાથ મજ-
બૂત રીતે સ્થિર પકડી રાખ્યો. છેલ્લી ગાઠ બાધતી વખતે
તો ડોસો મોટેથી ચીસ પાડીને એમાન થઇ પડ્યો. રોઝા
જરા ગમરાઇ બોલી—“ હવે ? ”

બારલેએ કહ્યું —“ગમરાઇશ નહિ એમા કશું નથી
એ તો દર્દના જેરથી નસમા થતા તરંગોને લીધે મૂર્ચ્છિત
થઇ પડ્યા છે પણ તે પાચ સાત મિનિટમાજ જમશે
ચિતા કરીશ નહિ આપણે એને હમણાંજ જાગૃત કરીશું
તુ જા, જરા વિનેગાર (દાર) લઇ આવ તો. ”

પણ રોઝા ત્યાંથી ખસી નહિ.

“કેમ ? વિનેગાર નથી ? ”

“ છે પણ હું બીજો વિચાર કરે છું ” રોઝા
મૃદુ અવાજે બોલી.

“ શું ? ”

“ ઉપકારના બદલામાં ઉકાર ” રોઝાનો અવાજ
ગળગળો બન્યો.

“એટલે ? ” બારલેએ ન સમજાયાથી પૂછ્યું

“ હજી ન સમજ્યા ? ”

રોઝા પાસે આવીને બહુજ મદ અવાજે બોલી

“સાહેબ, તમે અહીંથી નાસી છટે ”

“ કેમ ? ”

“આ કાળ કોટડી છે આ કોટડીમાં આવી પૂરાયલા
કેદીઓ બાગ્યેજ જીવતા રહે છે ”

“પણ હું નો નિર્દોષ છું મને તેઓ શું કરવાના
હતા ? ”

“ બધુંજ કરવાના તમને ખબર નથી ? જહોન
અને કોર્નેલ ડેવિટ શું દોષિત હતા ? નહિજ છતાં
લોકોએ તેને જાનથી મારી નાખ્યા કેની ? ”

બારલે ચોકી ઉઠ્યો “ શું જહોન-કોર્નેલને મારી
નાખ્યા ? ”

“શું તમને ખબર નથી ?” રોઝા આશ્ચર્ય પામતી
બોલી “તેમને કાસેજ નિર્દયપણે મારી નાખવામાં આવ્યા
છે, આમ આવો, જુઓ ”

રોઝા બારલેનો હાથ પકડી કોટડીના એક બંધણીમાં

પાસે લઇ મધ ત્યાં જોડના પાછલા ભાગમાં ફાંસીના માથા હતા. એમાંના બે માથા પર મુઠા લટકતા હતા ચંદ્રના પ્રકાશમાં એટલું તો જોઇ શકાતું હતું કે બંને મુઠાઓ ધણાજ છિન્નબિન્ન થઇ ગયેલા હતા.

“એક શબ જોઇનતું અને બીજું કોનેલતું છે” રોઝા માત્ર હોઠ ફફડાવતા જોડો અવાજ થાય તેવે સારે બોલી.

“પણ આ તો જાણે ભાંગેલા હાડપિંજરજ છે,” ખારસે કંકઠ અવર્ણ લાગણીઓ અનુભવતો બોલ્યો.

“બાકીના હાડકા અને માંસ કાસે બળરમાં વેચાઇ ગયા” રોઝાએ ટુકામાં સમજાવતા કહ્યું—“સાહેબ, બધું કહી સમજાવવાનો વખત નથી મારું કહ્યું માનો અને અહીંથી નાશી છુટો. મારા બાપુ હમણાજ જાગી ઉઠશે તો આ તક જતી રહેશે પછી પસ્તાવો થશે જાઓ, નાસી જાઓ તમારા જોવા નિર્દોષ યુવાનને આ જોડમાં આવી પડેલા જોઇને મારું હૃદય બહુજ દુઃખાય છે જાઓ.”

‘પણ રોઝા, તને ખબર છે કે હું નાશી જાઉં તો એ સોકો તને પકડશે?’

“મને ખબર છે—મને બધી ખબર છે પણ હું તો તેમને ગમે તેમ સમજાવી દઇશ. તમને ખબર નહિ હશે કે જોડાન અને કોનેલને મેંજ અહીંથી નસાડી ચૂક્યા હતા.”

“કેવી રીતે?”

“ તે બધું કહેવાને વખત નથી. તમે અહીંથી નાશી જશો ને જીવતા રહેશો ને મળશો તો કોમ દહાડો કહીશ. અત્યારે તો તમે જાઓજ ”

ખારયે કંઈ બોલ્યો નહિ, વિચાર કરવા લાગ્યો

“ કેમ વિચાર શું કરો છો ? ”

“ રોજા, એમ કરવું મને હીક લાગતું નથી ”

રોજા ચકિત થઈ ગઈ “ અરે વાહ ! ”

“ કેમ ? ”

“ તમારા જેવા તો કોઈ નહિ હોઈ ! ” રોજા જરા ચીડવાઈને બોલી “ તમને બાન છે કે હમણા નાસી છૂટશે નહિ, તો ચાર દિવસમા તમારા હવાલ પથ્થુ જોહાન-કોર્નેલ જેવાજ થશે ? તમે દોષિન છો કે નિર્દોષ ને કોઈ જેવાનું નથી આજકાલ કાયદા બહુજ સખત થઈ ગયા છે ”

“ છતાં રોજા, હું કહું છું કે મારાથી આવી સ્થિતિમા નસાયજ નહિ ખારયેએ પ્રકૃતાથી કહ્યું, — “ રોજા, એમ નાસવામા ચોરી છે મારાથી ચોરી નહિ થાય ”

“ પથ્થુ-પથ્થુ—”

રોજા આગળ બોલતા અટકી ગઈ કારણકે આપ હસે તેજ વખતે આળસ મરડીને આખ ઉઘાડી સદ-બાગે એનું મોઢું ખીજી તરફ ફરતું, નહિ તો રોજા તથા ખારસેને પાસે પાસે ઉભેલા જોઈને એ વહેમાયોજ હોત ।

રોજા તરત દૂર ખસી ગઈ હરણી મરખા નેત્રથી એ ખારસેને આડી સુદર તક ગુમાવવા માટે ફપકો આપવા લાગી.

“ ચાલે, રોઝા, હજી મને ઘેર નથી લાઇ મઈ ?
પેલો ક્યા ગયો ? ” યાયફસ ઉઠીને ખેઠો થઇ ગભરાટમાં આવ્યો
તેમ જોવા લાગ્યો બારણે પર નજર પડતા રાજી થયો,
અને બોલ્યો “ અહ્યા ડાક્ટર, તે મને પાટો બાધ્યો તે
તો દીક કીધું પણ હું કામ તને અહીંથી નાસવા
દેવાનો નથી ”

એમ કહી તે ઉભો થયો રોઝાએ તેને હાથનો
આધાર આપ્યો અને બંનેએ ચાલવા માડ્યું.
એટલામાં બારણે માટે આંછેલી ખાવાનાની થાળી વેરાપણી
પડેલી જોઇને રોઝા અટકી બોલી

“ બાપુજી, આ થાળી તો અહીં પડી છે ત્યારે
ડાક્ટરે શું ખાધું ? ”

“ એ જૂખ્યો જ છે ” યાયફસ બેદરકારીથી બોલ્યો—
“ એના ભાગતું ખાવાનું ઢળી ગયું તેમાં હું શું કરું ?
એનું નસીબ ”

“ પણ આપણે બીજી લાવી આપવું જોઇએ ”
રોઝા બોલી “ કેદીને જૂખ્યો કેમ સૂવાડાય ? ”

“ પણ આવે રાતને વખતે બીજી ખાવાનું ક્યાથી
લાવીએ ? ” ડાસાએ બહાનું કાઢ્યું.

“ આપણા રસોડામાં થોડો પાઉ ને માખણ છે.
આજે સાંજે મને જૂખ ન હોવાથી એ ખાધું નથી.
તે હું લઇ આવું ? ”

“ આપણા ઘરનું ખાવાનું શેનું આપીએ ?પંજી,

કમ નદિ જા, લઈ આવ આને લીધે હાડવેદના પૈસા
તો ગચ્છા છેને ! " ડોસાએ પોતાની કળુઆઈનું પ્રદર્શન કર્યું .

રોઝા બાપના શબ્દોને ન ગણ્યકારની તરતજ ત્યાથી
ચાલતી થઇ થોડી વારમા થાળી બગીને પાક માખણ
અને બીજી પરચુરણ ખાવાનું લખને આવી પહોચી
કેદીની પાસે તે થાળી મૂકાને તેને નિરાને ખાવાની ઇશ્વા
રત કરી બાપનો હાથ ઝાલી તે ચાલતી થઇ એ પ્રમાણે
બારેને પહેલ દિવસ તો જોલના કચરાવાળા ખોરાકને
બદલે સ્વચ્છ અન્ન ખાવાને મળ્યું

પ્રકરણ ૯મું.

“ પરણું કે નયે પરણું . ”

તે રાત બારેએ ધણીજ શોક અને માનસિક વ્યથામા
વિતાડી લગભગ આખી રાત એને બચકર વિચારો
આવ્યા કર્યા કેનેલ અને જોહાનના અપમત્યુની વાત
રોઝાએ એને જે પ્રમાણે સંભેપમા કહી સંભળાવી હતી
તે પ્રમાણે જણે એની નજર આગળ બની રહી હોય
એમ એને લાગ્યું જે ત્રણવાર એ પેલા જાળીયા પાસે
ગયો અને ફામીના માયડા પ્રત્યે જોવા પ્રયત્ન કર્યો
પરંતુ ત્યાં લટકતા બચાનક મુદડાથી એને કમકમા

આવ્યા ને એ પાછળ હઠી ગયો “ હાય ! કોર્નેલ જેવા પવિત્ર માણસની આવી અવસ્થા ! ”

પછીના બે ત્રણ કલાક સુધી એણે જ્ઞાન અને કોર્નેલના આત્માને ખાતર પ્રાર્થના કરી

થોડી વારે રોઝાની કલ્પિત મૂર્તિ એની દૃષ્ટિ સમક્ષ આવી ઉભી “ આહા, કેવી મનોહર અને ચપળ બાળા ! કેવી ડાહી અને બુદ્ધિશાળી ! કોણ જાણે કેમ મારૂં હૃદય એના પ્રત્યે આટલું બધું આકર્ષાય છે ? ” એવા વિચારોમાં એનું મગજ ડૂબી ગયું રોઝાના વિચાર કરતી વખતે એ પોતે જોલમાં પડેલો હતો અને એના ઉપર રાજકોહનું તહોમત હતું એ વાત પણ જૂલી ગયો

લગભગ ચાર વાગે એ નિદ્રાવશ થયો

બીજે દિવસે આયફ્રસ બીલકુલ દેખાયો નહિ બપોરે ખાવાનું આપવાને આયફ્રસના હાથ નીચેનો એક આસિસ્ટન્ટ જોલર આવ્યો તેને પૂછતા માલમ પડ્યું કે આયફ્રસને સખત તાવ આવ્યો હતો અને તેનાથી પથારીમાંથી હઠી પણ શકાય એવું ન હતું બારણેએ કહ્યું — “ એ તો હાડકું બાઝ્યાના જોરનો તાવ એમા કાંઈ ગભરાવાનું નથી ”

“ અરે, અમે ગભરાઈએ એવા નથી તો ” પેલાએ જવાબ આપ્યો — “ કંઈ ચયુ તોયે શું ? ડોસાએ બહુ દુખ ભોગવ્યું છે તે એમાંથી છુટે તો ચાર ”

બારણે સમજી ગયો કે આ આસિસ્ટન્ટને આયફ્રસ ઉપર ખાસ પ્રેમ ન હોવો જોઈએ, કદાચ આયફ્રસ મરે

તો પોતાને જોશરની જગ્યા મળે એવા લોભથી એ,
ડોસાના મોત માટે ટાપીજ રહ્યો હશે

બારલેએ પૂછ્યું—“રોઝા શું કરે છે ?”

પેલો એકદમ ચીઢવાઇ ગયો—“કોણ ? રોઝા ?
તેની તારે શું પડ્યાત ? ખખરદાર ! એ છોકરી તરફ નજર
કરી તો !”

એ રોઝાના હાથને ઉમેદવાર હતો.

ત્રીજો દિવસ બારલેના મુકદ્દમાનો હતો એને
જોશમાથી કાઢીને કોર્ટમાં લઇ ગયા મુકદ્દમા
કઇ લાખો ચાલ્યો નહિ એણે બધી વાત જાને
સાફ સાફ કબૂલ કરી દીધી, એટલે પોલિસના
માણુમોને એનો અપરાધ પુરવાર કરવામાં જરાયે મુશ્કેલી
પડી નહિ પછી એણે રાજખટપટ વિશે પોતાનું અજ્ઞાન
જાહેર કરી પોતાનો બચાવ કરવા માડ્યો એને તો માત્ર
વિજ્ઞાન અને સાહિત્યનોજ શોખ હતો—ચિત્રકળા અને પુલ
ફળ શાસ્ત્ર સિવાય એને બીજી કોઇ લાઇન પસંદ ન હતી
એ બધું બારપૂર્વક સમજાવવાનો, જૂરીના મગજમાં ઠસાવ-
વાને, એણે ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ તેથી કશું વળ્યું
નહિ જૂરરે કશું કે એવી રીતે તો ઘણા મુતસદ્દીઓ ઢોંગ
કરે છે, રાજ ખટપટ સાથેનો પોતાનો સબબ છુપાવવા
ખાતર પોતે જાણે બીજામાં ધધામાં ખુબ રચ્યાપચ્યા
હોય એવો દેખાવ કરે છે

આખરે બારલેને જન્મકેદની શિક્ષા થઇ. એને બ્યૂટન

જેલમાજ ખીજ એક કોટડીમા લઈ જઈ પૂરવામા આવ્યો,
એને અહેસાન કેદ થઈ હતી ને રોજના ખર્ચ માટે એને
બાર સ્ટાઇવર (નવ આના) મળવાના હતા એ પૈસામાથી
એ એની મરજી પ્રમાણે ખર્ચી શકે, એમ હતું જે
કોટડીમા એને પૂરવામા આવ્યો તેની ઉમરણી નીચી
હતી એને એક ખુરશી અને લાકડાનો ખાટલો તથા
પાણી પીવાનો કુંડો આપવામા આવ્યા

એ કોટડીમા બારલે પોતાના દિવસો ગણવા લાગ્યો,
એક, બે, ત્રણ, ચાર ગમે તેટલા ગણે તોયે એના દિવસો
પૂરા થાય એમ કયા હતું ? એને ખૂબ કટાળો આવવા
લાગ્યો હાય ! આ જગાએ આખી જીંદગી કેમ પૂરી
થશે ?

એને વાચવા માટે એક બે ચોપડીઓ આપવામા
આવી હતી, પરંતુ તેયે શુષ્ક વિષયની અને એણે એક
વાર વાંચી નાખેલી હતી

એક દિવસ સાંજે બારલે પોતાના ખાટલા, પર
પડ્યો પડ્યો વિચાર કરતો હતો એક પ્રશ્ન એને ધણેજ
ગુચર્યા કરતો હતો પેલા ત્રણ રોપાઓ હજી એની
પાસેજ હતા રોજ એ પોતાના પીવાના પાણીમાથી
થોડુંકોતોના મુળીઆની મટોડી પર છાટીને તેને હમેશ
બીનીને બીનીજ રાખતો હતો એ રોપાઓને હવે સાચવી
રાખવા કે કેમ ? આ જેલમા એને કાળુ ગુલાબ ઉભાડ-

વાનો લાગ મને એવું તો હતું જ નહિ તો પછી એ કલ્પમેને સાચવી રાખવાથી શું લાભ ?

એટલામા એણે એક અવાજ સાંભળ્યો

“ભીટ, ભીટ, ભીટ ” જોયું તો દરવાજાના જળીઆ પાસે રોજા આવીને ઉભી હતી

“કોણ ? રોજા ?” મારણે એકદમ આનદના આવેગથી ઉઠીને ઉભો થઇ ગયો જળીઆ પાસે આવ્યો, ને બોલ્યો—
“રોજા, હજી દિવસે દેખાઇ !”

“આજેજ આપુજી પાસેથી જાણ્યું કે તમને અહીં પૂરવામા આવ્યા છે ” રોજા બોલી

“ત્યારે અત્યાર સુધી તને ખબરજ ન હતી ?”

‘ નહિજ તમને કોર્ટમા લઇ ગયા ને જન્મ કેદની શિક્ષા થઇ તેની મને ખબર પડી હતી પણ તમને કઇ કોર્ટડીમા પૂર્ણ છે તે વિષે મેં આપુજીને ત્રણ ચાર વાર પૂછ્યું પણ તેમણે જવાબજ આપ્યો નહિ ..”

‘ પછી ?”

“ આજે વાતમાને વાતમાજ એમનાથી બોલી દેવાયું ” રોજા બોલી —“ ભાગેલા હાડકાવાળો હાથ આજે એમણે ઉચો કરીને હલાવી જોયો તે ખડું જ સુધરી મળેલો લાગ્યો એ હાથે એમણે ફાનસ પણ ઉચકી જોયું ”

“તે બરાબર ઉચકી શકાય કે ?”

“હા બરાબર પછી જ્યારે આલિસ્ટટ જેલર આવ્યો ત્યારે તેની આગળ તમારા વખાણ કરતા એનાથી

આ કાટડીનો ન ગર બોલાઇ ગયો તે મે સાબળા લીધો ”

રોઝા આનદથી ઉભરાતી હોય તેમ બોલી

“ રોઝા ! તુ બહુ ચાલાક છોકરી છે ” બારલેએ
કહ્યું

રોઝાએ શરમાઇ નીચું જોયું

“ રોઝા ! તુ મારે એક કામ નહિ કરે ? ” બારલેએ
પૂછ્યું

“ એક કામ ? શા માટે એકમ ? ” રોઝા તરતજ
બોલી ઉઠી “ ડકટર સાહેબ, તમને ખબર નથી કે હું
અત્યારે તમને કંઈ જોઈતું કરવું હોય તો તે પૂછવાજ
આવી હતી ”

“ એવી રીતે તુ બધાથે કેદીને પૂછે છે ? ”

“ નાઆઆઆ ના ”

“ તારે મનેજ શા માટે ? ”

રોઝાને આ પ્રશ્નનો શો ઉત્તર આપવો, તે એકાએક
સંજય નહિ એણે હસીને નીચું જોયું પણ પછી તરતજ
ઉત્તર બોળીને કહ્યું — “ તમે મારા બાપુજીનો હાથ સારો
કરી આપ્યોને ? ”

“ તેમા શું થયું ? ”

“ ગમે તેમ પણ તમે કહો તો ખરા કે તમને શું
જોઈએ છે. ” રોઝા બોલી

“ રોઝા, તે હારલેમની હોટીકલ્ચર સોસાયટીનું નામ
સાબળું છે ? ”

“હા, સામન્ય છે, ને તેને વિષે છાપામાં ચોક્કસ વાન્ય પશુ છે. પણ તમને શું જોઈએ છે તે તો કહો.”

“હું તેજ કહું છું તન ખમર છે કે એ સોસા-યટીએ એક મોટું ઇનામ બહાર પાડ્યું છે ?”

“હા ત્રણ લાખ ગીરનું કાળું ગુલાબ ઉગાડનારને તે મળવાનું છે, ખરે ને ?”

“હા રોઝા, એ ઇનામ તને જોઈએ છે ?”

“મને ?” રોઝાની આંખો આશ્ચર્ય અને આનંદથી ઝળકી ઉઠી

“હા, તને” આરંભે પોતાના ખાટશાની નીચેથી ત્રણે ગેપા કાઢી લાવી રોઝાને મનાવતા કહ્યું—“જો રોઝા, આ ત્રણ રોપાઓ છે તેને કાળી માટીમાં દાટવાથી કાળું ગુલાબ ઉગે એમ છે” એમ કહી આરંભે એ ત્રણે રોપાનો ઇતિહાસ શરૂઆતથી માંડી સંભળાવ્યો અને પોતે કેવી ચેરી છૂપીયા તેને જોલમાં લઈ આવ્યો હતો તે પણ કહ્યું હવે એ રોપાઓ ઉપર શું શું વિધિ કરવાનો બાકી છે તે પણ સમજાવ્યું

“કાગળની રાખના મિશ્રણવાળી કાળી મટોડી જોઈએ” તેણે કહ્યું

“કાળી મટોડી તો ‘રોઝા પોતાની સ્મરણશક્તિને તાણતી વિચાર કરતી બોલી—“અહીં પાસેજ જોલની બહાર એક ખાડો છે, તેમાંથી મળી શકશે ખરી ને કાગળની રાખ મેળવવામાં તો કશી મુશ્કેલી નહિ પડે મારી પાસે કેટલીક

જૂની ને નકામી ચોપડીઓ છે તે બાળી નાખીશ, એટલે ચાલશે ”

“થોડુંક ઝલીસરીન પણ જોઈશે ”

“તે હેગના બજારમાંથી લાવવું પડે ખર ” રોઝા વિચાર કરીને બોલી — “કેટલુંક જોઈશે !”

“દોઢ-એ રતલ ”

“એટલું ઝલીસરીન લાવવા જેટલા પૈસા તો મારી પાસે છે ”

“બસ તો પછી બીજું કાંઈ ન જોઈએ ” બારલેએ જાણીયાના એક ખાનામાંથી રોપાઓનું બહુલ ઘોચતા કહ્યું — “રોઝા, લે આ ત્રણે રોપાઓ તું તારી પાસે રાખ અને રોપતા પહેલાં મટોડીને ઝલીમરાધન પાછને તૈયાર કરવી પડશે એટલો વખત આ રોપાને બહુજ સભાળથી ગુપ્ત રીતે જાળવીને રાખવાના છે ગુપ્ત રાખવાનું કારણ એટલુંજ કે જો કોઈને એમ બબર પડી જાય કે એમાંથી કાળું ચુલાખ ઉગે એમ છે, તો તે માણસની દાનત બગડે અને તે એને ચોરી જવાનો પ્રયત્ન પણ કરે કારણકે એમાંથી ત્રણ લાખ ગીલ્ડર ઉત્પન્ન થાય એમ છે ત્રણ લાખ ગીલ્ડર ! કદ નાનીસની રકમ છે ?”

“ નહિજ વળી ” રોઝા તે બહુલ લેતા બોલી — “એ ઇનામ મેળવવામા હું તમને જોઈએ તેટલી મદદ કરીશ. તમે કહેશો તે પ્રમાણે મટોડી તૈયાર કરીને રોપાઓ વાવીશ અને તમે સૂચવશો તે પ્રમાણે તેની સભાળ લઈશ અને

ઉછેરીશ એ બધું ચે કામ ગુપ્ત રીતે થવું જોઈએ, ખડ ને ?”

“ હારનો ” ખારસેએ કહ્યું — “ ખાસ કરીને ત્યારે કાળા ગુલાબની કળી ખેંચે ત્યાર તો એનું જતન બહુજ સંભાળવું કરવું પડશે એના ઉપર કોઈ પણ ત્રીજા માણસની નજર પડવી જોઈએ નહિ ”

“ મારા ઓરડાની અંદર એક ઝડખા ખારી છે ત્યાં આગળ કુટુંબકીશ અને કોઈને અંદર જવા દેખા નહિ ” ઉપાય જણાવના આનંદથી રોજીએ કહ્યું

“ ત્યારે કાળુ ગુલાબ પૂરેપૂરે ખીલે ત્યારે હારલેખ સોસાઈટીના પ્રમુખને એક કાગળ લખીને ખબર આપવી પડશે કે તમે માત્રા પ્રમાણેનું કાળુ ગુલાબ અમે ઉગાડ્યું છે તે અહીં આવીને જોઈ જાયો તે જોવા આવશે, ૧ પછી એ ગુલાબનો રંગ ખરેખરો કાળો છે અને તે બનાવટી કે ચોપડેતો રંગ નથી પણ માત્રો કુદરતી રંગ છે એવું આપણે તેમની મોમાયડીના સભ્યોની આગળ પુરવાર કરી આપવું પડશે એટલું જ નહિ પણ એ છોડવાની કાપેલી કલ્પમર્થી ભવિષ્યમ. જોઈએ એટલા કાળા ગુલાબ ઉગાડી શકાશે એવી તેમની ખાતરી કરી આપવી પડશે. રોજી એ બધું તારે એકલીએજ કરવું પડશે ”

“ હું...તે...કરી શકીશ ” કાર્યની ગંભીરતા ૧ અને પોતાની શક્તિની તુલના કરીને નિશ્ચય કરતી રોજી ધીમે ધીમે બોલી “ તમારી સૂચના પ્રમાણે હું બધું કરીશ અને જે પ્રશ્ન કૃપાથી તે બધું સફળ થયું તો...”

“ મફળ થશેજ—સફળ થશેજ ” બારલે એકદમ બોલી ઉઠ્યો—રોજા, મને તો એ વિષે સંપૂર્ણ ખાતરી છે આ રોપામાંથી કાળુ ગુલામ ઉગશેજ આપણે ત્રણે રોપાને એક પછી એક વાવીશું,—કે જોથી એકાદ નિષ્ફળ જાય, તો બીજાને જીવંતી રીતે વાવી શકાય પણ મને તો ખાતરી છે કે આમાંથી એકે કલમ નકામી જવાની નથી ચાર મહીના પછી જરૂર એક સુદર. કાળુ, કાચલની પાખ જેવા રંગનું ચુલાળ ઉગશે અને તેનાથી હારલેમ સોસાયટીનું ધનામ મળશેજ રોજા, એ ધનામ હું તને આપુ છું—એના પર તારો દર—જોઈએ તો લખી આપુ ”

“ ના મારાથી એ કેમ બેવાય ? હું તો તમારા વતી તમે કહેશો તે પ્રમાણે કામ કરીશ ને ધનામ મળશે તે તમનેજ આપીશ

“ મને ? રોજા, મારે આ કાળી કોરડીમાં પૈસાનું શું કામ છે ? રોજા તું નથી જાણતી ? કે મને તો જીવન—કેદની શિક્ષા મળી છે ? મને ત્રણ લાખ ગીલ્ડર મળે તેનો શું અર્થ ? એ તો સરકાર જપ્ત કરી લેશે રોજા, જરા પણ સકોચ વગર તું એ દ્રવ્ય સ્વીકારી લેજે જા, હું તને એ પૈસા તારા લગ્નની કોટ તરીકે આપુ છું થોડા વખત પછી તું પરણશે તો ખરીજને ? .. ” એમ કહી બારલેએ હસતા હસતા રોજાના મુખ તરફ બારીકાઈથી જોયું

સર્વાસ્તિ થઇ ગયો હતો પરંતુ પાછળ ભટકતા રહી
ગયેલા અરણ્યના પ્રાગભા ગેઝાનો ચહેરો સ્પષ્ટ જોઇ
શકાતો હતો આગેનો દક્ષિણ ન ઝીવાયાથી ગેઝાએ નેત્રો
નીચા ઢાળી દીધા અને કહ્યું—

“કોણ જાણે ! હું તો પરણું, કે નયે પરણું.”

પ્રકરણ ૧૦ મું.

હૃદયનાં રૂપાન્તર.

આયફસ ડોસાને રોજ સાંજે યોડો ધણો દારુ પીવા
ની ટેવ હતી ધણીવાર તો દારુ પાને એ ખાટલામાં ૧
પડતો તે છેક સવારેજ ઉઠતો.

આયફસની સ્ત્રી મેરી ગુજરી ગયાને આજે દશેક વર્ષ
થયા હશે તે વખતે રોજા અગીઆર-આર વર્ષની હતી,
આયફસ યોડા વખતે પછી બીજી સ્ત્રી પરણ્યો, પરંતુ
દુર્ભાગ્યવશાત્ તે પણ ત્રણ ચાગ વર્ષ પછી મરણ પામી
ત્યાર પછી રોજા પોતાના આપનીજ દેખરેખ અને
સમાજ હેઠળ ઉછરી હતી એ ત્રણીજ બુદ્ધિશાળી
અને હુશિયાર હતી કોઇપણ વાત કે કામ એકવાર એના
સામળવામાં કે જોવામાં આવે, એટલે તે એને ચાહજ રહી જાય
એની નિશાળમાં એ પહેલો ન પર રાખતી ચિત્રકળા અને
ગુચણકળાનાં એને અનેક ઇનામો મળ્યા હતા છેલ્લા

ત્રણ ચાર વર્ષથી એણે અભ્યાસ છોડી દીધો હતો અને ધરતો બધો કારમાર પોતાને માથે ઉપાડી લીધો હતો એ પોતાના આપને રાધી જમાડતી અને બાકીના વખતમા સીવવા-બરવાનું કામ કરતી, અથવા પુસ્તકો વાચતી એણે હજુ લગ્ન સંબંધી કશોજ વિચાર મ્યોં નહતો.

પ્યૂટન જેલમા વખતોવખત આસિસ્ટન્ટ જેલરની બદલી થતી હોવા એ વર્ષમા ચાર જણા એ જમા પર આવી ગયા એ ચારે જણાયે એક પછી એક પોતાની દ્રષ્ટિ રોજા ઉપર ફેરવી હતી અને એને પ્રમત્ત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો પરતુ રોજાનું તેમના તરફ ખીલકુલ ધ્યાનજ ન હતું એ ચાર જણામાથી એને તો જેલની વસ્તુઓ કિંચાપત કરવા માટે બરતરફ કરવામા આવ્યા હતા એક મરી ગયો અને બીજો પરદેશ ચાલ્યો ગયો હાલનો આસિસ્ટન્ટ રોજાનું હૃદય જીતવાને શ્રદ્ધા મારી રહ્યો હતો પરતુ તેનું કશું વળ્યું ન હતું રોજાના કેટલાક સ્કૂલ મિત્રો અને જેલના કેટલાક યુવાન વિઝિટરો, જેઓ એને જોતાવારજ મોહમા પડતા હતા તેમના પ્રત્યે પણ એ એવીજ બેદરકાર હતી એમ થવાનું કારણ પણ હતું આપના ધરમા રોજાને બધી વાતનું સુખ હતું આયકસનો સ્વભાવ જો કે બહોળ વિચિત્ર અને ધૂનીજનો છતાં તે રોજાને કદિ એક કડવો શબ્દ કહેતો નહિ એકની એક દીકરી પર તેનો બહોળ પ્યાર હતો અને તેનું મન દુઃખાય એવું કામ કરતો નહિ કોઈ વાર રોજા વિચારમા કે

ઉદાસ થઇને બેઠી હોય ત્યારે એ જડતે તેની પામે જઇ
હેતથી માથે હાથ ફેરવી તેના ગોઠનુ કાઢ્યું પૂછતો અને
દીકરીની જવાબીનતા દર પ્રવા પ્રયત્ન કરતો આથી બહુ
વાર રોજાને એમજ લાગતું કે આ યવન કામ જોડું
નથી, લગ્ન કરવાની શી જરૂર છે? વળી પોતે લગ્ન
કરીને પતિને ઘેર જાય એટલે તદ્દ શિલાને જમવા વગેરેની
અડચણ પડે એમ હતું તે કારણથી પણ રોજાએ, 'કંઈ
નહિ તો પિતાના મૃત્યુ પર્યંત તો વગ્ન નજ કરવું' એવો
નિશ્ચય કરી રાખ્યો હતો.

પરંતુ જે દિવસે વાન ખારલેએ વૃંદન જોલમા પ્રવેશ
કર્યો, અને જે દિવસે એણે માયકસ ડોસાના હાથનું ભાગેલું
હાકડું બેસાડ્યું ત્યારથી રોજાનો ઉપર્યુક્ત નિશ્ચય ડગમ
મવા લાગ્યો હતો. ખારલેને પહેલવહેલો એણે કાળી કોટ-
ડીની પત્થરીઆ નીમરણી ચઢતો જોયો ત્યારેજ એના
હૃદયનું-કંઈક ન સમજાય એવું-આકર્ષણ થયું હતું, એના
હૃદયમા ખારલેને માટે કુદરતી રીતેજ, કોઈ દિવસ અનુ-
ભવેલી નહિ એવી, લામણીના અકુરો ધૂટ્યા હતા આના
જેવો યુવાન, આના જેવો રૂપાળો, આના જેટલો નિર્દોષ
દેખાતો કેદી કોઈ દિવસ વૃંદન જોલમા આવ્યો ન હતો
અહા! શું એના મુખ પરનું તેજ! કેવો પ્રભાવશાળી
ચહેરો! કેવું નિર્દોષ, આધુ આધુ કુદરતી રિમત એના હોઠ
ઉપર ફરકી રહ્યું હતું! આની સામે કોઈ પણ અપરાધ
પુરવાર થઈ શકેજ કેમ? કાણ જાણે કેવી રીતે-અને

શુ વિચાર કરીને મેજરટ્રેટ એને શિક્ષા ફરમાવી હતી ?
જ્યારે બારહેને ખરેખર કોટડીમાં પૂરાનો બેથો ત્યારે
રોજાને અતરમાં ઘણું જ દુઃખ થયું

તેજ રાત્રે સાયકસ ડોસાનો હાથ બાળ્યો, અને
બારહેએ તેને પાટો બાંધ્યો.

પછી શુ બન્યું ? તે વાચનાર બહે છે

અહા ! જે વખતે રોજાએ જાને થઇને “ ઉપકારને
બદલે ઉપકાર ” કરી આપવા ખાતર બારહેને નાસી છુટ-
વાની તક આપી અને એવી રીતે ચોરીછપીથી નાસી
જવાનો એણે ઇન્કાર કર્યો-રોજાએ એ ત્રણવાર આમક
કર્યો છતાં એણે એ પાપ કરવાની ચોકખી ના પાડી, તે
વખતે રોજા એની પ્રતિભા અને નીતિમત્તાથી કેવી મહાત્
થઇ ! એને બારહેમાં ધક્કો ઝોરજ દેવત દેખાયું. બારહે
માટે એને ભારે માનની લાગણી ઉત્પન્ન થઇ

એ ઘટના બની ગયા પછી બારહેનો મુકદ્દમા
ચલાવવાને એ કોટડીમાંથી એને કાઢીને કોર્ટમાં લઇ
ગયા એ દિવસ એનો કેસ ચાલ્યો અને એને જન્મ
કેદની શિક્ષા થઇ એને બીજી કોટડીમાં લઇ જઈને પૂર-
વામાં આવ્યો

એ બધો વખત રોજા વાન બારહેને જોવાને આતુર
થઇ રહી હતી ચાર દિવસમાં તેા એના બાપને હાથે
ફેટલો બધો ફેર પડી ગયો હતો, એની વેદના દૂર થઇને
ફેટલો બધો આરામ મળ્યો હતો. એવા અમકારિક ઝાઝારને

ફરી જાવા-મળવાને એ ઉત્સુક હોય એમા રાી નવાઇ ?
 વળી વાન ખારલે કોઇ ગીતે અપરાધી કે દોષિત હોયજ
 નહિ એવી ઝખના એના હૃદયમા થયાજ કગતી હતી
 અને એ નિર્દોષ ફૂટી જશે-ફૂટી જાય-એમ એનું હૃદય
 ઉડી આશા રાખી રહ્યું હતું ત્યારે એને અમર પડી
 કે ' ખારલેને અપરાધી દરાવીને જીવન-જોવાની શિક્ષા કરવામા
 આવી છે ત્યારે એને વાગ્યું જ ન ખ થયું-એ મમાયારથી
 જાણે એના હૃદયને તીવ્રતા આણી વાગ્યું હોય એવી લાગણી
 થઇ ખારલેને ફરી મળવાની અને તેને આશ્વાસન આપ
 વાની એને તે વખતે જોવી ઉત્કાશ થઈ તેવી આગળ કદિ
 થઇ ન હતી એને કઈ કોટડીમા પૂરવામા આવ્યો છે
 તે જાણવાને જોણે એ ફિવસ સધી ખૂબ ફાફા માર્યા
 આખરે અચાનક એને પત્તો મળ્યો અને આગળ જળ્યાવ્યુ
 તેમ, સાજો બાપને ખવડાવી તે દારના ઘેનમા પડા
 ત્યારે ખારલેને મળવાને ચાલી આવી

x x x x

તે ફિવસે વખત ધણો થઇ ગયો હોવાથી, અને
 કોઇ ચોકાદાર ન પેયો આસિગટ્ટ જોડર આવી પહોંચે
 તો પોતાને આવે કવખતે કેફીની કોટડી આગળ
 ઉભેલી જોઈને વહેમમા પડે અથવા અદેખે અને એવા
 ભયથી રોજા જાગે વખત થોભી નહિ એ ખારલેને
 આશ્વાસન આપવા આવી હતી પરંતુ અહીં આવ્યા પછી
 વાત કંઈ બીજી નીકળી ખારલેના મુખ પરના ભાવો,

એની નિર્દોષપણાની નિડરતા અને ધમ્મર પરની અડગ શ્રદ્ધાના ચિન્હો જોતાજ રોજાને 'આ મનુષ્યને આશ્વાસનની આવશ્યકતાજ નથી' એમ લાગ્યું અને એ પોતાના આગમનનો મૂળ ઉદ્દેશ બૂલી ગઈ

'પરણુ કે નથે પરણુ-' એ ઉત્તરના પ્રત્યુત્તરમાં બાગ્દેએ 'કેમ?' પ્રછયુ પરવુ તેનો એ મુઝાએ કશોયે ઉત્તર ન આપ્યો બારણેએ ફરીથી એક એ વાર પૂછયુ, ત્યારે 'કોણુ જાણુ?' એવો ઉત્તર આપી એ ચાલી ગઈ જતી વખતે "બનશે તો કાંયે હું આજ વખતે આવીશ" એમ કહેતી ગઈ

પ્રકરણ ૧૧ મું.

અંતરના પડદા

પછીના ચોવીશ કલાક કોણુ જાણુે ક્યા વહી ગયા, કેવી રીતે વીત્યા તે બારણેને સમજાયુજ નહિ રાત્રે સ્વપ્નામાં અને દિવસે કલ્પનામાં એણે રોજાને જ જોયું

સાજે સાડા છ વાગ્યા જેલના ધટના ટકોરા થયા. ગઈ કાલે આ વખતે તો રોજા ક્યારની આવેલી હતી. આજે કેમ મોડું થયું?

ધીમે ધીમે સૂર્યનો પ્રકાશ ઓછો થવા લાગ્યો. બારણેએ કોટડીના દરવાજા પાસે જઈ જળીયાંમાંથી નજર દોઢાવી.

સીડીના પગથીયા કોઈ ચઢતું નહતું કોઈના પગલાંનો
અવાજ સંભળાતો ન હતો.

એ નિરાશ થયો.

ખુરશી પર જઈ બેઠો, અને વિચાર કરવા લાગ્યો
એણે પોતાના અંતરને સવાલ પૂછ્યો - “રોજાને માટે હું
શા માટે આટલો બંધાઉં છું ?” પણ કાંઈ મનોપકારક
ઉત્તર મળ્યો નહિ, આજ મુઠ્ઠીમાં એ કદિ કોઈ સ્ત્રી-યુવતિ
કે બાળા-ના સંપર્કમાં આવ્યોજ ન હતો એટલે સામાન્ય
સ્ત્રી વર્ગ કરતા રોજામાં ખાસ વિશેષતા શી છે, તેનું એ
સ્પષ્ટ નિરાકરણ કરી શક્યો નહિ છતાં રોજા પ્રત્યે એનું
દીલ ધણીજ બળપૂર્વક ખેંચાઈ રહ્યું હતું એમ એ
જાણતો હતો.

ધીમે ધીમે અધિકાર વધતો ગયો આકાશમાં દિવસ
બર જખવાઈને પડી રહેલો શક્તિ પક્ષનો ચંદ્રમા તેજસ્વી
દેખાવા લાગ્યો તેની આમપામનું તારા મડળ પ્રગટ થયું.

બારલે પુનઃ એક વાર જાળીયા પાસે ગયો, અને
ઝાંઝીયું કંઈ હતું કોઈ આવતું દેખાયું નહિ, કે સચ્ચ-
સારો સંભળાયો નહિ.

“આજે આમ કેમ થયું હશે ?” તે વિચાર કરવા
લાગ્યો - “કોઈને ખબર તો નહિ પડી મધ્ય હોય ?”

તે આવીને ખાટલા પર બેઠો.

“ખબર તો શું પડે ?” કદાચ એનો બાપ-માયદસ
હજી ઘેનમાં નહિ પડ્યો હોય .. એ એને એ રોપા આપી

તો દીધા, પણ—પણ એની પાસેથી કોઈ ચોરી કે
ખૂટવી લાઇ જાય તો ? તેની સાથે મને શી નિશ્ચય
છે ? એ તો રોજાને આપી દીધા જેવાજ છે ..મારે
જીવન પર્યંત અહીં કારાગારમાજ રહેવાનું છે, તો કાણું
શુભાખ ઉગાડવાથી કે ઇનામ મેળવવાથી મને શો
લાભ છે ? ”

થોડીવારે પોતાની કદી-સ્થિતિનો વિચાર કરતા એ
ઉંચે દૃષ્ટિ કરી હાથ જોડી બોલ્યો “પ્રભુ, મને આ સ્થિતિ
સહન કરવાનું મનોમજ આપો ”

એ આગળ વિચાર કરવા પોતાની બુદ્ધિ અને કલ્પ-
નાને તાણવા જતો હતો એટલામાજ જળીયાની બહાર
જાણુ દીવાનું અજવાળું જણાયું એ ઉઠીને ઉત્સુકતાથી
પાસે આવ્યો જાયુ તો હાથમા નાનકડું ફાનસ ઝાલીને
સીડીને નીચેથી કોઈ પગથીયા ચઢી આવતું હતું ફાન-
સનો પ્રકાશ એક તરફી હેવાથી, રાત્રિના અધકારમા વ્ય-
ક્તિનો ચહેરો વર્તાય એમ ન હતું

બારસેનું હૃદય જોરથી ધબકારા મારી રહ્યું “ એ
રોજાજ હોવી જોઇએ ! ”

થોડીવારમા રોજા આવી પહોંચી એણે ફાનસ ઉઘા-
ડ્યું એટલે બારસેએ એને ઓળખી

“ ઓહ ! રોજા ! આખરે તું આવી ખરી ! ” એના
મુખમાથી શબ્દો નીકળી પડ્યા

“ મને જરા મોડું થયું ” રોજા, જણે પોતાથી

અપરાધ થયો હોય, ને તેને માટે કામા માગતી હોય
એવા સાદ(Tone)થી બોલી

“ રાજા, કેટલો બધો વખત થયા, કેટલી બધી
ઉત્સુકતાથી હું તારી વાટ જોઈ રહ્યો છું ! ” બારલે, જાણે
પોતાને અન્યાય થયો હોય તેવા સાદે બોલ્યો

“ આપને બહુ રાદ જોવડારી ને માટે મને માફ
કરશો એમા મારો વાક નથી આજે જમ્યા પછી બાપુ-
જીએ મને બાઈબલ વાચવા બેસાડી હતી ’ રાજા ‘મારો’
શબ્દ પર બાર મૂકી કારણ સમજાવતા બોલી બાઈબલનું
પવિત્ર નામ સાબળીને બારલેના મુખ પરના ભાવો એકદમ
બદલાઈ ગયા તે બોલ્યો “ રાજા, કંઈ શીકર નહિ મને
મળવા કરતા તો બાઈબલનું વાચન વધારેજ અગત્યનું
છે. ને સારું જ કંચુ ચરે, પણ આ તારા હાથમા શું
છે ? ” રાજાના હાથમા બાગેલા માટલાની ડીબ જેવું
કંઈક જોઈને એણે પૂછ્યું

રાજાએ ને ડીબ દરવાજાના જળીયામાંથી કાઢીમા
હાથમાં કરવાનો પ્રયત્ન કરતા કહ્યું — “ એ તો માટીની
ડીબ છે એ તમારે માટે છે ”

“ મારે માટે ? ”

“ હા આ એક રોપો તમે ઉગાડજો હું તમને જોઈતી
બધી વસ્તુઓ લાવી આપ્યા કરીશ ”

બારલેએ આ વિષે-પોતાની કાટડીમા બેઠાબેઠા કાળું
શુભામ ઉગાડવાની શક્યતા વિષે-કંઈ વિચાર જ કર્યો ન

હતો એ વિષે એને કદિ ખ્યાલ સરખોયે આવ્યો નહતો એટલે જ્યારે રોજાએ ઉપરના ચપ્પો ઉઘાર્યા ત્યારે એના મગજમા એ સ્વચ્છ વિષે એકદમ વિચારો અને કલ્પનાઓ ઉભરાવા લાગ્યા એના જીવન-આકાશમા જાણે એક નવોજ સૂર્ય ઉદય પામતો હોય એમ એને લાગ્યું દિવસના આર કલાક અને રાતના ચાર પાંચ કલાકમાંથી રોજાના સમાગમનો સમય બાદ કરતા કેટલા બધા કલાક એને શુષ્ક, નિષ્ફળ વિચારો અને ગમગીનીમા પસાર કરવા પડતા હતા ? એ બધો વખત એને આ કોટડીનો નિઃશબ્દ એકાતના કેટલી બધી કટાણાભરેલી લાગતો હતો ‘કાળુ ગુલામ’ એની પાસે-અરે, એના હાથ તળેજ ઉગે ! અહા ! એના કરતા બધારે સુખદ બીજું નું હોય શકે ! મારલેની પાસેજ, એની જોડાગતડ કાળા ગુલામનો છોડ-એટલે એને મન તો જાણે જીવતા મનુષ્યની વસ્તી આખા દિવસ એ કાળા ગુલામના રોપા તરફ જોયા કરે, તેના પાદડા, કુ પળો કેવી રીતે ખીસે છે તે નિહાળે, કોઈ કોઈ વાર તેને પપાળે, તડકેથી શીજે મૂકે, શીજેથી તડક મૂકે, પવન ખવડાવે, પોતાના કુળમાંથી પાણી પાય, માટી સકોરે અને એવું એવું બીજું બધું યે નાનું મોટું કામ કરે-કામ ન હોય તોયે કહાડે, અને એવી રીતે ઉનાળાનો લાખો દિવસ પૂરો કરે, કાળા ગુલામને લગતું કામ આરલેને મન કેટલું બધું રમણીય, આલ્હાદક અને મનોરંજક હતું !

દરવાજાના જાળીયા કરતા ઠીપની ઉચ્છાદ કંઈક

વિશેષ હતી એટલે ને અંદરથી આરપાર જઇ શકી નહિ. તરતજ રોજાએ ડીળનો કેટલોક ભાગ જમીન પરના પથ્થરો ઉપર ધસીને બાગી નાખ્યો એટલે ડીળ જાળીયાની અંદર થઇને સહીસલામત બારસેના હાથમા આવી તે લેતા લેતા એ હરખાતો હરખાતો બોલ્યો—

“રોજા, આ સુચના માટે હું તારો શો ઉપકાર માનું ? તારી આ સુચનાથી ઉદ્ભવેલા મારા આનંદનું વર્ણન કરવાને પણ મારી પામે શબ્દો નથી રોજા, મારા બાર બાર મહિનાના પરિશ્રમના પરિપાક સ્વરૂપ કાળુ ગુલાબના રોપાને અહીં—આ કારાગારની કાળી કોટડીમા—મારી નજર હેઠળ ઉભો, ખીલો ને પ્રકુલિત થતો જોવાનું સદ્ભાગ્ય, તું, ઓ રોજા, તુંજ—એકાદ સ્વર્ગીય ફિરંગી પેઠે મને અર્પા રહી છે જો કે મને ઝાઝી આશ્વા નથી, કે મારો છોડ બરાબર ઉગશે અને તેના ઉપર ફુલ આવશે કારણ કે સવારના આઠથી સાડા નવ વચ્ચેના દોઢ કલાક સિવાય આખા દિવસમા એક મિનિટ પણ સૂર્યનો તડકો આ કોટડીમા પ્રવેશ કરવા પામતો નથી તો પછી મારા છોડ પર ગુલાબનું ફુલ કેવી રીતે ઉગશે ? અને કેવી રીતે ખીલશે ? મને તો આશા પડતી નથી છતાં મને તારી સુચના બહુજ મીઠી અને આવકાર લાયક લાગે છે; રોજા, કાળા ગુલાબના રોપાના સહવાસથી માફ જોઈ જીવન મને અત્યંત રસિક લાગશે, તેની કડુતા હું મોટે ભાગે વિસરી જાઉંશ, એમા કંઈ શક નથી ”

ફરાકના ગજવામાંથી મટોડીનું એક પડીકું કાઢી, જળીયામાંથી આપતા રોજા બોલી—“હું તો પ્રથમથી જાણતી જ હતી કે આ કામ જાતે કરવામાં તમને વધારેજ આનંદ પડશે એટલું જ નહિ પણ તમારું ટુલ મારા કરતાંયે મારું ઉગશે એમ હું તો ધારે છું.”

એમ કહેતા રોજાએ મટોડીનું પડીકું બારણેને આપી દીધું અને તે બારીકાઈથી મટોડીની પરીક્ષા કરી શકે એટલા ખાતર એણે ફાનસનો દીવા વધારીને જળીયામાંથી એ પડીકા ઉપર પ્રકાશ પાડ્યો. બારણે મટોડી જોતા જોતા બોલ્યો—

“રોજા, મારું ટુલ તારા કરતાં સારું તો—ઉગે, કે નયે ઉગે, પણ પશુ પશુ..” બારણે કંઈક શબ્દ બોલવા જતા અચકાતો હોય એમ લાગ્યા પરંતુ તરતજ હિમત લાવી એણે તે શબ્દ બોલી નાખ્યો—“પશુ-‘વહાલી’ રોજા ! મારું કરજો આ શબ્દનો ઉપયોગ—તું મારું હૃદય અત્યંત સચોટ રીતે પારખી ગયું છે એમાં કાંઈ શક નથી.”

એ નવા શબ્દ-પ્રયોગે રોજાના ગુલાબી ગાલ પર શરમના શેરડા પાડ્યા એણે નીચું જોયું બારણેએ માગેલી ‘મારી’ના જવાબમાં એણે નીચું જોઈ રહીને કંકડે કંકડે અચકાતા અચકાતા કહ્યું—

“એ શબ્દનો. ઉપયોગ કરવાનો અધિકાર તો...તમને ક્યારનોયે મળી ચૂક્યો..છે.”

આ ખુલ્લા હૃદયની રપટ કમ્બુલાત જાણે માની

જીકાળી ન હોય તેવું સાદે મારલએ પૂછ્યું

“ખરેખર, રોજા !”

“ખરેખર” નીચા વચેલા મુખકમળમાથી ઉતરતો
મંદ ધ્વનિ નોકળ્યો

“ગાડી !” બારન હમીને બોલ્યો

“કેમ ?” રોજાએ ચમકાવે કિયું જોઈ પૂછ્યું

“જીવન પર્યંત જેલ ભોગવવાની રજા પામેલા માન
વીની સાથ પ્રેમ કરાને તું શો લાભ મેળવશે ?” બારેએ
અત્યંત ગંભીરતાથી કહ્યું

રોજા પણ તેવાજ ગાંભીરથી બોલી—“શું દુનિયાના
બધા પ્રેમ લાભને ખાતરજ થાય છે ?

“અમ તો કેમજ નહુવાય ? સાચો પ્રેમ તો કુદર
તીજ હોય” મારલેએ ઉત્તર આપ્યો

“ત્યારે—વહાણા મારન, તમાના ઉપર મારા અતરમા
સાચો, કુદરની પ્રમજ ઉત્પન્ન થયો છે” રોજા બોલી -
“અને ગંધ કાન નમે પૂછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર પણ એજ છે”

“પણ રોજા, હું તો કદી છું જીવનભરનો કેદી છું
એ વાત તું કેમ બૂલી જાય છે ?”

“હું બૂલતી નથી” રોજા બોલી—“છતા પ્રિય
બારલે, તમારા પ્રત્યેનો મારો પ્રેમ એહો થતો નથી મારા
હૃદયનું તમારા પ્રત્યેનું આકર્ષણ ધટતું નથી”

રોજા કંઈક બેલવા જતી જતી અટકી ગઈ હોય
એમ એનું મ્હો અર્ધ વિકસિત રહી ગયું એણે બોલેલા

છેલ્લા સંજ્ઞના કુચ્ચાર પરથીજ ખારલે તેસમજી ગયો.
અને બોલ્યો

“ કેમ અટકી ગયું ? રોઝા ! ”

એ પળવાર વિચારમાં રહી બોલી

‘ વહાલા ખારલે, શું તમે હંમેશાજેલમાંજ રહેશો ? ’

“ રોઝા, અત્યાગની પરિસ્થિતિ ઉપરથી તો એમજ
લાગે છે ”

“ મારું હૃદય એમ માનવું નથી ” રોઝા છાતી
પર હાથ મૂકી ધીમે ધીમે બોલી — “ મને એમ ઝંખના
થયાજ કરે છે કે તમે નિર્દોષ છો, અને સમય જતા
જેલમુક્ત થશોજ ”

“ રોઝા, એ ખનવું મુશ્કેલ છે નિર્દોષ ? હા !
પ્રભુ જાણે એ—મે કદિ રાજખટપટમાં ચચુપાત સરખોયે
કર્યો હોય તો ! રોઝા, મારા જેવો નિર્દોષ હોવા છતાં
મારા જેટલી શિક્ષા પામેલો બાગ્યેજ બીજો કોઈ કેદી
આ જેલમાં આવ્યો હશે છતાં મારી પાસે મારી નિર્દો-
ષતા સાબીત કરવાને કશા સાધન નથી ને તેથીજ મને
અપરાધી ઠરાવીને શિક્ષા કરવામાં આવી છે મેં કોર્ટમાં
પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહ્યું, કે એ કાગળો કેવા છે અને સા વિષ-
યના છે તે પણ મને ખબર નથી, મે એ વિષે જોઈએ
તેવા સોમન લેવાની તત્પરતા દર્શાવી, છતાં પૂરાવાને અભાવે
મારું બોલેલું સાચું માનવાની જગે સાફ ના પાડી. ”

ને દિવસે પછી ઝાઝી વાતચિત થઈ શકી નહિ.

રોજાએ મટોડીની પરીક્ષા કરવાનું આરંભેને કહ્યું તેણે
જ્ઞાનસના પ્રકાશમા મટોડીનું જારીકાઠથી નિરીક્ષણ કર્યું
અને સતોય જાહેર કર્યો

“ત્યારે ૮ રોજ થોડી થોડી આમાની મટોડી તમને
લાવી આપીશ” એમ કહીને રોજાએ જવાની રજા માગી
જાણીયાની ધણેજ પામે આવીને આરંભે ગળગળો
થતો બોલ્યો—“રોજા, રોજા, ફરી પાછી ક્યારે આવીશ?”

“કાલે, આજ વખતે” એમ કહેતા રોજાએ જાણી-
યાની અંદર પોતાનો હાથ મરવ્યો આરંભેએ એ હાથ પર
બહુજ આણુ, કોમળ નુળન કર્યું રોજાએ તેવીજ કોમ
ળાતાથી હળવે રહીને હાથ ખેંચી લીધા અને—

અવી રીતે પોતાના નતન પ્રેમ વિનિમયનો ‘સોદો
સહી’ કરીને એ નવ-પ્રણયીઆ હર્ષ-શોકની અનેક ન
સમજાય એવી લાગણીઆ અનુભવતા વિમુદા પડ્યા.

—(૦)—

મકરણ ૧૨ મું.

ઠીખના કકડા.

ખીજે દિવસે રોજા વેળાસર આવી પરત્ત આજે
એનાથી વધારે સમય થોભાય એમ ન હતું એને પિતાની
સાથે એક રનેહીને ત્યાં મિજલસમા જવાનું હતું આર-
ભેના મેળાપની મીઠી ધડીઆ ગુમાવવાનું રોજાને ગમતું

ન હતુ એણે આયફસને એકલા જવા, અને પોતાને ઘેર મૂકી જવા ધણુ સમજવ્યુ હતુ પણ જીદી આયફસે મિજલસના ખુબ વખાણુ કરી કરીને દીકરીને સાથે આવવા ધણેજ આગ્રહ કર્યો હતો તેથી રોઝા આખરે નહૂટકે તૈયાર થઈ હતી અને આયફસ કંઈક ખીજા કામમા રોકાયેલો હોવાથી એ છાનામાના પાત્ર મિનિટ માટે અહીં દોડી આવી હતી

“હ્યો, આ પડીકુ ” એ જાણીયામાથી મટોડીનુ પડીકુ આપતા બોલી “આજે તો મારાથી થોભાય એમ નથી મારે બાપુજીની સાથે એક રનેઈને ત્યાં મિજલસમા જવાનુ છે-ગયા વગર છૂટકો નથી ”

“હુ ? ખરેખર ? ” બાપુએ ચમકીને બોલ્યો

“હા ”

“રોઝા, તુ શું બોલે છે ? આજના કલાક હુ કેવી રીતે વીતાડીશ ? ” તે હુ ખ પામતો બોલ્યો

“ વહાલા બારેલે, મને પણ તમારા જોટલુજ દુ ખ થાય છે, પણ શુ કરે ? ગયા વગર ચાલે એમ નથી ” રોઝા નિરૂપાયપણુની નિરાશાથી બોલી

બારેલેએ પડીકુ લીધુ એ પડીકાને તેમજ રોઝાએ લખાવેલા સુકોમળ હાથને પ્રણયોર્મિથી મુદ્રિત કરીને એ બોલ્યો-“ જા, રોઝા. પણ કાલે વહેલી આવજો ”

“ આવીશ ”

એમ બોલી રોઝા દરબીને વેગે ત્યાંથી ચાલી ગઈ
—દોડી ગઈ

વળી આઠ પહોર વહી ગયા

અધકાર થયો એટલે રોઝા એનું નાનકડું ફાનસે
લપ્પને ચાલી પહોંચી વિચારાળીય દશામાં આટલા પર
પડી રહેલા આરસેને એણે ત્વીરકાગીથી જાગૃત કરી
જાળીઆ પાસે બોલાવ્યો

“રોઝા, આટલા દિવસમાં હું એક વાત પૂછવાની
તો બૂલીજ ગયો .”

“શું ?”

“તારા બાપુજીને કાથે કેમ છે ?”

“બાપુજી સારું છે કાથે રોજે મિજલસમાં એજ કાથે
એમજી ધાન્ય કામ કર્યું હતું અને મધ્યા મેમાનો આગળ
તમારા પુત્રજી વખાણ કર્યા હતા”

‘એમ કે ?’ આરવે આનંદિત થતો બોલ્યો—

“રોઝા, તારા પિતાને આટલો જલદી આરામ થશે એમ
મને પશુ ખ્યાલ નહતો વાર પાળ નું સ્ત્રીમગીન લાવી
કે ?”

પોતાના મજવામાથી એક રીંગી મટીને આરસેને
આપતા રોઝા બોલી— ‘યો આ રહ્યું’

“હે ? લાવીયે ખરી ? સાબાસ !” એમ કહી
આરસેએ રીંગી લીધી ખુચ ઉઘાડી માટેની વસ્તુ સૂધી
જોઈ

આપ્યો ત્યારે તો કઈ ન મળે અને ત્રણ મહિનાની ચાલ પગારે રળ મળતે, તે મળે ! ”

ડોસાની સ્વાર્થવૃત્તિ જોઈને મારથેને અંદરથી હસવું આવ્યું, પણ તેણે આળી ગમ્યું એટલામા એની નજર ખાટલાની નીચે મૂકેલી ડીઝ પર પડી આયક્ષ્મ રખેને તે જોઈ શ્વે, અને મ્દાય કપલ મ્દે, એવા બચથી તેને પગ વતી અંદર હસેલી —

કે તરતજ ડોસાનું પ્યાન તે નરક ખેચાયું તે બોલી ઉઠ્યો—

“ અલ્યા, એમ ! એમ ! આનું ? આ શુભલલિલ છે ? એ ક્યાથી આવ્યો તુ ? ” એણે ડોળા કાઢ્યા

“ એ તો માડ દુલનું કુટુંબ છે ” આરસે ગભરાતો ગભરાતો બોલ્યો

“ કુટુંબ ? અરે, વાહ ! ને ને પણ તાઆઆઆર ? અલ્યા, કેદીને વળી કુડા રાખવાનો હક હોય ખરો કે ? ” એમ બોલતા તેણે વિકરાળ હાસ્ય કર્યું અને આરસેની ડીઝ તેની પાસેથી ખૂચવી લેવાનો પ્રયાન કર્યો પણ આરસેએ તેને અટકાવ્યો

“ અલ્યા ડાક્ટર, એ નહિ ચાલે તારાથી એમ કાઢ અહીં કુડા રખાશે નહિ ચાલ જારી દે, આ આનું તે મારા હાથને પાટો બાંધી આવ્યો તેથી કાષ્ટકુ તારાથી અંજલિ જવાનો નથી, ને જોલના કાયદાનો ભંગ થવા દેવાનો નથી તમે ભણેલા લોકો બહુજ હરામખોર અને

કાવતરાખાજ હોવ છે. એકવાર જેલમા પડ્યા એટલે તમે
 મોકા જેલરને થાપ આપી, બૂલાવામા નાખી છટકી જવાની
 જ પેરવી કર્યા કરો છો. દશ અઠણ ગામડીઆને સાચ-
 વવા સહેલા, પણ એક બહુતો રાક્ષસ સાચવવાનું મુશ્કેલ
 પેલો કમળખત ગ્રોસ્યસ કેવી રીતે છટકીને નાસી ગયો તે
 મને યાદ છે હો ! ગદેડાને મહેરઆની દાખલ ચોપડીઓ
 વાચવા આપી ! ત્યારે એ ચોપડીઓની પેટીમાજ બરાબર
 પસાર થઇ ગયો. પેલો ટારકવીન એકડર પણ એવીજ
 ચાલાકી કરીને પોતાના જેલરને થાપ આપી ગયો તમે
 બહુલા મોકાના બેળાં આખો દિવસ કંઈ ને કંઈ જુક્તિ-
 -પ્રયુક્તિ શોધવા પરજ મડ્યા રહે છે તમારા જેવાની
 સાથે તો ખાસ તડકાવીને કામ લેવામા આવે તોજ તમે
 સીધા ઉતરો ચલાવ, મૂકી દે આપી દે મને, એ તારી
 દેત્યકી ! હું કાંઈ એમ કાયદાનો ભગ થવા દેવાનો નથી ”
 એમ બોલતો તે બારલેના શરીર પર ધસી ગયો અને
 તેની પાસેથી ઠીબ જૂટવી લીધી

પછી રાજ થતો થતો તે દરવાજા પાસે જઈને
 ઠીબમા થુ છે, તે જેવા લાગ્યો હાથે હાથે મટાડી ખોત-
 રીને પળવારમા એણે કાળા ચુલાખનો રોપો ચળાયા
 સહિત ખેંચી કાઢ્યો

“ઓ-ઓ-ઓ આમફસ, હું પગે લાગે લાગુ
 દ્યાણુ આમફસ, હું હાથ જોડું એ રોપો નહિ ઉખેડ,
 નહિ ઉખેડ ” બારલે તેને આજીજી કરતાં બોલ્યો.

તે સાબળી આચકસ ડોસાને ઉલટો વહેમ પડ્યો.
એને લાગ્યું કે આ મૂળીયામા અને દીગમા કાઠક ઉડો
ભેદ હોવો જોઈએ કદાચ આ 'બજેલો રાક્ષસ' અહીં ખેડો
ખેડો મહાગંગા વિવિધમને ગાદી પરથી ઉથલાવી પાડવાનું
કાવતરૂં રચી રહ્યા હોય ?

ધણી સ્વાર્થો કેદીઓ આચકસને રોજ સાહેબ સલામ
કરના અને એની મહેરબાની સ પાદન કરવાને ખૂબ પ્રયત્ન
કરતા પશુ એ કોઇને કોઈ આપતો નહિ કેદીઓની સાથે
માયા રાખે તો તેઓ માથે છાણા થાપે એવો એને
ડર હતો બાગ્યેએ એના ઉપર એક ઉપકાર કર્યો તેથી શુ ?
તેને લીધે કદાચ એ બારબેની સ્થેમા તણાઈ ગય ? ને એને
જેમ ફાવે તેમ વર્તવા દઇ જોલ નિયમનો ભંગ થવા દે ?
નહિજ આચકસ કદાચ એવો પક્ષપાતી નહોતો

ઉખેડી નાખેલો રોપો ડોસાના દાસમાથી પડાવી
લેવા માટે બારબેએ ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો તેને લાચ જોડી પગે
લાગ્યો, અનેક લાલચો આપી, ખેચાખેચ કરી, પરંતુ
તેનું કશું વળ્યું નહિ ઉલટું તેના એના આમ્રદથી તો
ડોસાનો વહેમ વધારે ને વધારે મજબૂત થતો ગયો, ને
તે આ મૂળીઆ વડે કોઈક બચકર કાવતરું કરવા માગે
છે, એવી એની ખાત્રી થતી ગઇ એણે ને રોપો પોતાના
ચમ આગળ જમીન પર નાખ્યો અને જો-થી તેને ખુટ
વડે કચડી નાખ્યો, તેમ કરતા બોલ્યો-

“ જોરે, અદ્યા ડાકટર, આ વખત તો તને જવા

હઈં છુ. પશુ ફરીવાર આવું કાષ્ઠ પતી મ ક્યું, તો માહ રાખજે કે તારી સજ્જા વધારે કરાવ્યા વગર હુ રહેવાનો નથી તને મજૂરીઆ કેફીમા હાખલ કરી દઈશ .” એમ બોલતો બોલતો એ દરવાજાને તાળુ મારી ચાલ્યો ગયો.

વાચનાર ! માયફસ ડોસાના જખખડીઆ ખૂ નીચે કાળા ગુલાબની કલમને કચડાતી જોઈને બારલેના હૃદયમા કેવો ચીરાડો પડ્યો હશે તેની કલ્પના તુજ કરી લેજે.

—(૦)—

પ્રકરણ ૧૫ મું.

માયફસનો પરોવો.

સાજે રોઝા આવી ત્યારે બારલેએ તેની આમળ બધો કિસ્સો વર્ણવી બતાવ્યો. રોઝાની આખમા આસુ આબ્યા. તે બોલી.—“હાય હાય ! બાપુજીએ તમને કેટલું બધું દુખ દીધું ! એમને જરાયે લાગણી નથી !.. એમનો સ્વભાવજ એવો છે !.. હુ એને ખૂબ ટપકો આપીશ. .”

“અરે, ના ના. ના રોઝા, એવું કંઈ કરવા જઈશ મા એથી તો ઉસદુજ પરિણામ આવશે; કહાય તારે અંહી આવવાતું નથી મંઈ જરો ”

* ૬ થી ૧૪ સુધીના પ્રકરણોના નવર બોધ હયાલમા છે.

“હા. તમે કહો છો નેમ અને ખરૂં ” રાજા વિચાર કરતી બેઠી

“કદ શીકર નહિ, રાજા,” બારથેએ કહ્યું “હજી આપણી પાસે બીજા જે રોપાઓ ચાકી રહ્યા છે સારૂ થયું કે મે પહેલેથીજ તે તને આપી દીધા ”

“પ્રભુનો કુપકાર ” રાજા નેત્રો ઉઘા વાળી બેઠી “વહાલા બારથે, તમે ચિતા કરશો નહિ મારો છોડ ધીમે ધીમે મોટો થવો જાય છે ”

બારથે એકદમ કસુકતાથી બેઠી ઉઠ્યો - “ બેલ, બેલ, રાજા, તારા રોપાને કુપળો ઝુટી કે ? ”

“જરા જરા ઝુટવા માડી છે ” રાજા હરખાતી બેઠી “ત્રણેક દિવસમા એકાદ જે પાદડા આપે ખરા ”

રાજા, છોડ કેટલો ઉઘો થયો ?

“ચાર-પાચ ઇંચ ”

“હાઆઆઆઆશ ! રાજા, કુપળોનો રમ કેવો છે ? ”

“નપખીડીઆ ”

“ખસ બરાબર છે એવોજ જોઈએ જેમજેમ વખત જરી તેમ તેમ એ રમ કાળો પડતો જશે ”

“એવું થાય છે, ખરૂં ” રાજા બેઠી - “ જે દિવસ પર એનો રમ બહુજ ખુલ્લો હતો આજે તે ઝાંખો પડ્યો છે ”

“રાજા, મોટીમા ચિકાસ છે કે ? ”

“ધણીજ ગધ કાસે તો મે નદી પરથી થોડો કળ
લાવીને કુડામા નાખ્યો છે ”

“બહુ સારું કર્યું એને જેમ અને તમ ચિકાસ વધારે
જોઈએ રોઝા, એને તડકે મૂકે છે કે ?”

“હા રોજ ત્રણ ચાર કલાક મારી ઝરખા બારીમા
તડકો રહે છે તેટલો વખત હું કુડા ત્યાં મુકું છું.”

“ને બાકીનો વખત ?”

“બાકીનો વખત નદી તરફની બારીએ મુકું છું.”

“ઠીક પણ રોઝા, રાત્રે એને બહુ સભાળજે રાત્રિનો
બહુ ઠંડો પવન એને અતુકુળ પડશે નહિ તે કદાચ
હુંકવાઇ જશે”

“રાતના હું અડધી બારી બંધ કરું છું ” રોઝા
બોલી

“તો સારું તારા ઘરમા બિલાડી કે ઉડરડા છે કે ?”

“ઉડરડા રમોડામાં છે ખરા, પણ મારા ઓરડામા
કદિ આવેલા દેખાયા નથી અને બિલાડીને તો મારા
ઓરડામા પ્રવેશ કરવા જોવો માર્ગજ નથી.”

“રોઝા, બિલાડી અને ઉડરડા કરતાં આપણે બીજા
એક બચકર પ્રાણીથી વધારે ડરવાનું છે ”

“તે વળી કયું ?”

“મણસ” બારડે ધીમે બવાજે બોલ્યો - “એ પ્રાણીથી
આપણે ધણુજ સાવચેત રહેવાનું છે”

“હું મારાથી બનતી ગુમતા રાખી રહી છું. હજી

મુઘી તો કાઠની નજર પડી નથી લાગતી”

તે રાત્રે વખત વીતી જવાથી રોઝા હાથ પર પ્રશ્નમ
ચુકા લઇને ગઇ બીજે દિવસે તે નિયમ કરતા બણી
મોડી આવી

“કેમ ? રોઝા, આટલું બધું મોડું ?”

“આજે અમારે ત્યાં એક મેમાન આવ્યા છે”

“મેમાન ? પુરૂષ કે સ્ત્રી ?”

“પુરૂષ”

“હિન્નર કેટલી છે ?”

“ત્રીસેક વર્ષની”

બારસે વિચારમા પડ્યા રોઝાએ પૂછ્યું

“કેમ વિચારમા પડ્યા ?”

“રોઝા, એ રૂપાળો છે ?”

રોઝા હસી પડી “હુ સમજી ગઇ, તમે આ માટે
આમ પૂછો છો તે”

બારસે ચરમાયો રોઝા બોલી

“વહાલા બારસે, તમે ચિંતા કરશો નહિ એ મેમાન
કાળો ને કદરો છે પણ—”

“પણ—શું ?”

“કદાચ એ કચુપિડ સરખો દેખાવડો ને ગોરો હોત,
તોયે હુ એના પ્રત્યે આકર્ષાત નહિ બારસે, મારો તમારા
પ્રત્યેનો પ્રેમ કદ તમારા સૌંદર્યથી ઉદ્ભવ્યો નથી.”
રોઝા સમર્વ બોલી.

બારથેને પણ રોજાનું એ છેલ્લું વાક્ય સામળી અભિમાન અને હર્ષ ઉપજ્યો વખતે બનેલી વચ્ચે જો તે લોખંડી જળાયા રૂપી અતરપટ ન હોત તો નક્કી પ્રેમના ઉમળકાથી તે રોજાને ભેટી પડ્યો હોત

પછી થોડો વખત સુધી કાળા ગુલાબ વિષે વાતચિત ચાલી છોડ કેટલો ઉચો થયો, પાદડા ડુટ્યા કે કે કેમ ? ડાળી નીધી છે કે વાકી ? તેના ઉપર કુપણા કેટલે કેટલે અતરે છે ? એવા એવા બારીક પ્રશ્નો પૂછી પૂછીને બારલેએ રોજા પાસેથી બને તેટલી માહિતિ મેળવી અતે રોજાએ કહ્યું

“હવે તમને ગુલાબના કુડા વગર બહુજ વસમુ લાગતું હશે, કેમ ?”

“હાસ્તો મારો બધો આનંદ આપ્યો મયો”

“મારી પાસે ત્રીજુ મુળીયુ છે તે તમને લાવી આપુ ?” રોજાને વિચાર સૂઝી આવ્યો

“ના ના. રોજા, તેની પણ આવીજ દશ થાય એ ત્રીજો રોપો તો રાખીજ મૂકવાનો છે તે છેવટની વખતે કામ લાગશે. તે એને ક્યા મૂક્યો છે, રોજા ?”

“એક કડીઆમા ધાલીને મારા કપાટની ઉપર. હજુ તેના તેજ કામળમા લપેટાયેલો છે” રોજા બોલી “કાંઈથી દેખાય એમ નથી”

“ત્યારે સારું.”

શોડીવાર પછી તેણે પૂછ્યું “રોજા, તારા મેમાનનું

નામ શું છે ?”

“જેકબ જસલ” રોજાએ ઉત્તર આપ્યો—“એ તમને જોળખે છે”

“મને ?” આરલેએ ચમકીને પૂછ્યું

“હા”

“તે કેમ જાણ્યું ?”

“તમારે વિષે એ ધણી વાત કરતો હતો”

“શી વાત ? ક્યારે ?”

“અમે તે દિવસે મિજલસમા ગયા હતા, ત્યારે ધણુ કરીને તેજ દિસે એની અને બાપુજીની પહેલી જોળ ખાણુ થઈ”

“એમ કે ? મારે વિષે શું વાત કરતો હતો ?”

“તે મને ચોક્કસ ખબર નથી પણ એક બે વાક્યો મારે કાને પડેલા, તેની મતલબ એવી હતી કે તમે બહુ વિદ્વાન છો, ને તમને કુલ છોડતો બહુ શોખ છે”

આરલે વિચારમાં પડ્યો થોડીવારે બોલ્યો—

“જેકબ જસલ ? અજબ નેવું છે !”

“શું ?”

“એ નામના કોઈ પણ માણસ સાથે મારે જોળ ખાણુ પીઠાણુ નથી” આરલેએ વળી થોડોવાર વિચાર કરી પૂછ્યું —“રોજા, તારે ત્યાં એ આજે પહેલીજ વાર આવ્યો ?”

“પહેલીજ વાર”

“અહીં આવ્યા પછી મારે ત્રિષે કંઈ બોલ્યો હતો ?”

“ના”

‘એ કેટલા દિવસ રહેવાનો છે ?’

“તે કંઈ નક્કી નથી.” રાજાએ જવાબ આપ્યો

“રાજા, એ શું કરે છે તેના ઉપર ધ્યાન રાખીને રાજ મને તેની ખબર આપતી રહેજે”

“હીક” કહી રાજા ગયો

પ્રકરણ ૧૬ મું.

પ્રેમનો બાગીદાર.

ત્રણેક દિવસ વહી ગયા દરમિયાન એકવાર ગ્રાયફસ અચાનક આવીને બારલેની કોટડીની બહુજ બારીક ઝડતી લાઇ ગયો. કંઈ મૂળીયુ કે બીજી ગેરકાયદે ઠરાવાય એવી વસ્તુ હાથ તો ન લાગી, છતાં જતી વખત તે બારલેને ખૂબ ધમકાવતો ગયો.

એથે દિવસે સાજો રાજા આવી

“કેમ ? શું સમાચાર છે ?” બારલેએ તેને પૂછ્યું.

“મને તો કંઈક વહેમ જેવું લાગે છે”

“શું ?”

“કાલે રાત્રે હું અહીંથી—તમારી પાસેથી—ગઇ તે વખતે હું સીડી ઉતરીને આઠ દશ પગલાં ચાલી હાઇજ, એટલામા મને મારી પાછળ કંઈક ધસારો સમજાવ્યો. મે

પાછુ ફરીને જોયુ, તો થોડેક દૂર એક ઓળો દેખાયો.
પ્રથમ તો હુ ધણીજ બીધી, અને ઉતાવળે પગસે ચાલવા
લાગી પણ થોડે દૂર જમને મે દિમન લાવી ખોખારો
કર્ષો અને ઉભી રહી પેલો ઓળો તરતજ એક ઝાડની
પાછળ સનાઇ જતો દેખાયો હુ આગળ ચાલી વળી
થોડે દૂર જમ પાછુ ફરી જોયુ, તો પેલો ઓળો પૂઠે પૂઠે
આવતો હતો. મે એકદમ ગમરડી મૂકી, કારણકે માગ
લાયમાનુ ફાનસ 'મુઝાઈ' મધુ હતુ મે ધરમા જઈને
તરતજ ખારણા અદરથી બંધ કરી દીધા પાચેક મિનિટ
થઈ ન હશે એટલામા જેકમ બહારથી આવ્યો અને
ખારણા ઠોકચા સામે વાળુ કર્યા પંઠી એ શહેરમા જવાનુ
નામ દેખને નીકળ્યો હતો પણ મને લાગે છે કે
શહેરમા ગયોજ નહિ હોય શહેરમા જવાને બદલે મારી
પૂઠે પૂઠેજ આવ્યો હશે”

“જો એમ હોય તો-તો એણે આપણી વાતોયે
સામળી હશે”

“સંભવિત છે”

“તો તો ખોટુ ” ખારણે વિચાર કરતો કરતો
બોલ્યો—“રોજા, હજુ એ કેટલા દિવસ રહેવાનો છે?”

“તે કંઈ સમજતુ નથી.”

“તાગ બાપુજીને એની સાથે બહુ બને છે?”

“રોજ જેકમ એમને માટે ઉચી જાનના દારૂની
એક-બે એક-બે ખાટલીઓ લઈ આવે છે”

“રોઝા, મને નક્કી લાગે છે કે તે કોઈકની પાછળ
પડ્યો હોવો જોઈએ ”

“કો ડી ? મારી પાછળ ?”

“તે કંઈ કહી શકતું નથી. તારી પાછળ તો ન
હોય ” બારસેએ વિચાર કરીને કહ્યું

“ત્યારે ? તમારી પાછળ ?”

“ના. ના મારી પાસેથી એને શો લાભ થવાનો
હતો ?”

“ત્યારે . તો ..” રોઝા વિચાર કરતી કરતી બોલી:-

“કદાચ એ કાળા ગુલામની ..પાછળ મડ્યો . હોય ”

“મને પણ એમજ લાગે છે ” બારસે બોલ્યો.

“શા પરથી ?”

“ એ તારે ત્યા આવ્યો તેને બીજેજ દિવસે તારા
પિતા આ કોટડીની ઝડપી લાઇ ગયા હતા મને લાગે
છે કે જેકમેજ એને તેમ કરવા સમજાવ્યું હશે. ”

“ સમજાવત છે ” રોઝા વિચાર કરતી બોલી-—

“ હવે મને પણ એક વાત સમજાય છે ”

“ શું ? ”

“ તે દિવસે મારા બાપુજીએ તમારે કુટુંબ માંગી
નાખ્યું હતું ને ! તેની વાત કાસે એમણે જેકમેજને કરી
ત્યારે જેકમેજે બાપુજીને એવું કરવા માટે ખૂબ ઠપકો
આપ્યો. તેનું કારણ પણ આજ હોવું જોઈએ ”

“ જરૂર...રોઝા, તે વખતે એ બીજું કંઈ બો-

લેલો કે ? ”

“ એણે એમ પણ ક્યુ કે કેદીની પાસે ખીજી એક એ મળીયા હોવા જોઈએ ”

‘ હે ? એણે એમ કહ્યું પણ ખરું ? ’

“ હા ’ રોઝા બોલી — “ તેથીજ બાપુજી ગદા કાઢે ઝડપી લેવા આવ્યા હશે ’

“ ત્યારે તો, રોઝા, એ કોઈ બહુજ ચાલાક જાણુ- બેડું હોવો જોઈએ આપણે એનાથી બહુજ સાવધ રહેવું પડશે ’

“ હું તો જ્યારે જ્યારે મહાર નીકળું છું, ત્યારે બધો વખત મારા ઓરડાને તાળુ મારી રાખું છું ” રોઝા બોલી

“ ને કુચી ક્યા મૂકે છે ? ”

“ મારી પામજ—આ રહી ” એમ કહી રોઝાએ ગળવામાંથી એક ચાવી કાઢી બતાવી

દરમિયાન રોઝાના કુડામાંનો છોડ દિનપ્રતિદિન વધતો ગયો હતો તેની ઉચાઇ હવે તો એક ફુટ કરતા પણ વધારે થઈ હતી તેના વચ્ચે ભાગમાંથી એ ત્રણ આડી ડાખળીઓ પણ ફુટી હતી અને નાના મોટા મળીને દસ બાર પાદડાં ખીચ્યા હતા તેનો મૂળ રંગ પણ ધણે અસે બદલાઈ ગયો હતો

તે રાત્રિએ સમય પૂરો થઈ જવાથી રોઝા જતી રહી ખીજે કિવસે તે પાછી આવી બારણેએ પૂછ્યું

“ રોઝા ! મારું ગુલામ કેમ છે ? ”

રોઝાએ ઉપર પ્રમાણેના સમાચાર આપ્યા

પછીના ત્રણ ચાર દિવસ રોઝાએ હાથે કરીને એના એજ સમાચાર સભળાવ્યા કર્યા એમ કરવામા તેનો ઉદ્દેશ એ હતો કે બારબેના હૃદયમા કાળા ગુલામને માટે કેટલો પ્રેમ-કેટલી ચિંતા-છે તે માલમ પડે હમણા હમણા રોજ રોઝા આવે કે તરતજ બારબે પ્રથમ એને ગુલામ વિષેજ પૂછતો રોઝાના પોતાના સમાચાર પૂછવાતુ થે બૂલી જતો તેથી એને જરા જરા ખોટું લાગવા માડયું હતું શરૂઆતમા રોજ છૂટા પડતી વખતે માગ્યે રોઝાને સુખન કરવાની બારે ઉત્સુકતા બતાવતો, પણ કેવના ચાર પાંચ દિવસ થયા તો તે પ્રજામા ભગ પડ્યો હતો બારબે પહેલા કેટલીક વાર પ્રેમેર્મિને લીધે ગજને “ મારા પ્રાણ ! મારી દેવી ! મારી હસી ! ” વગેરે ખીને સમોષતો પણ હવે કાણુ ગુલામ ખીલવાનો દિવસ ધીમે ધીમે ખાસે આવતો હોવાથી બારબેનુ ચિત્ત તેના વિચારોમા અને તેનીજ કલ્પનામા વધારે રોકાતુ હોવાથી એ આખો વખત ગુલામની ને ગુલામનીજ વાતો કર્યા કરતો ગુનામની બહુજ બારીક સારવાર કરવાની, છોડ પર વખત વખત પાણી છાટવાની, કુડાની મટોડીમા જત જતના કેન્દ્રાર કરતા રહેવાની ઝીણી ઝીણી સચનાઓ એ આખો વખત આખાજ કરતો, રોઝા કદક બીજી વાત કાઢતી તોયે એ ફરી ફરીને પોતાના કેન્દ્રસ્થાનરૂપ કાળા ગુલામની વાત પર

આવી પહોચતો આ રોઝાને ગમતુ નહિ એને તો
બારહેના સ પૂર્ણ પ્રેમ િ-નેના અવિભક્ત હૃદયની-અપેક્ષા
હતી. પરતુ બારહેના આત્મા વર્તનથી કાળુ ગુલામ બાણે
પેતાનુ હરિષ્ હોય, બારહેના પ્રેમમા બાગ પડાવનાર હોય
એમ તેને લાગવા માડ્યુ હતુ

તેથીજ ત્રણ ચાર દિવસ સુધી રોઝાએ ગુલામ વિષે
એકનો એક ઉત્તર આપ્યા કર્યો હતો

બારહેએ કટાણીને આશ્ચર્ય પામતા પૂછ્યુ

“રોઝા, તેમા કછજ ફેર નથી પડ્યો?”

“ના”

“પાદડા મોટાએ નથી થયા?”

“નહિ જોવાજ”

“રોઝા, મને લાગે છે કે તુ તેની પૂરતી સબાળ
નહિ બેતી હોય” બારહે ખિન્ન થતો બોલ્યો

“તુ મારાથી બનતી મબાળ લઉ છુ” બારહેના
શબ્દોને ઠપકાર્ય માનીને રોઝા અતરમા રોષ લાવી બોલી

“ત્યારે એમ કેમ બને?”

“એ ત્રણ દિવસથી ટાઢ સખત પડે છે ને”

“પણ તેને માટે તો મે તને આસપાસ દેવતાની
આછી ગરમી રાખવાનુ કહ્યુજ છે ને? તે તુ નહિ
રાખતી હોય”

“રાખુ કુ તો ખરી”

“ત્યારે તુ તેને વંખતો વખત સંકેરતી નહિ હોય.”

બારણે જાણે પ્રથમથી નિશ્ચય કરી બેઠો હોય તેમ એક પછી એક કારણ મોઢી રાજાને ઠપકો આપવા લાગ્યો.

રાજાને તેથી ધણુ દુઃખ થયું ત્રણ દિવસથી લાગ-લામટ તે લગભગ આખો દિવસ દેવતા અને રાખોડો સંકારતી બેસતી હતી એ કામ સતત કરવું પડ્યાથી એનું સુકોમળ મુખ જરા કરમાયું પણ હજી ગદ્ય કાલનો તો એને જરા જરા તાવ પણ આવ્યો હતો છતાં, કરતે કારવને ઠપકો સામળવો પડ્યો તેથી મૃદુ હૃદયિની બાળાને બારણેના શબ્દો શૂળ પેઠે ખૂચ્યા લાગ્યા તે બેલી—

“લગભગ આખો દિવસ હું દેવતા સંકારતી બેસું છું, પણ સાજો અહીં આવું શું ને પછી જાંબને જોઉં છું ત્યારે પાદડા અકડામ ગયેલા હોય છે તમે કહો તો સાજો પણ ત્યાજ બેસી રહું ”

“હા, હા ત્યાજ બેસી રહે હમણા ટાઢ સખત પડે છે આખો દિવસ એને ગરમી ચાલૂજ જોઇએ તે વગર આખો ઘોડ કદાચ બળી જશે રાજા, હમણા તું સાજો અહીં આવવાનું બધું કર કોમ્પ પણ રીતે રાજા, મારે કાળુ ગુલામ બરાબર ખીલવું જોઈએ હો !”

“તે તો ખીલશેજ. તમારે પગ ધિગ ગુલામ તો ખીલશેજ તમારે થોડુંજ બીજું કાંઈ જોઈએ છે ? એક કાળુ ગુલામ ખીલે, તો પછી બીજું કાંઈ ખીલે કે કરમાય તેની તમને થોડીજ ચિંતા છે ?”

એમ તીર જેવું તીક્ષ્ણ વાક્ય બેલી, તીર બેવા

વેગથી રોઝા સીડીના પગથીયા સડસડાટ ઊતરી પડી
 ખારસે ચમક્યો પોને તુ ખોલી ગયો હતો, રોઝા પ્રત્યે
 ફેલી બેદરકારીયા તરો હતો તેનું એને હવેજ જાન થયું
 એણે જૂમ પાડી

“રોઝા ! ઓ રોઝા !”

પથ રોઝા નો ખારની દૂર નીકળી ગઇ હતી ફરી
 મોટે સાદે જૂમ પાડવાની હિમત ખારવેમા ન હતી પાડે
 તોયે રોઝા પાછી આવે એમ ન હતું એણે અગળપણે
 રોઝાના અત કરણમા ખજરે બોલ્યું હતું

તે પોતાના ખાટલા પર જાળને પડ્યો

આ મી જીદગીમા કદિ નહિ રીની હોય, એવી
 શોકમય વિષાદપૂર્ણ રાત્રિ ખારસેએ નેજ દિવસે અનુભવી

પ્રકરણ ૧૭ મું.

[વયોગનાં આંસુ

પ્રજુલીઓ વચ્ચે વૈમનસ્ય ઉદભવ્યું હતું તે વૈમ-
 નસ્યનો અત ક્યારે આવશે તે સમગળ એમ ન હતું.

ખીજે દિવસે સસારે ખારને પશ્ચાત્તાપ કગવા અને
 પોતાની જાનને ઠપકો આપવા લાગ્યો

“અરેરે મને આ શું મૂઝવું ‘હું કેવા કઠણ શબ્દ
 બોલ્યો ! મે રોઝાની-એના કોમળ હૃદયની-જરાયે ફરકાર
 કરી નહિકાળા સુલાખે મને ઘેરો બનાવી દીધો ..

મને કશું જાન રહ્યું નહિ. ...

“બહુ ખોટું થયું મેં મોટી ભૂલ કરી .

“હવે રોજા અહીં આવશે નહિ કયા સુધી ?
તે કેમ કહી શકાય ? રોજા વગર મારા દિવસો કમ
વીતશે ? અરેરે ! મેં આ શું કર્યું ? .”

છેલ્લા ચાર પાંચ દિવસમાં રોજા પ્રત્યે પોતે કેવી
વર્તણૂક રખી હતી, તેની માથેની વાતચિતમાં પોતે શું
શું બોલ્યો હતો તે બધું બા-હેને સાબરવા લાગ્યું જ નહીં
અપૂર્ણ સ્મૃતિ થઈ તેને એ મગજ તાણીને યાદ કરવા લાગ્યો
એટલે ડગલે ડગલે એને પોતાની જ ભૂલ માલમ પડવા લાગી

“ મારી જ ભૂલ છે એમાં રોજાનો કશો વાક નથી.
એની જગાએ હું હોત, તો હું મેં આમ જ કરત હું આવી
શિક્ષાને લાયક જ છું ”

આખો દિવસ બારહેને આવા જ વિચારો આવ્યા કર્યા.
પોતે રોજાને ‘હમથા તું સાને અહીં’ ન આવતી’ એમ
કહ્યું હતું. તેમ કહેતી વખતે એને ખ્યાલ ન હતો કે સાને
રોજા નહિ આવે તો પોતાને કેટલું દુઃખ થાય. જેમ
જેમ પશ્ચિમનો સૂર્ય નીચે ઊતરવા લાગ્યો અને જોડના
ચોગાનમાં અધકારનો મેળો બરાવા લાગ્યો, તેમ તેમ બારહેને
પોતાના વાક્યનો ખરો અર્થ સમજવા લાગ્યો. અને
સાથે સાથે એની અતરવ્યથાનો સમુદ્ર ખળખળવા લાગ્યો.
“આને રોજા નહિ આવે,” એટલો વિચાર માત્ર આવ-
તા જ બારહેનું હૃદય જાણે કંકડા થઈ જવું હોય એમ લાગ્યું.

આખરે રાત્રિ પડી રોઝાને આવવાનો રોજનો સમયો ખારસે દરવાજાના જાળીયા આગળ જઈને ઉભે “ વખતે—કદાચ—ગુલામના છોડ વિષે કંઈક કહેવાને રો આવે પણ ખરી ” એવી બહુજ ઝાખી, બહુજ અરપ આશા ખારસેના હૃદયને એક ખુણે બેઠી હતી.

અહા ! રોજના પરિચયથી, રોજના સહવાસથી માર રોઝાના પગલાનો અવાજ અને તેના ફરાકનો સળવળ કેવો સચોટ રીતે પારખી ગયો હતો સીડિને છેલ્લે પ થીએ પણ એક પગલુ પડે કે ખારસે તરતજ ખોલી ઉઠે — “ એ એ આવી ! ”

પણ આજે તો એ અડધો કલાક, પોણો કલાક, ૨ કલાક સુધી તે જાળીયા પાસે બેઠી રહ્યા પણ ન કોઈનું પગલું સંભળાયું, ન તો કોઈના નગડાનો સળવળ સંભળાયો જેલના ટાઇમ કીપરે સાડા સાત, આઠ, નવના ટકોરા વગાડ્યા અને સાડા નવનો ૩ ટકોરો પણ વાગ્યો અને તેનો તીવ્ર રણકારો જેલના ઉ સીન વાતાવરણને બેદી શાત થઈ ગયો “ આટલે વખતો રોઝા પાછી ચાલી જાય છે હવે એની આશા રાખ બ્યર્થ ! ”

મધ કાલના કરતાં જે આજની રાત ખારસેને વધ વસંતી લાગી મધ કાલે તો એણે રોઝાનો સહવાસ થે વખત પણ અનુભવ્યો હતો આજે તેટલો થે ન હો મળ્યો એણે રાતના વાળુની તાસક જેવી ને તેવી રહેવા દી

સવારે આયફસ આપ્યો

“ કેમ અધ્યા ડાટકર ! ”

બારયે બોલ્યો નહિ અત્યત ઉદાસીન ચહેરે એ
ખાટલા પર એ તફીઆ વચ્ચે માથુ દબાવી સૂતો હતો,
તેમનો તેમજ પડી રહ્યો એણે આયફસના મળોધનનો
ઉત્તર પણ ન આપ્યો તેમ તેની સામે જોયું થે નહિ.

“ કેમજે અધ્યા, બોલતો નથી ? ”

છતા બારયે મૂગોજ પડી રહ્યો

આયફસની નજર બારયેની ખાવાની ચાળી પર
પડી તે ભરેલી એછને બોલ્યો

“ કેમ અધ્યા, આ ને ખાધું નથી ? ”

“ મારે નથી ખાવું ” બારલેએ ટુકો ને ટચ
જવાબ આપ્યો

“ કેમ ? તને શું થયું છે ? ”

“ કંઈ નહિ ” બારલે બોલ્યો — “ મારે નથી ખાવું ”

“ ત્યારે, તારે કારમ ભરી આપવું પડશે ”

કોઈ પણ કેદી જાને થઈને અપવાસ કરવા માગતો
હોય તો તેની પાસે જેલના ધારા પ્રમાણે એક કારમ પર
સહી કરાવી લેવામાં આવતી જેથી અપવાસને લીધે
કઠાય તેનું મનુ નીપજો તોયે જેલરને માથે તેની કશી
જવાબદારી ન રહે

“ વાર ” આયફસના છેલ્લા વાક્યનો બારલેએ
જવાબ આપ્યો

પરતુ જેવો આયદસ પાછો ફરીને જવા મા
હતો તેવોજ બારલેને અચાનક એક વિચાર આવ્યો
“ લાવને આયદસને રોઝા વિષે પૂછી જોઉ કદાચ તે
તખીયત બગડવાથીજ ન આવી હોય ! ”

“ કાકા ! ” બારલેએ ખૂબ પાડી

આયદસ ઉભો રહ્યો બોલ્યો-“ કેમ ? ”

“ તમારી તખીયત તો સારી છે ને ? ” બાર
અબરાતા અબરાતા પૂછ્યું

“ સારી નહિ તો ? અને શું ધાડ આવી’તી ? ”

“ તમારે ત્યાં મેમાન આવ્યા છે ? ”

‘ તેમા તાર શું ગયું ? આયદસે ચીઠવાઇને જ
આપ્યો એને બારલેના આ પ્રશ્નનેમા કંઇક કાવતર
અશ જણાવ્યો

‘ તમારે ઘેર બધાની તખીયત સારી છે ને
ખાસ રોઝાનું નામ ઈધને પૂછવાની એની હિ
નહિજ ચાલી

“ હા હા સારી છે સારી છે . ચાલ, હવે બ
કાંઈ કામ છે ? આયદસ જવાની ઉતાવળ કરતા બો
“ ના ”

આયદસ દરવાજા પર તાળું મારી ચાલ્યો .
એની સાથેની વાતચિતમા ‘રોઝાની તખીયત જરા
નથી,’ અથવા ‘રોઝાનું માથું દુખે છે’ કે એવુંજ
સાબળવાની બારલેએ કેટલી બધી ઉડી આપ્યા .

હતી ! પરંતુ તે આસા ફળીજૂત ન થઇ, તેથી એનું હૃદય અત્યંત પીડાવા લાગ્યું કાળા ગુલાબને ખાતર-કાળા ગુલાબ પ્રત્યે થઇ ગયેલા પક્ષપાતને લીધે-રોઝા એનાથી રીસાઇને ચાલી ગઇ હતી તેને ફરી પાછી રીઝવીને મનાવવાનો એ કોઇ ઉપાય નહતો રોઝા ત્યાં આવતીજ બધ થઇ ગઇ હતી, તો પછી કેદી ખારશે તેને કેવી રીતે મનાવી શકે ? એનો પ્રેમ-સ દેશ લઇ જાય એવો કોઇ દૂત પણ એની પાસે ન હતો અત્યારે તો એને મન રોઝા પણ ગઇ હતી, અને તેની સાથે કાળુ ગુલાબ પણ ગયું હતું બેમાથી એકનેયે પાછું હાથ કરવાને એની પાસે કશું સાધન ન હતું

બપોરે આયફસ ફારમ લઇને આવ્યો, અને ખારશેને તેના પર સહી કરવા કહ્યું. નિરાશાથી ઝુનૂની બનેલા ખારશેએ તરતજ તેના ઉપર સહી કરી આપી એટલે આયફસ તેના ખાવાનાની માળી ઉઠાવીને ચાલતો થયો.

—(૦)—

પ્રકરણ ૧૮ મું.

બોલતો કાગળ.

આ તરફ ખારશેને મ્હેણ મારીને ચાલી ગયા પછી રોઝાની મનોદશા કેવી થઇ હતી ?

પોતે રોષ ચઢાવીને, રીસ કરીને, પોતાના પ્રિય-તમની સાથે તકરાર કરીને ચાલી આવી હતી પરંતુ

એના અતરના ઉડાણુમા એને પોતાના કાર્ય મા તાપ થતો હતો ઉપર ઉપરથી તે પોતાના મનને મન્યા કરતી હતી.—ક ' મ એમા કશું ખોટું નથી .જેમ કરવું જોઈએ તેમજ કર્યું છે ' પા જણે શાથી, રોજાને પોતાને પણ ન સમજાય તે એક અગમ્ય અવાજ ઓવા કરતો હતો કે— ન થયું હોત નો સાર થાત "

તે રાત્રે બાગસની પેડે ગેઝાએ પણ નિ આજોટયા કરીને અનેક ગમગીન વિચારોની ગજુતા ધણેા સમય જગરણુમાજ પીતાડયા કેા વાન એને એમ થઈ આવતુ કે—“ લાવ, પાછી જઈને એની સાથે સમાધાન કરી આવુ, બોલાઈ ગયેલા શબ્દો માટે મારી માગી આવુ યુરોપીય વાતાવરણની સ્ત્રીના લાડીમા વસેલુ સ્વામિમાન એને તેમ કરતા અટકાવતુ હતુ એજ નને લાગે રોજાને પાતાના કાર્યની યોગ્યતા અને પાતાના ત્રતે કરેલા અન્યાય ત્રારેવારે સાબરી હતા તે મનમા મડમડતી—

" પરમ દહાડે માડે શરીર તાવથી ધગધગ એણુ મારો હાથ ઝાલ્યો—ચુબન કયુ એટલું મરણુય ન કહ્યું, કે રોજા, તને તાવ આવે

" મારા પ્રત્યે કટલી બધી બેદરકારી ! જડ ગુલામ માટે આટલી બધી ચિંતા ?

“ પુરૂષો બહુ સ્વાર્થી હોય છે ..મારી મારફતે એને આ કાળુ ગુલાબ ઉગાડવું હશે તેથીજ મારા પ્રત્યે આટલી મધી મમતા અને લાડ કરતા હશે એક વાર કાળુ ગુલામ ખીલી રહ્યું, કે પછી કદાચ તે મારી સામું ચે ન જોશે .

“ હું હમણાં એની પાસે નહિજ જાઉં એની નજરે પશુ નહિ પડુ જોઉં તો ખરી, એ રોઝાને માફ કરે છે કે ગુલામને ? ”

બે આખા દિવસ સુધી રોઝાએ પોતાનો આ નિશ્ચય ટકાવી રાખ્યો.

દરમિયાન કાળુ ગુલાબ તો સરસ અને સુવ્યવસ્થિત રીતે ઉગ્યાજ કરતું હતું. બારલે સાથે તકરાર થઇ, છતાં બારલેના પુષ્પવૃક્ષને, એના અમૂલ્ય કાળા ગુલાબના છોડને ચીમળાવી નાખવાની કે ચીમળાવા દેવાની પશુ રોઝાને વૃત્તિ થઇ નહિ એટલુંજ નહિ, પશુ તેના પ્રત્યે અણુગમે ધરાવવાનો વિચાર સરખોયે એના અંતરમાં ઉદ્ભવ્યો નહિ. તેનું એક ગુપ્ત કારણ એ હતું કે બારલે સાથેનો આ કલહ ઝાઝો વખત ટકશે નહિ-ઝાઝો વખત જોરવી ચકારો નહિ, એવી આછી સમ્માનતા રોઝાને પ્રથમથીજ હતી તેથી-બારલેની સૂચના પ્રમાણે હવે એ વધારે વખત ગુલામના છોડ પાસં બેસતી અને તેની આસપાસનો દેવતા સંકોરતી તથા બીજી સમાજ લેતી. મઘ કાલની એ છોડવા ઉપર એક નાની સરખી કળી પશુ બેઠી હતી.

સાંજે ખાનાના ટેબલ પર ગ્રાયફસ ડોસાએ ચોક્કાવ-
નારા સમાચાર આપ્યા

“ હવે બે-દહાડે ચાર દહાડે પણ આપણા આ
વિદ્વાન કેદીરાજ જવાના ! ”

“ જવાના—એટલે ક્યા ? ” જેકબ ચમકીને બોલી
ઉઠ્યો. રાજાએ ઉત્સુકતાથી પિતાના સામુ બેયુ

“ ક્યા તે પરમેશ્વરને ત્યા ” ગ્રાયફસ બોલ્યો. રાજાના
પગમાં ચામડો પડ્યો

“ કેમ ? ” જેકબે પૂછ્યું

“ એ નથી ખાતો, નથી પીતો ” ગ્રાયફસે જવાબ
દીધો — ‘ આજે તો એણે હારમ પણ ભરી આપ્યું ”
એમ કહી ડોસાએ ગજવામાંથી બારલેની સહીવાળું રવે-
ન ગ્રાપવાનનું ફાનમ કાઢી મતાવ્યું

રાજાનો ચહેરો ધોળો પૂણી જેવો બન્યો

જેકબ પણ બોલ્યો—“ એ તો ખોટું કાંઈ પણ
ઉપાયે એને જીવતો તો રાખવોજ જોઈએ ”

“ કેમ ? ” ડોસાએ પૂછ્યું

“ આ એના ઉપવાસમાં પણ કમક ઢોગજ હોવો
જોઈએ એ વિદ્વાન માણસો તો એટલા બધા લુચ્ચા
હોય છે કે અહીંથી તમે કાશીનમાં બાલીને બહાર બહા
જાઓ ત્યાં સુધી મુડડુંજ દેખાયા કરે, પણ જમીનમાં
હટાયા કે પછી ધોર ફાડીને બહાર નીકળી આવે ”

“ અને બધી બગર. છે. ” ગ્રાયફસ બોલ્યો—

“ પેલો ઝોશ્વસ એવીજ રીતે નાસી ગયો હતો. પણ હું કાઠ કાચો નથી કોશીનમા મૂકતા પહેલાં હું એની બધી ચે નાડ, ને નસેનસ બારીકાઈથી તપાસી લઉંશ ”

આ છેલ્લા વાક્યે રોઝાના હૃદયમા ચીરાડો પાડ્યો,
“ હાય ! મારે ખાતર એણે ખાવાપીવાનું ત્યજ્યું ? ”

તરતજ એ ચાર કોણીઆ ખાઇ લઇ, ખાંડુ ન ખાંડુ કરી તેણે હાથ ધોઇ નાખ્યા જેકબને કે આયફસને સશ્ય ન પડે એવી રીતે તે પોતાના ઓરડામા ચાલી ગઇ આ એ જણા તો વાળુ કર્યા પછી મુખવાસાયે બાટલીઓના માથા ભાગવા બેઠા.

પોતાના ઓરડામા આવીને રોઝાએ એકવાર કાળા ગુલામના છોડ પ્રત્યે જોયું. આજે એણે તેના ઉપર પાણી છાટયું ન હતું—તે એને યાદ આવ્યું કે જશ લઇને છોડ ઉપર પાણી છાટતા ગુલામની કળીને જોઇ એને વિચાર આવ્યો, તેથી બોલી—“અલિ કલિકા, મારે ખાતર નહિ, પણ તારેજ ખાતર બારલેએ ઉપવાસ માડ્યા છે. મારા કરતાં તું વધુ બાગ્યલાળી ખરી ! ”

પછી એક કોરા કામળનો કકડો લઇ તે પર એણે લખ્યું—

“ ચિંતા શાને કરે છે ? તમારું મુલાખ સુરક્ષિત છે અને દિન પર દિન ખીલતું જાય છે. ”

x

x

x

ખીજે દિવસે સવારે બારલે જેવો જળીયા પાસે

ગયો, તેવીજ ઉપલી ચિઠ્ઠી એના હાથમા આવી એણે અત્યંત હર્ષ સાથે તે ઉપાડી લીધી અને વાચી.

“આ તો રોઝાએ લખી છે ' રોઝા ! તને ખબર પડીજ ગઇ હશે કે મેં ખાવા પીવાનું છોડી દીધું છે ”

ચિઠ્ઠી વાચીને એને કંઈક આનંદ થયો-ધણી આનંદ થયો પરંતુ એ ચિઠ્ઠીમા રોઝાએ જે રોષ દર્શાવ્યો હતો, તેણે જે વ્યગ્રોક્તિ કરી હતી તેને પણ ખારસે તરતજ પારખી ગયો.

“હજી એની રીસ ઉતરી નથી ' ખારસે બબડ્યો “રોઝા, રોઝા, હવે હું તને કેવી રીતે ખતાવું ? કે કાળા ગુલાબને ખાતર નહિ, પણ તારેજ ખાતર હું કેટલો ઝૂંડ છું ! .’

થોડીવાર વિચાર કર્યા પછી એને સૂઝયું-“રોઝા, જરૂર આના જવાબની આજ્ઞા રાખતી હશે ”

તેજ ચિઠ્ઠીની પાછલી બાજુ કોગી હતી તેના ઉપર ખારસેએ પોતાની પેન્સીલ વડે લખ્યું-

“ગુલાબને ખાતર નહિ, પણ ગુલાબની માતાને ખાતર મેં અનપાણી છોડ્યા છે ”

સાજે ગ્રાયફસ એની છેલ્લી વિઝીટ આપી ગયો, પછી ખારસે હાથમા ચિઠ્ઠી લઇને દરવાજા આગળ જઈ ઉભો રહ્યો જાણીયામાર્થી ડોકીયા કરી કરીને જોવા લાગ્યો.

“રોઝા કે બીજી કોઇ પણ ચિઠ્ઠી લેવા જરૂર આવશે...

“પણ રોજાની પાસે બીજી કાણ છે?... ”

“એ તો જાનેજ આવશે

‘તો પગી ચિઠ્ઠીની શી જરૂર છે ? વાતચિત પણ થઈ શકશે . ”

એવા એવા અનેક વિચારોને મનમાં ને મનમાં ઘોળતો એ કેટલો બધો વખત સુધી ત્યાં ને ત્યાંજ ઉભો રહ્યો. અધારે થયું, રાત પડી અને રોજાને આવી જવાનો વખત પણ થઈ ગયો. છતાં નહિ દેખાઈ રોજા, કે ન સંભળાયો એના બૂરનો ખખડાટ !

ત્યારે નિરાશ થઈને-ચિઠ્ઠીને દરવાજાની તળીયેની ફાટમાં બહારથી બેચી લેવાય એવી રીતે ઘોઝી તે પોતાના ખાટલા પર જઈને પડ્યો.

મકરણ ૧૯મું.

ગુલાબની માતા

મળરકે પાંચ વાગે ખારલે એના ખાટલામાં પડ્યો પડ્યો ‘ધસધસાટ’ ઉવતો હતો એને સ્વપ્ન આવડુ હતું.

મધ્યરાત્રિનો સમય હતો આકાશમાં ચંદ્રમાં સૂર્ય પીલ્યો હતો એક ઉંચા પર્વતની ટોચ ઉપર ખારલે ઉભો હતો સામેના વિશાળ મેદાનમાં દૃષ્ટિમર્યાદા સુધી રમણીય ચંદ્રિકા પથરાઈ ગઈ હતી.

થોડીવારમાં આકાશમાં ધણે દૂર એક કાળું ટપકું

જાણ્યું' આરસેએ તેના તરફ ધારી ધારીને જોવા માડ્યું
ધીમે ધીમે તે ટપકુ મોડુ થવા લાગ્યું તે જાણે પાસે
આવતું હોય એમ દેખાયું તેનો વેગ ધણેજ ભારે હતો
એમ તેનાથી કપાતા પવનના સુસવાટા પરથી માલમ
પડતું હતું

જોતજોતામાં તે ટપકુ ધણુ મોડુ થઇ ગયું તેણે
ગુલામના કુલનો આકાર ધારણ કર્યો થોડીવાર પછી તે
આરસે ચમક્યો એ ઉડતા કાળા ગુલામ ઉપર એક
મનોહર અદ્ભુત સ્વરૂપવતી સુદરી બેઠી હતી તેના
ચહેરો રોઝાના મુખને ધણેજ મળતો આવતો હતો

એક, બે, ત્રણ, ચાર—એમ મણતા પૂરા પચ્ચીસ
પણ મણી ન રહે એટલા વખતમાં તે વિમાનમાંથી
સુદરી આરસેની નજીક આવી પહોંચી જરાક વાર ત્યા
વિમાન થોભાવી તેણે આરસેના તરફ જોઇ નેત્ર-કટાક્ષ કર્યો.
પછી તરતજ વિમાન પાછું ચાલુ કર્યું આરસે ગભરાયો.
રોઝા એના કાળા ગુલામ પર બેસીને એની આખમાં
ધૂળ નાખી ચાલી જતી હતી ! એણે અત્યંત ગુગળાયેલે
સાદે જુમ પાડી—

“રોઝા ! ઓ રોઝા ! મને સાચે ભેટી જા”

તે તરતજ એ ચમકીને જાગી ઉઠ્યો જૂંએ છે તે
રોઝા, ખરેખરી રોઝા, એના દરવાજાના જાળીયા પાસે
હમી હતી જેવી આરસેની તેના પર નજર પડી તેવીજ
તે પગથીઆ ઉતરીને ચાલી ગઇ આરસે એકદમ ઉઠીને

દરવાજા આગળ આગ્યો જૂએ છે તો રાતના પોતે બેર-
વેલી ચિઠ્ઠી અત્યારે તેની જગાએ ન હતી પારસેને ખાત્રી
થઈ કે રોઝા જાને આવીને ચિઠ્ઠી લઈ ગઈ

વાત સાચી હતી રોઝા ક્યારની આવીને ચિઠ્ઠી
વાચીને દરવાજા આગળ ઉભી હતી તે આવી પછીજ
પારસેએ સ્વપ્ન સંદિગ્ધ પ્રવેશ કર્યો હતો, એને જોડે
વખત સ્વપ્ન આવ્યું તેટલો બધો વખત રોઝા જાણીયા-
માથી એના પ્રત્યે મીઠા માડીને જોઈ રહી હતી અને
છેવટે, કોઈ આવી પહોંચશે એવા બચથી ચાસ્યા જવાની
વખતે રોઝાએ જતા જતા “ત્સીટ ! ત્સીટ !” કરીને
અવાજ કર્યો ત્યારેજ પારસે પોતાના સ્વપ્નમાથી અમટ્ટીને
જાગી ઉઠ્યો હતો

આમ વિદ્યુત પેઠે ઝળુકીને—અપૂર્ણ દર્શન દબને—
રોઝા નાશી ગઈ તેથી પારસેના હૃદયમાં અત્યંત ખળ-
ભળાટ થવા લાગ્યો. પોતાની ચિઠ્ઠી લઈ ગઈ તે તેણે
વાચીજ હશે એમ જાણી એને આનંદ પણ થયો,
“ચિઠ્ઠીમાં લખેલા શબ્દોથી જરૂર રોઝાનું સમાધાન
થશે ..ને તેથી આજે સાંજે તો ને અહીં આવવીજ
જોઈએ ” એમ તેણે મન સાથે ગાઠવાળી

આશામાં ને આશામાં પારસેએ દિવસના કલાકો તો
આનંદથી વીતાડી દીધા ને સાંજે દરવાજા પાસે જઈ
ડોકીયા કરવા લાગ્યો

પારસેની આશા નિષ્ફળ ન ગઈ થોડીવારમાંજ

રોજા ત્યા આવી પહોચી તેને જોતાવારજ ખારલે બોલી ઉઠ્યો—“ રોજા ! રોજા ! ”

રોજાએ ખારલેના પ્રત્યે જોયું જોયું—ને ચમકી સવારે તો એણે દૂરથીજ તેને ખાટલા પર સૂતેલો જોયો હતો એટલે છેલ્લા ચાર દિવસમા તે કેટલો બધો સુકાઈ ગયો હતો, તેનું મુખ કેટલું બધું કરમાઈ ગયું હતું તેનો એને કશો ખ્યાલ આગ્યો ન હતો અત્યારે તેને ધણોજ પાસે આવેયો જોયો ત્યારેજ રોજાની ખાત્રી થઈ કે બાપુજીએ કહેલા શબ્દોમા જરાયે અનિશ્ચયોક્તિ ન હતી ‘ બે દહાડે, ચાર દહાડે પણ જરા ’ જેવુંજ ખારલેનું શરીર થઈ ગયું હતું તે જોઈને રોજાનું મુખ શીડકું પડી ગયું ‘ તેના ગુલાબી ગાંઠ પરની રતાશ ઉડી ગઈ

“ ખારલે, તમે માદા છો ? તેણે મદ સ્વરે પૂછ્યું.

“ કોણુ જાણે

“ બાપુજીએ કાલેજ કહ્યું કે તમે ખાવા-પીવાનું છોડી દીધું છે, ને આખો દિવસ પથારીમા પડી રહો છો ! ’

“ ખરી વાત છે ”

“ તમારું શરીર લેવાઈ ગયું છે ”

“ હશે ” ખારલે નિગરાપૂર્ણ સ્વરે બોલ્યો

“ એમ કેમ જોતો છો ? ” રોજાએ તેના બોલવાની ઢબ પ્રત્યે આશ્ચર્ય પામતા પૂછ્યું

“ ત્યારે કેમ બોલો ? ”

“ તમને ધણુ દુખ થાય છે ? ”

“ પણ તેમા તારે ચિતા કરવાની શી જરૂર છે ?
રોઝા ! ”

“ મારાથી બની શકે તેટલુ તમારુ દુખ મટા-
ડવાનેજ હુ આવી છુ ”

“ રોઝાથી માઝ દુખ મટે એમ નથી એ તો
કાળા ગુલાબની માતાથીજ મટી શકશે ”

રોઝા મહાત ચર્મ બારલેએ પોતાની ચિટ્ટીના જવા-
બમા પણ એમજ લખ્યુ હતુ કાળુ ગુલાબ પોતાના
પ્રેમનુ ભાગીદાર ન હતુ એ તો પોતાનુજ બાળક હતુ
બારલેએ પોતાને ગુલાબની માતાને મ્યાને ગોઠવી હતી
હવે ગુલાબના છોડને હરિક્ ભાવથી નહિ, પણ પોતાના
ઓરસ સતાનના ભાવથી નિહાળીને તેને અત્યત પ્રેમથી
પોખ્યા અને ઉછેર્યા વગર રોઝાને દૂટકો ન હતો હવે
બારલે કાળા ગુલાબને મમે તેવા અમાધ પ્રેમથી ચ્હાય
તોયે એનાથી કામ બોલી શકાય એમ ન હતુ કાળા
ગુલાબના પુખ્ત માથે અદ્વૈત સાધવાની તેજે રોઝાને ફરજ
પાડી હતી

એ શરમાઇ નીચુ જોઇ બોલી —“ બારલે, મને
માફ કરો, મે બૂલ કરી ”

બારલેને આટલા સખ્દોથી ધણીજ સનોષ થયો
તેજે અત્યત કામજતાથી રોઝાનો હાથ લોખડના ગજબા
વચ્ચેથી નેટલો પોતાની પાસે આવી સકે એટલો ખેંચ્યો,

અને પોતાના બંને હાથ વચ્ચે તેને દબાવી, ચુબન કરી કહ્યું

“ માડી ! અદેખી રોઝા ! હવેથી જાણુ કે ‘ રોઝ ’ (rose ગુલાબ) ને ‘ રોઝા ’ તે એકજ ! કાળુ ગુલાબ આપણા બેયનુ બાળક ! ”

રોઝા કાંઈ બોલી નહિ તે નીચું જોઈ રહી એની આખોમા હર્ષના આસુ આવ્યા હતા અને મુખ ઉપર આછું સ્મિત ફરકી રહ્યું હતું પોતાના પ્રિયતમ સાથે થયેલા સમાધાનથી ઉદ્ભવેલો આનંદ પ્રદર્શિત કરવાને એને શબ્દો નહિજ જડ્યા

ત્યાર પછી આ બંને પ્રણયીઓનું ગાડું પાછું ચીલે ચઢી ગયું પહેલાની પેઠે બંને જણા રોજ મળવા લાગ્યા અને કાળા ગુલાબની, તેમજ જેમા પ્રેમી જનોનેજ આનંદ પડે એવા બધાંયે હૃદય વિષયોની વાતો કરવા લાગ્યા

પ્રકરણ ૨૦ મું.

આયઝેકની અકલ.

આ બધો સમય દરમ્યાન આયઝેકનો પરોણો જેકબ યુ કર્યા કરતો હતો તે હવે તપાસીએ

ચતુર વાચક સમજી તે ગયોજ હશે કે જેકબનું નામ ધારણ કરીને આયઝેકની સાથે દોગ્તી બાધનાર તે

ખીજી કાઠ નહિ પણ આપણો જૂનો મિત્ર આયઝેક બોદટેલજ હતો પોતાના મળ નામે પ્રગટ થવા કરતા ખીજી નામ ધારણ કરીને કામ સેવાથીજ વધારે સફળતા મળશે એવી આશાથી તેણે નામ બદલ્યું હતું.

આયઝસને ત્યાં આવીને એણે કેદી બારસેને વિષે અત્યંત સાવચેતીથી પૂછપરછ કરવા માડી એનો ઉદ્દેશ કાઠને માલમ પડી જવો ન જોઇએ જે તે કાઠને માલમ પડી જાય તો તે કાળા ગુલામને હાથ કરવામા એનો હરિફ બને એમા કાઠ શક ન હતો કાળા ગુલામના મૂળીયા હજી બારસેની પાસેજ હોવા જોઇએ એમ એને ખાતરી હતી.

એક દિવસ આયઝસ ડેસાએ એને પેલી ઠીબ ભાગી નાખ્યા વિષે વાત કરી ત્યારથીજ આયઝેક ચમક્યો. “ઓહો ! બારસેએ કાઠડીમાજ કાળુ ગુલામ ઉમાડવા માડ્યું કે શું ? મારે એના ઉપર બરાબર ચોકી રાખવી પડશે.”

બે ત્રણ વાર આયઝેકને એમ વિચાર આવ્યો કે આયઝસની સાથે ઇનામમા ભાગ કરીને બારસે કને ખીજી બે મૂળીયા છે તે ખૂચવી લઉં પરંતુ તેમ કરવાથી કારજ સરે એવી ખાતરી ન હતી કદાચ આયઝસ સાથે સોદા ન થયો તો ? કદાચ પોતાને હાથે કાળુ ગુલામ બરાબર ન ઉચ્છુ તો ? કદાચ આયઝસને પોતાને આખું ઇનામ લેવાનો લોભ થયો તો ? આયઝેકને તે ખ્યાલ

તરતજ પડતો મૂકવો પડ્યો

એણે બારલેની કોટડી પર સતત ચોકી રાખવા માડી દિવસમા પાચ સાત વખત, અને રાત્રે પણ કોઇ કોઇ વાર એ બારલેની કોટડી આગળથી પસાર થવા લાગ્યો. એક દિવસ અચાનક એણે રોજાને બારલેની કોટડીના જાળીઆ આગળ ઉભેલી જોઇ

એને વહેમ પડ્યો

તે દિવસથી એણે રોજાની બધી હિલચાલ ઉપર બારીકાઇથી ધ્યાન આપવા માડ્યુ તેમ કરતા તેને માલમ પડ્યુ કે રોજ સાજો અધાર થયા પછી રોજા બારલેને મળવા જાય છે તેણે રોજ રોજાની પાછળ પાછળ જવા માડ્યુ આયદસ ડોસો દારની ઘેનમા ઉઘવા પડતો, તેની સાથે આયઝેક પણ ઉઘવાનો ઢોગ કરી પડતો અને જોવી રોજા ફાનસ લઇને નીકળી પડતી, તેરોજ એ પણ-બૂટ પહેર્યા વગર-તેની પાછળ નીકળી પડતો એક બે વાર તો તે એટલો બધો રોજાની પાસે જઇ પહોચ્યો હતો કે તેની અને બારલેની વચ્ચે ચાલેલા વાતચિતના ધણી શબ્દો એ સાંભળી શક્યો તે ઉપરથી આયઝેક એટલુ તો સમજી શક્યો હતો કે બારલેએ કાળા ગુલાબનુ બીજુ મૂળીયુ રોજાને ઉગાડવા આપ્યુ હતુ અને તેને તે બારલેની સચના પ્રમાણે પોતાના ઓરડામા ઉગાડતી હતી

એવી રીતે રોજાની પૂઠે પૂઠે પાછો ફરતા આયઝેક એક રાત્રે પકડાયો રોજાએ તેને જોઇ લીધો હતો તે

વાત વાયક જાણે છેજ

ત્યાર પછી થોડા દિવસ આયઝેકે સાવચેતીને ખાતર રોઝાની પૂઠ લેવાનું બંધ કર્યું અને રોઝાના ઓરડામાં પ્રવેશ કરીને કાળા ગુલાબનો છોડ ઉગતો જોવાની તીવ્ર ઇચ્છા થઇ હતી તેને માટે એ ધણીજ ફાફા મારી રહ્યો હતો. પરંતુ હજી સુધી કોઇ રીતે લાગ મળ્યો ન હતો. રોઝા હમેશા જ્યારે જ્યારે બહાર નીકળતી, ત્યારે ત્યારે ઓરડાને તાળુ લગાડીનેજ જતી રોઝાની હાજરીમાં તેના ઓરડામાં પ્રવેશ કરવાનું એને કંઈ વાજબી પ્રયોજન ન હતું. આયઝેક જતો પછી કદિ રોઝાના ખડમાં જતો નહિ. આયઝેકે રોઝાની સાથે સબંધ વધારવાને પ્રયત્ન તો ખૂબ કર્યો હતો. પરંતુ રોઝાએ તેને કશી છાદ આપી ન હતી. માત્ર એ વાર ટેબલ પર પીરસતી વખત સિવાય તે ભાગ્યેજ બીજી કોઈ વાર એના પ્રસંગમાં આવતી.

અને રોઝાની ગેરહાજરીમાં તેના ઓરડામાં પ્રવેશ કરવા માટે એણે ક્યા તો તે ઓરડાનું તાળુ તોડવું જોઈએ, અથવા તો તે તાળાની ચાવી ચોરી લેવી જોઈએ.

એમાંથી એકે કામ કરતા આયઝેક અચકાચ તેવો ન હતો. છતાં સાવચેતીને ખાતર એણે ત્રીજોજ માર્ગ લીધો. એક દિવસ એ શહેરમાં ગયો અને કોઈક સ્થળેથી દસ પદર જુની, નકામી ચાવીઓ લઇ આણ્યો. સાંજે આયઝેક ઉઘી ગયો અને રોઝા બારડેને મળવા ગઈ, તે

વખત દરમ્યાન એણે તે બધી ચાવીઓ તાળાને લગાડી જોઈ
 એ ચાવીઓ તાળાના કાણામા બેડી પરતુ તેમાની
 એક તો બીનકુલ ફરીજ નહિ, અને બીજી અડધો આટો
 ફરી અટકી ગઇ

હવે બાળ કાંઈ માણસ કે કારીગરની મદદ સિવાય
 ચાવીને કેવી રીતે લાગૂ કરવી ? આયજેક પોતાની ચક્કલને
 તાણવા લાગ્યો. ઘેટ બે કલાક સુધી વિચાર કર્યા પછી
 તેને ઉપાય સૂઝ્યો ખરો બીજો દિવસે તે થોડુક મીથુ
 લઇ આવ્યો અને તેને ચાવીના મોગરા પર ચોટાડ્યુ.

“ હવે તાળામા જે કાંઈ નડતુ હશે તે આ મીથુ
 પર દબાશે ” એમ વિચાર કરી તેણે ચાવી તાળામા ભેર-
 વી, ને ફરવી તાળાની કળનો જે ભાગ મોગરાને નડતે
 હતો તેની છાપ મીથુ પર પડી

બીજો દિવસે આયજેકે શહેરમા જઈને તે છાપવાળો
 ભાગ કાનસથી ધસી કાઢ્યો અને સાંજે પુન તેનાથી તાળું
 ઉઘાડવાનો પ્રયત્ન કરી જોયો તે પણ નિષ્ફળ ગયો.
 હજુ કંઈક નડતર બાકી રહી ગઇ હતી

પરતુ બીજી વાર મીથુ ચોટાડી, છાપ લઇ, તેટલો ભાગ
 ધસી નાખતા ચાવી તાળાને બરાબર લાગૂ થઇ ગઇ આય-
 જેકની બધી મહેનત સફળ થઈ તાળું ઉઘાડ્યુ અને
 આયજેક ઓરડાની અંદર પ્રવેશ કરી કાળા ગુલાબના ફુડા
 આગળ જઈને ઉભો રહ્યો

અહા ! તે વખતે એના હૃદયમા કેટલો બધો આનંદ

ઉછળી રહ્યો હતો !

ખીજે કોઇ સામાન્ય ચોર હોત તો તે આજ વખતે ગુલામનું કુકુ ઉઠાવીને ચાલતો ગયો હોત. પરંતુ આયઝકે તેવું અવિચારી પગલું ભરે એવો કાચો ન હતો. હજી તો છોડવા ઉપર એક નાની સરખી કળીજ બેઠેલી હતી તેણે વિચાર્યું કે અત્યારમાજ હું આ કુકુ ઉઠાવી જાઉં ને કદાચ મારે હાથે ડુલ બરાબર ન ખીલ્યું તો ?

બારણે જીવતો હતો અને તે રોજાની દ્વારા જાતેજ કાળુ ગુલામ ઉગાડતો હતો. કોઇ ત્રાહિત માણસ કરતા કાળા ગુલામના મૂળીયાનો માલિક જાને ડુલ ઉગાડે તો તે સૌથી સારૂ ખીજે, એમા થોડોજ કાંઈ શક હતો ? અને આયઝકને મનમાથી તો ખાતરીજ હતી કે મારા કરતા બારણેને ગુલામના ડુલ પર વધારે કાબૂ છે તો પછી શા માટે આ કુકુ ઉઠાવી લઇ જવામા ખોટી ઉતાવળ કરવી ? હવે તો મારી પાસે રોજાના ચોરડાની ચાવી છે કાળુ ગુલામ ખીલશે, અથવા ખીલવાની અણી પર આવશે કે તરતજ હું ગમે તે વખતે ચાવીથી તાળુ ઉપાડીને કુકુ લઇ ચાલતો થઇશ વળી હમણા કુકુ ઉઠાવી જાઉં, ને કદાચ ડુલ ખીલતા સુધીમા પકડાઇ ગયો, તો મારી ફજેલીજ થશે મારી અત્યાર સુધી મેળવેલી કાનિ પર પાણી ફરશે ગુલામનું ડુલ બરાબર ખીલે એટલે અહીથી તેને ઉપાડીને હું સીધો હારલેમ ચાલ્યો જઇશ. ત્યા ખીલકુલ સમય ગુમાવ્યા વગર સોસાયટીના પ્રમુખને

મળીશ હું જે કહીશ તે બધું જ તે માનશે કારણ કે એ હુશીઆર ટુલ-શેખીન તરીકે તે મને ઓળખે છે મારે પાછળ કદાચ રોજ દોડતી આવી પહોંચશે, પણ તેનું કંઈ કોઈ માનવાનું નથી રોજાને થોડું જ કંઈ બાગબગીચાનું જ્ઞાન છે ? એક-એ સવાલ પૂછીશ એટલામાજ એનું પોગળ તો ટુટી જશે અને આ ગુલાબના માલિક તરીકે બાર લેને જાહેર કરવાની તો તેની હિમતજ ચાલવાની નથી દરેક જણ પૂછશે કે કેદી તે વળી ટુલ ઉગાડતા હશે ?

આમ વિચાર કરીને આયઝેક તે ઓરડામાંથી બહાર નીકળ્યો અને પાછું તાણું દબા ખાટલામાં પડી રોજાને વાટ જોવા લાગ્યો તેમ કરતા કરતા કોણ જાણે ક્યારે નિદ્રાવશ થઈ ગયો.

ખીજે દિવસ સાંજે વાળું કર્યા પછી રોજા બારણે મળવા જાય તેની વાટ જોતો, આયઝેક ખાટલામાં પડે ઉઠવાનો ઢોંગ કરતો, નરકોરા બોલાવતો, કેટલો બધું વખત સૂઈ રહ્યા પરંતુ તેની ધારણા પ્રમાણે રોજા બહાર નીકળી જ નહિ આયઝેકને બધું લાગ્યું કે રખેને એટલી ગદ્ય હોય ! પોતાની ગેરહાજરીમાં ઓરડો કોઈએ ઉઘાડ્યો હોય એવો વહેમ રોજાને આવ્યો હોય તો કદાચ તે તાણું બહારી નાખે-તેમ કરતા સુધીમાં ખીલકું ઓરડો છોડી બહાર નીકળે નહિ-તો ? આયઝેકની બધું મહેનત-બધો પરિશ્રમ-બધું જાય એ વિચારે તેનું હૃદય કંપવા માંડ્યું.

પરતુ તે દિવસે રોજા બહાર નહિ નીકળવાનું ખરું
કારણ જૂદું હતું વાચનાર તે જાણે છે ન

પ્રકરણ ૨૧ મું.

“કુંકું તો નથી !”

પાંચ દિવસ સુધી પરિસ્થિતિ એ પ્રમાણે જ રહી.
રોજા ઝોરડે તાળુ દબને બીલકુલ બહાર નીકળી જ નહિ.
તે બધો સમય આયઝેકના અત કરણુમા ભારે ખળભળાટ
ચાલુ જ રહ્યો.

પરતુ જે દિવસે આયફસ ડોસાએ ખારલેના ‘ જે
દહાડે ચાર દહાડે જવા ’ વિષેની વાત કરી તે સાંજે
આયઝેકે રોજાને, ઝોરડે તાળુ દબને બહાર જતી જોઈ
હાઆઆઆશ ! એને હૈયે ટાક વળી તેણે તરત જ ઉડીને
તાળુ તપાસ્યું તે રોજનું—મૂળ—તાળુ જ હતું અત્યંત
હર્ષથી ઉભરાતો તે તાળુ ઉઘાડી ઝોરડામા પેઠો કાળુ
ગુલાબ હતું ત્યાં જ હતું તે કુડાની પાસે ગયો એક કળી
અડધી ફાટેલી હતી બીજીનો મ્હોર લાગ્યો હતો.

“હવે બેત્રણ દિવસની વાર ! ” તે બબડ્યો—“અહા !
કેવો કાળો મેશ જેવો રંગ છે ! દીકરો જબરો તો ખરો.
મારાથી પાંચ વરસે પણ આવું પુલ ઉઘાડી ન શકાતે...”

જે દિવસ એમ જ નીકળી ગયા.

x

x

x

x

કોટડીના જાળીઆ આગળ બે પ્રણયીઓ ધુસપુસ વાતો કરી રહ્યા હતા.

“વહાલા ખારયે, તમારૂં ગુલાબ ખીંચ્યું!”

ખારલે હર્ષથી ઉઝળ્યો તેની આખોમા અદ્ભુત તેજ આગ્યું.

“હે ? ખરેખર ? રોઝા !”

“ખરેખર.”

“ઓ પ્રભુ !” ખારલેના મુખમાથી ઉદ્ગાર નીકળી પડ્યો — “આખરે મારૂં ગુલાબ ખીંચ્યું ! હાઆઆઆર ! રોઝા ! બોલ બોલ, તેનો રંગ કેવો છે ?”

“કાળો.”

“વાદળ જેવો ?”

“ના ના તેથીયે કાળો.”

“મેશ જેવો ?”

“હા મેશ જેવો કોયલની પાખ જેવો કાળામા કાળી વસ્તુ જેવો.”

“ખારલેના નેત્રો આનંદથી નાચવા લાગ્યા.

“ને તેમા ખીંચ કોઈ રંગની છાટ પણ નથી ને ?”

તેણે અત્યંત આતુરતાથી પૂછ્યું.

“જરાયે નથી.”

“ઓ ભગવાન !” તેનો મુખમાથી ઉદ્ગાર નીકળ્યો. “આખરે તારી કૃપાથી કાળું ગુલાબ જગતમા પહેલી વાર ઉગ્યું ખરૂં ! રોઝા, વિદ્વાન માણસોએ આ

દુનિયામા સાત આશ્ચર્યની વસ્તુઓ ગણાવી છે પણ આ કાળુ ગુલામ ઉગાડીને તે આઠમી વસ્તુ ઉપજાવી છે...”

“એ ?” રોઝા આશ્ચર્યથી બોલી

“હાસ્તો” બારલે તેનો હાથ પકડી બોલ્યો—

“તે જ મારી રોઝાએજ” એમ બોલતા તેણે તે હાથ પર ચુબન કર્યું

“જાઓ જાઓ તમે મારી મશ્કરી કરો છો મેં એમા શું કર્યું છે ? કાળુ ગુલામ તો તમે ઉગાડ્યું છે, તમેજ ”

“રોઝા, તારા વગર હું એકલો શું કરવાનો હતો ?”

“પણ તમે ન હોત તો હું કાળા ગુલામનો વિચાર સરખોયે કરતે ખરી કે ?” રોઝા હર્ષના અતિરેકથી પોતાના ચચળ નેત્રો નચાવતી બોલી —“હવે કપ્પલ કરો કે દુનિયાના આઠમા ‘આશ્ચર્ય’ ૩૫ કાળુ ગુલામ તમેજ ઉગાડ્યું ”

“ના એ તો તેજ ઉગાડ્યું” બારલે તેને ખીસવવાના વિચારથી જીદ કરી બોલ્યો.

“જીદ ! હુઆ ! મારે માથે ખોટું આળ ચઢાવો છો ?” એમ કહી રોઝાએ જાળીઆમાંથી હાથ ધણો લાગાવી બારલેના ખભા પર એક ચાપટ મારી બારલેએ તે હાથ યુક્તિથી પકડી લઇ, જાળીઆની ધણે પાસે આવી ગયેલા રોઝાના ગાલ પર ચુબન કરી દીધું તેમ કરતા દરવાજો જરા ખખડ્યો.

“ એમ શું કરો છો ? ” રોઝા શરમાઇને નીચું જોતા બોલી.—“ આવા ખખડાટથી કોઇ જગી ઉઠશે ”

‘ કોઇ જગી ઉઠશે ’ એ શબ્દો સાંભળીને બારક્ષેને જોકળ યાદ આવ્યો તેણે તરતજ પૂછ્યું

“ રોઝા, જોકળ શું કરે છે ? ”

“ એએએ રહ્યો, ખાટલામાં પડ્યો પડ્યો યોરે હું આવી ત્યારે તો એના નરકોરાથી જાણે છાપરાના નળીઆ ઉછળતા હતા ”

બારક્ષે હસ્યો પણ પછી તરતજ ગંભીર અને ઉદાસીન થતો દેખાયો

“ કેમ તમાર મ્હો ઉતરી ગયું ? ” રોઝાએ તેની મનોવૃત્તિ સમજી જઇને પૂછ્યું

“ રોઝા, કાળુ ગુલામ મારે બાળક, તે-મારી રોઝાએ-તેને ઉછેરી ખીનવ્યું, છતાં હુંજ તેને એકવાર પણ જોઈ શકતો નથી-તેના દર્શન કરીને મારે અતર કારી શકતો નથી-એ કેવી દુ ખદ વાત છે ! ”

રોઝા પણ શોકાતુર બની

“ વહાલા બારક્ષે, તમારા અનુક દિવસોના પરિશ્રમના પરિણામ રૂપ કાળુ ગુલામ આજે મારા હાથ નીચે રહ્યું છે, છતાં હું તમને તે બતાવી શકતી નથી એ જાણીને મને પણ અત્યંત દુ ખ થાય છે પણ શું કરે ? મારે સાથે તો હું બાપુજીનો ચાવીઓનો ઝૂમખો છાનામાના લઘ આવીને તેમને છૂટા કરી મારા ઓરડામાં તેડી જાઉં પણ—”

“ ના રોઝા, ના ” બારલે તેને આગળ બોલતી
અટકાવીને બોલ્યો — “ ચાવીઓનો ખૂમખો ચોરવો પડે.
હું તને ચોરી કરવા નહિ દઉં ”

“ ત્યારે તમે કહો તો એ ખીસેલુ મુલાખ તેની
ડાળ પરથી તોડી લાવુ . ”

“ ના ના ના ના — ” બારલે એકદમ અધિરાધથી
બોલી ઉઠ્યો — “ તુ બૂલેચૂકે પણ એવું રખે કરતી ”

“ પરંતુ છોડ પર ખીજી કળીઓ ખેડેલી છે તે
ખીસશે ને ? ”

“ રોઝા, તને ખમર નથી, કે આ છોડ પર
પહેલી કળીના જેવી ખીજી એક પણ કળી ખીસશે નહિ ”

“ ત્યારે તો... ” તમે કહો તેમ કરે ”

“ રોઝા, કુડું આખું અહીં લવાય એમ નથી ? ”

“ આખું કુડું મારાથી ઉચકીને અહીં લવાય એમ
નથી ખડું મોડું છે કદાચ તેમ કરવા જતા બાપુજી
અથવા જેકબ જાગી ઉઠે ”

“ કોઈ જાગી ઉઠે તે તો ખોટું ” એમ કહી
બારલે ખીજે કોઈ ઉપાય શોધી કહાડવા માટે મુદ્દિને
કસવા લાગ્યો થોડી વારમાજ એને કંઈક વિચાર આવ્યો
તેથી આશ્વાસન પામીને બોલ્યો —

“ રોઝા, તું આમ કર કુડામાંથી છોડને મૂળીયા
સહિત થોડીક મટાડી સાથે ઉખેડી લાવ. એકવાર હું જોઈ
લઉં પછી તુ તેને પાછો લઈ જઈને જેમ હતો તેમ

દાદી દેને. ”

“તેમ કરતા છોડ ચુકાશે નહિ ? ”

બારણે થોડીવાર વિચાર કરીને બોલ્યો—“ ના. સાચીને ઉખેડશે તો નહિ ચુકાય ’

પરંતુ તેના બોલવાની ઢબ પરથીજ રોઝા સમજી ગઈ કે બારણેના અતરમા કાળુ ગુલાબ જોવાની ધમશ જ એને આ પ્રમાણે બોલાવતી હતી. કદાચ એકવાર ઉખેડેલો છોડ ફરી દાટતા પહેલાના જેવો નહિ ખીયે, તો ? શા માટે એ જોખમ ખેડવું ? પોતાના પ્રિયતમની આકાંક્ષા તૃપ્ત કરવા માટે રોઝાએ, પોતાનામા આખું કુટુંબ ઉચકવા પૂરતી શક્તિ ન હતી છતાં, અત્યંત પરિશ્રમ વેડીને પણ તેમ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. “ મારાથી આખે રસને ઉચકાશે નહિ, તો એકાદ બે વાર જમીન પર મૂકી થાક લઈશ ” એમ તેણે મન સાથે નક્કી કર્યું. અને બારણેને કહી પોતાના ઓરડા તરફ ચાલી નીકળી.

એના ગયા પછી બારણે સેકન્ડો અને મિનિટો ગણવા લાગ્યો.

અઠાહા ! થોડીજ મિનિટ પછી, દુનિયામા આજ સુધી અસંખ્યવિત મનાયલું, હારલેમ સોસાયટીના ત્રણ લાખ ગીલ્ડરનું હકદાર, કુદરતના નવિન અવતારરૂપ કાળુ ગુલાબ એની નજરે પડવાનું હતું. એ પોતે તેની ઉત્પત્તિમા કારણભૂત-સાધન-હતો (ઉત્પન્ન કરનાર તો પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરજ હતો, એમ તે શ્રદ્ધાપૂર્ણ બાવે માનતો હતો.)

પછી એને આનદનો અવધિ કેમ ન થાય ? એનું હૃદય
જોરથી ધમકવા લાગ્યું શરીરે રોમાચ થવા લાગ્યો

એ-ચાર-પાંચ મિનિટ એવી દશામા ગઇ ન હોય
એટલામાજ ખારલેએ કોઇકના દોડતા પગલાનો અવાજ
સાંભળ્યો તરતજ રોજા હાફતી હાફતી ત્યાં આવી પહોંચી,
અને પૂરો શ્વાસ પણ લેવાને થોભ્યા વગર ખોલી

“ઓ ! ખારલે, ખારલે, કુડુ તો નથી .”

“ હે ? શુ ? શુ ? ”

ખારલેનું આખું અંગ થરથરી ઉઠ્યું

પ્રકરણ ૨૨ મું.

હિપ, હિપ, હુરે !

પણ રોજા શોધતી હતી તે ત્રણ ગુલામનું કુડુ
તો હેગથી હારલેમ જવાની સડક પર દોડતી શીઘ્રામમા
ઠડીને લીધે ગરમ કપડા વડે પોતાનું અડધું મ્હો પણ હાકી
બેઠેલા, નરવીરની સામેની બેઠક પર ગોઠવાઇને મુસાફરી
કરતું હતું

વાચકે એ નરવીરને ઓળખ્યો હશે તે આયઝેક
બોક્સેલજ હતો

ન્યારે આયઝેક હારલેમને પાદરે આવી પહોંચ્યો
ત્યારે પ્હો ફાટીને મળરકુ થયું હતું તેણે દરવાજો ગાડી

ઉભી રખાવી ત્યા આગળ કેટલાક કુભારોના ધર હતાં. ત્યાથી તેણે એક સાર મોડું કુકું વેચાણ લીધું અને કાળા ગુલાબનું જૂનું કુકું બાગી નાખી, તેને નવા કુકામા ગોઠવી, જાણે તે છોડ ધણી દિવસથી તેજ કુકામા ઉગતો હોય તેવો દેખાવ કરી તેણે હોર્ટીકલ્ચર સોસાયટીના પ્રમુખ અને હારબેમ શહેરના નગરમેયર મિ હેન્રી હેરીસનના ધર તરફ ગાડી દકારાવી

તે વખતે સાડા સાન વાગી ગયા હતા હારબેમ શહેરના રસ્તાઓ પર માણસોનો અવરજવર ચાલુ થઇ ગયો હતો.

એ માણસ ચાલ્યા જતા હતાં આપઝેકની ગાડી તેમની આગળથી પમાર થઇ તે વખતે એકની નજર કાળા ગુલાબ પર પડી

“અલ્યા, જો જો પેલું કાળું ગુલાબ !” તેણે બીજાને ઉદ્દેશીને કહ્યું

“ક્યા છે ?” તેણે આતુરતાથી આમતેમ જોતા પૂછ્યું

પેલાએ બતાવ્યું તે જોઇને બંને જણા પાછા ફર્યા. ગાડીની પાછળ ઉતાવળે જવા લાગ્યા દરમ્યાન ‘કાળું ગુલાબ’નું નામ સાંભળીને આસપાસ વસતા લોકોમાંથી કેટલાક “શુ છે ? શુ છે ? ક્યા છે ? ક્યા છે ?” એમ બોલતા ઝોટલે અને ખારીએ આવી પહોંચ્યા કેટલાકને પેલાઓએ ગાડીમાંથી કુલ બતાવ્યું તેઓ ઉત્સુકતાથી ગાડીની પાછળ

દોડવા લાગ્યા આયઝેકે શીત્રામના ચારે તરફના પડદા હાકી દીધા છતાં લોકોએ તો તેની પાછળ દોડવાનું ચાલુજ રાખ્યું ગાડી જેમ જેમ આગળ જતી ગઇ, તેમ તેમ તેની પાછળનું ટોળું મોટું થતું ગયું

એવો હારલેમના લોકોને કાળા ગુલામનો અને વનસ્પતિ શાસ્ત્રનો શોખ હતો !

વીશેક મિનિટમાં આયઝેકની ગાડી પ્રમુખસાહેબના મકાન આગળ આવી પહોંચી તે વખતે સાડા આઠ વાગ્યા હતા નગરશેઠ પોતાના પ્રાત કર્મથી પરવારી, ન્હાઈ ઘોઘ ઓરીસમાં આવી બેઠા હતા તેમનું મકાન ધણુજ વિશાળ અને ભવ્ય હતું અને તેનાજ એક ભાગમાં તેમણે પોતાની ઓરીસ રાખી હતી તે જાતે ધનાઢ્ય જગીરદાર હોવાથી તેમની ઓરીસમાં જુદી જુદી જગીરોના હિસાબકીતાબ રાખવાને ધણુ કારકૂનો બેસતા અસ્તુ.

પોતાના પારણા આગળ આ મોટું સરધસ આવી પહોંચેલું જોઈને હેરીસન સાહેબ ચમક્યા બહાર આવીને જુએ છે તો ગાડીની અંદર ગુલામના છોડનું કુકુ ગોઠવેલું માલમ પડ્યું તે જોતાજ તેમના મુખમાંથી ઉદ્ગાર નીકળી પડ્યા

“ઓહો ! કાળુ ગુલામ ! આવી પહોંચ્યું ?

લોકોએ પણ તેમને જોઈને આનંદથી કીકીયારી પાડી

“કાળા ગુલામની જેએએએએ , ૧ દિપ, દિપ,

હુરેરે ! કાળા ગુલામની હુરેરે !

આ બધા પોકારો વચ્ચે આનંદથી મજાકાનો અને અભિમાનથી ટુસાનો આયજેક ગાદીમાંથી નીચે ઉતર્યો હેરીસન સાહેબ પ્રત્યે નંદ તેણે ટોપી ઉતારી નમન કર્યું, અને તેમની પામે ગયો.

પ્રમુખ સાહેબે તેની સાથે હસીને કહ્યું — “con-
gratulations!” (શાબાશ છે! શાબાશ!) એમ કહી તેમણે શેકહેન્ડ કરતા માટે આયજેક તરફ હાથ લખાવ્યો.

તેની સાથે શેકહેન્ડ કરતા આયજેક હસીને બોલ્યો—
“આપે જાહેર કરેલા તથા સાખ ગીતરના ઇનામ માટે હું ઉમેદવાર છું.”

“સૌથી વહેલા-પહેલવહેલાજ-આવી પહોંચવા માટે હું તમને ધન્યવાદ આપું છું હવે સુધી બીજો કોઈ પણ ઉમેદવાર આવ્યો નથી.”

“તેમ આશ્ચર્ય જેવું કશું નથી આપ જાણતાજ હશે કે કાળુ ગુલાબ ઉગાડવું, કે બીજું કોઈ પણ નવું ફૂલ ઉગાડવું સહેલું નથી.” જાણે પોતે કેવોક પરિશ્રમ વેઠીને અને મહાન જ્ઞાનબહાર ખરચીને આ કાળુ ગુલાબ તૈયાર કર્યું હોય ને તેણે આડખર કરીને આયજેક બોલ્યો.

“તમારું મુનારક નામ શું?”

“ડોરટામવાસી, આયજેક બોલેલ.”

“ઠીક મિં. આયજેક, મારી હોટીકલ્ચર સોસાયટી તરફથી હું તમને આવકાર આપું છું તમે જે કાળુ ગુલાબ આપ્યું છે તે મારી નજરે તો ખડખડ સુદર અને

બધી રીતે માગેલી સરતો મુજબનુ છે એમ લાગે છે, છતાં સોમાયટીને તે બારીક પરીક્ષા કરવી પડશે જ્યારે બધા સભ્યોની ખાત્રી થશે કે આ માગેલી સરતો મુજબનુ મૌલિક કાળુ ગુલામ છે ત્યારેજ તેઓ ધનામનો યોગ્ય નિકાલ કરશે. તેને માટે મારે આજેજ સાજો એક જનરલ સભા બોલાવવી પડશે ત્યાં સુધી તમે નિશ્ચિત-પણે અહીં રહો "

એમ કહી તેમણે પોતાના એક નોકરને આયઝેક માટે ઉતારાનો બટોબસ્ત કરવાની આજ્ઞા આપી પછી લોકોના ટોળા પ્રત્યે જોઈને કહ્યું

" બાપ્તિસ્મા, કાળા ગુલામ માટે આટલો બધો પ્રેમ ધરીને તમે બધા અત્યંત ઉત્સાહપૂર્વક મિ આયઝેકની સાથે આટલે સુધી આવ્યા છો, તે માટે હું તમારો બધાનો આભાર માનું છું કાળા ગુલામ વિષેની તમારી ઉત્સુકતા અને ચિંતા શાત થવાનો સમય નજીક આવી પહોંચ્યો છે, એમ મને લાગે છે, પણ આજે સાજો સભા મળશે તેમા જે કાંઈ નક્કી થશે તેના ઉપર બધો આધાર છે જે આ મનોહર કાળુ ગુલામ સોસાયટીના સભ્યોની પરીક્ષામા બધી રીતે સફળ થશે તો આવતી કાલે એક જાહેર સભા બોલાવવામા આવશે તેમા ત્રણ લાખ ગીલ્ડરનું જાહેર થયેલું ધનામ આ સદગૃહસ્થને મારે સન્માન પૂર્વક ધનાયત કરવામા આવશે. આપ સર્વ તે સભામા હાજર થઈ સોસાયટીના કાર્યમાં સહાયબૂત થશો એવી

મારી પ્રાર્થના છે”

આ સામળીને બેઠા મળેલા લોકોએ આનંદથી સંમતિ દર્શાવે કહ્યું. કાઠવા તેમણે ફરીવાર કાળા ગુલાબને માટે, મીઠા આછાકને માટે, પ્રમુખ સાહેબને માટે અને તેની સોસાયટીને માટે, ટ્રીબીયર્સ-હિપ હિપ ફરસ બોલાવ્યા, અને પછી વિવિધ પ્રકારની વાતો કરતા ધીમે ધીમે વિખરાઈ ગયા

પ્રકરણ ૨૩ મું.

બારસેના ઉન્માદ.

વાચનાર !

“કુકુ તો નથી,” એવા રોઝાના શબ્દો સામળી-ને બારસેના મનની કેવી સ્થિતિ થઈ હશે તેની કલ્પના તુ જાતે જ કરી લેજો તે સમયની એની દુઃખપીડિત મનોદશાનું કલ્પચિત્ર દોરવાનું સામર્થ્ય આ લેખિનીમા નથી લગભગ અડધી મિનિટ સુધી તે શોકાવેગને લીધે મૌનજ રહ્યો પછી—

“શુ ? શુ ? રોઝા, તુ શુ કહે છે ?” તેણે મક્કા પ્રવાસે પોતાના કિડી ગયેલા ચેતનને એકત્ર કરી પૂછ્યું.

“કુકુ તો નથી... આખા ઓરડામા નથી,”

રોઝા ગભરાટથી ચડકતા સાદે તૂટક તૂટક બોલી

“ક્યા ગયુ ?” ખારસે હજુ માનતો ન હોય તેવી ઢંભે બોલ્યો

“કોઇ ચોરી ગયુ લાગે છે ખારસે, હુ ગઇ ત્યારે ઓરડાનુ ખારણુ ઉઘાડુ હતુ અને અત્યારે ધરમા જેકળ નથી...” રોઝા બોલી

“જેકળ નથી? હાય ! ત્યારે તો જેકળજ ચોરી ગયો ! હાય ! ઓ ! મારુ ગુલામ ! હાય ! ઓ ઓ ! મારુ ગુલામ ! મારુ અમૂલ્ય કાળુ ગુલામ લાવ !” ખારસે ફાટી આખે ગમે તેમ બરાડવા લાગ્યો “જેકળ ! હરામ-ખોર ! લુચ્ચા ! ચોર ! પકડો, પકડો ઓ ઓ ઓ ... જેકળ મારુ ગુલામ ચોરી નય છે !”

પોતાની અનેક દિવસોની આશા અને મહત્વાકાંક્ષા આમ અચાનક નષ્ટ થવાથી ખારસેને ગાડપણુ આવ્યુ હતુ પોતે જેલમા પડેલો છે એ વાત બુલી જઈને તે મોટે સાદે ગમે તેમ બખડવા લાગ્યો રોઝા તેને રોકવા પ્રયત્ન કરવા લાગી

“ખારસે, વહાલા ખારસે, તમે શાત થાઓ” એમ કહેતા રોઝાએ તેનો હાથ પકડ્યો

પણુ બાન્હેના ચિત્તની વ્યથિતા વધતી જતી હતી. તે પહેલા કરતાયે વધારે ઘાટો પાડીને બોલ્યો—“કેમ શાત થાઉ ? મારુ ગુલામ ! અનેક દિવસોના પરિશ્રમ ! શનિઓના જામરણુ ! મારુ કાળુ ગુલામ ! ઓ ઓ...”

રોજા ! મારૂં વહાલું ગુલાબ ! હાવ, મને ત્યાંથી હાવ.
આવડસ ! આવડસ ! જેકળને પકડો. "

થોડી વારમા ખારસેને તમ્મર આવવા લાગ્યા તેનું
મમળ જમવા લાગ્યું નેત્રો બધ થઇ ગયા અને સમ-
તોલપણ ન રહેવાથી તેનું શરીર એક બાજુ ઢળી
પડ્યું. રોજાએ ખારસેનો એક હાથ જળીયાની બહારથી
પકડ્યો હતો, તે ખેંચાયો પરંતુ ખારસેના ઢળી પડતા
અચેત શરીરનું વજન તેનાથી ઝીલી ચકાયું નહિ તેને હાથ
છેડી દેવો પડ્યો તેમ કરતા કરતાયે દરવાજો ખખડ્યો,
અને ખારસેનું શરીર જમીન પર પડવાથી ધબકો થયો.

રોજાના હૃદયમા ચીરાડો પડ્યો એનો પ્રિયતમ
અત્યારે એની નજર મામે દુખથી ખેંચાત ચઢને પડ્યો
હતો, છતાં એ તેનો સ્પર્શ સરખાયે કરી શકે એમ ન
હતું એની અને ખારસેની વચ્ચે ત્રણ ચાર ફુટનું જ
અંતર હતું છતાં તે ક્ષુદ્ર અંતર ટાળવાનો પણ કોઇ
ઉપાય એની પામે ન હતો હાથ ! આ સ્થિતિ કેમ
સહન થાય ? કાટડીનો તે લોખંડી દરવાજો અત્યારે
રોજાને જેવો સાક્ષ્યો તેવો આગળ કદિ સાક્ષ્યો ન હતો.
પોતાના હૃદય-પૂજિત પ્રિયજનની સુશ્રાવા આવે સમયે
પણ તે કરી શકતી ન હતી તેથી તેનું હૃદય વિષાધ
જન્ય હતું.

પરંતુ એ સ્થિતિ ઝાઝો વખત રહી નહિ. કોણ
જ્યો કેમ ?—પણ જે આવડસ રોજ હાલતો હોય

ત્યારે એના વાસા પર ઢોલ વગાડો તોયે ન જાગે, તે આજે માત્ર દરવાજાના ખખડાટથી જાગી ઉઠીને હાથમાં ફાનસ લઇને તે ખખડાટના કારણની તપાસ કરવા માટે આવી પહોંચ્યો હતો. રોજ એ જાતે જોઇના દરવાજા-ઓને તાળા લગાડતો હોવાથી પોતાના ધરના બારણા બંધ કરવા વિષે ઝાઝીચટ રાખતો ન હતો. એટલે તે બારણા ખુલ્લા પડેલા જોઇને એને કંઈ આશ્ચર્ય થયું ન હતું.

રોજા ગભરાટમાં ‘હવે શું કરવું’ તેની સમજ ન પડવાથી આમતોમ ફાફા મારતી હતી તેણે ડોસાને આવડો જોયો જોલા વારજ પોતે બોલી ઉઠી

“કાઓઝોઝોણુ ? બાપુજી ?”

“હા રોજા ? તું ? અત્યારે અહીં ક્યાથી ?”

પિતાના પ્રશ્નનો ઉત્તર ન આપતા રોજા ઉતાવળે ઉતાવળે બોલી — “અરે બાપુજી, આ જુઓ તો ખરા તમારા ડાકટર બેઠાન થઇને પડ્યા છે,”

“હે ? શું થયું છે એને ?”

“કોણ જાણે, જુઓ તો ખરા”

આશ્ચર્ય ડોસો બધીયે કોટડીઓની કુચીઓ પાસેજ રાખતો તેણે દરવાજા ઉઘાડ્યો દરવાજા ઉઘડતાજ પહેલી રોજા અદર પેડી, અને બારણેની પાસે જઈને તેનું કઠીર અભ્યવસ્થિત રીતે આકુ પડ્યું હતું, તેને એણે અત્યંત સહાનુભૂતિ હળવે રહીને બરાબર સ્વસ્થપણે ચંપું સવાડ્યું.

‘પંડી પોનાના ઝરમાની ચાળ વડે તેને ધવન ના
પ્રયત્ન કરવા લાગી આયકસ તેની નાડ જોવા લાગે
એટલામા ખારવે મૂઝામા ને મૂઝામાજ
બળડયો—“ માડ ગુલામ ! માડ કાળુ ગુલામ !
ઓ . ઓ ”

કાયકમ ચમકયો રોઝા પ્રતે જોઇ જોયો-
ગુલામ ? એ શું ? ”

“ એ તો કાળા ગુલામનું કુત બાપુજી, તમને
નથી ? કાળા ગુલામના કુતને માટે ત્રણ લાખ ં
ધનામ છે, તે ”

“ ત્રણ . લાખ ગીદડર ? ” તે કંઈક સ
જોયો—“ હહહ આ જેકમ કંઈક વાત કરને
ખરો ”

“ તેવું કાળુ ગુલામ અમે ઉમાડ્યું છે ”

“ કાણે ? ”

રોઝાએ જોયું કે આ વખતે ડોસાની
બધી વાતનો સ્ટ્રેટ કરવામા નહિ આવે, તો
જતા વધારે ગુચ્છાડો અને મુશ્કેલી ઉભા થશે
અગ્રાધથી ખત્રુ કડી દેવાનો નિશ્ચય કર્યો

આખમા અશ્રુ લાગી પિનાડી આગળ ધુ
પડી તેના હાથ પકડી તે મળગળે સાદે જોડી—

“ બાપુજી, મે તમારો એક અપરાધ કર્યો .
હમા કરશો ? ”

“તે અપરાધ કર્યો છે ?” આયદસ ચમકીને બોલ્યો.

“હા, મને માફ કરો.”

“પણ છે ..એએએ શું ?”

● પળવાર વિચાર કરી રોઝા અચકાતા અચકાતા બોલી—“બાપુજી, હું એને ..ઘાઉં છું...”

આયદસ ચોકચો. ડોળા ઉઘા મઠાવીને બોલ્યો—

“તું...આને...ઘામ છે ? ..આને ?...આ કદીને ? રોઝલી ! આ તું શું બોલે છે ?”

પણ રોઝાએ તેને કાંઈ ઉત્તર આપ્યો નહિ. ડોસા-એ એક પછી એક ઠપકાના વાક્યો ફેંકવા માડ્યા. પણ ચતુર બાળા તે અનુત્તરપણે સામળીજી રહી.

શોડીવારમા બારણે પુન બબડ્યો—

“જેકબ ચોર ! ..ચોર ! છુચ્યો!...પકડો, પકડો. જો ..આયદસ ! જેકબને પકડો.”

આ સામળીને આયદસ વળી વધારે ચકિત થયો
“એ શું ? જેકબ ચોર ? એટલે ? રોઝી, સાચું બોલ આ બધું શું છે ?”

“બાપુજી, તમારો જેકબ અમારે કાળું મુલાખ
* ચોરીને નાસી ગયો છે”

“નાસી ગયો છે ?” આયદસે પુન ચમકીને પૂછ્યું.

“હા પરમા નથી”

ધીમે ધીમે રોઝાએ બધી વાત ડોસાને સમજાવીને

કહી. પોતે બારહેની પાસેથી કાળા ગુલામના મળીયા લી
હતા તે, પોતાના ઓરડામાં તેને વાવીને છોડ ઉગા
હતો તે, જોલ બહારના ખાડામાંથી મટોડી આણીને તે
બારહેને આપી હતી તે, રોજ રાત્રે પોતે બાર
મળવા આવતી હતી તે, અને અતે કાળા ગુલામનું
કેવી ગીતે ખીલ્યું તે જોજ્ય તેને ચોરી ગયો તે વિ
બધી વિગત તેણે પિતાને કહી તે સાંભળીને ત્રાપ
પ્રથમ તો ચીઠ્ઠાગયો પરંતુ રોજાએ તેને ' ઇનામના
લાખ ગી'ડર બારહેએ આપણને આપી દીધા છે ' કે
કહ્યું, એટલે તે નરમ થયો—પીગળ્યો અને તર
બારહેની સુશ્યા કરવામાં રોજાને મદદ કરવા લાગ્યો

પ્રકરણ ૨૪ મું.

બરસલામાં ભંગાણું.

તે દિવસે સાંજે મિં. હેરીસનની હવેલીમાંજ હે
કલ્ચર સોસાયટીના સભ્યોની જનરલ સભા મળી તે
આગળ એક લાણુ વિવેચન કર્યા બાદ પ્રમુખ સાહેબે એ
એક બોલ્ડેસનું કાળું ગુલામ રબૂ કર્યું કુલને જોતાવા
દરેક સભ્યના મુખમાંથી ' ઓ હો !—વાહ !—શાબા
—માર્વેલ !—' એમ કહીને કંઈ આશ્ચર્યના ઉદ્ગ
નીકળી પડ્યા પછી બધા કુડાની પાસે આવી કુ

હાથ લગાડી તપાસવા લાગ્યા.

એક જણે સુધીને કહ્યું —“છે તો, ભાઈ, ગુલાબજી.
એમા કાંઈ શંક નહિ.”

“આપના જેવા પરીક્ષકો આગળ ખીજી કોઈ કુલ
લઈ આવવાની કોઈની હિંમત પણ થાય ખરી કે ?”
આચાર્યે ધીમે રહીને બોલ્યો.

“વાસ ઘણીજ મધુર છે” ખીજાએ અભિપ્રાય
જાહેર કર્યો.

ત્રીજા એકે તે ગુલાબની એક પાખડી તોડી અને
એક શીશીમા કંઈક દવા ભરેલી હતી તેના બે ચાર ટીપા
તેની ઉપર પાડ્યા. થોડીવાર નિરીક્ષણ કર્યા પછી તે
બોલ્યો—“રંગ તો પાકો છે એ પણ નક્કી માલમ
પડે છે.”

એ પ્રમાણે જૂદા જૂદા વિદ્વાનોએ જૂદી જૂદી
રીતે તે કુલની પરીક્ષા કરી આખરે પ્રમુખ સાહેબે
કહ્યું—

“હવે જોવાનું એટલુંજ છે કે આ ગુલાબના છોડ-
માથી ભવિષ્યમા જોઈએ તેટલા ગુલાબના ફુલો અને
છોડવાઓ થઈ શકશે કે કેમ ?”

“તે જોવું કંઈ મુશ્કેલ નથી” એમ કહેતો એક
વૃદ્ધ સભાસદ આગળ આવ્યો.

તેણે પાસે પડેલું એક કાચનું કળાટ ઉઘાડી તેમાથી
સફામદારક યત્ર કાઢ્યું પછી છોડ પર બેઠેલી એક કળા

તથા એક નાની ડાળી તોડીને તેણે ચાપુ વડે તે દરેકના વચ્ચેથી એ ચીરા કર્યા પછી સફમદર્શક વડે તેને ખારીકામુથી ઘેંવા લાગ્યો.

થોડીવારે તે પ્રમુખ નરક જોઈ બોલ્યો—“મને તો લાગે છે કે થશે હતા આપ જુઓ ,બધા જુઓ.”

પ્રમુખ તેમજ બીજા બધા એક પછી એક તે યત્ર લાઇને કમીનું નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યા દરેક જણ પોતાને સજે તે નવી રીતે કાળા ગુલામની પરીક્ષા કરવા લાગ્યો.

લમબગ પોણા બે કલાકે કાળા ગુલામના કુલ અને છોડની પાકી પરીક્ષા સંપૂર્ણ થઇ બધા સભ્યોએ એક-મતે જાહેર કયુ કે આ કાળુ ગુલામ જેવું માન્યુ હતુ તેવું જ—માઝા પ્રમાણેની એકેએક શરત પૂરી પાડે એવું છે—ઇનામને લાયક છે અને તેના માલિકને ઇનામ બક્ષિસ કરવામા જરાયે શકા રાખવાની જરૂર નથી.

આયઝેકનો ઝાતી જોરથી ઉછળી તેનું હૃદય અત્યંત વેગથી ધનકવા લાગ્યું પોતે જાણે આકાશમા ઉડતો હોયને એવી એને ખાતિ થઇ.

બધા સભ્યોએ ખૂબ આનંદપૂર્વક આયઝેકને અભિનંદનો આપ્યા કેટલાકે એની પીઠ યાત્રી કેટલાકે એની ફોટે માટે ડી.વી.પર્સ (જયજયકાર) બોલાવ્યા.

અતે આવતી કાલે જાહેર સભામા ભારે માનપાન સહિત ત્રણ લાખ ગીદરનું ઇનામ આયઝેકને ઇનામત કરવાનો હાથ કરી સભા વિસર્જન થઇ.

x

x

x

x

બીજો દિવસે ઠરાવેલે સમયે હારલેમ શહેરના વિજ્ઞાન ટાઉન-હોલમાં જાહેર સભા મળી સદ્ભાગ્યે તેજ દિવસે સ્થગરે મહારાજા વિલ્હિયમ (ઓફ ઓરેન્જ) શિકારે નીકળેલા તે ફરતા ફરતા હારલેમ આવી પહોંચ્યા હતા. હોર્ટીકલ્ચર મોસાયટીના પ્રમુખ તથા આગેવાન સભ્યોએ તેમની પામે જઈ આ મહાનું પ્રમુખસ્થાન લેવાની વિનંતિ કરી હતી તે તેમણે સ્વીકારી હતી તેથી આજની સભામાં ભારે ઉત્સાહ અને આકર્ષણ રહેલું હતું જાહેર કરેલા સમય પહેલાંજ આખો હોલ ચિકાર થઈ ગયો હતો.

ત્યા-સભામાં-પ્રમુખ મહાશયના આસનની સામેજ એક સુશોભિત ટેબલની ઉપર કાગળ ગુલામનું કુકુ ગોઠવેલું હતું બીજા એક નાનકડા પથુ અતિ મૂલ્યવાન ટેબલ પર એક પારદશક કાચની બરણીની અંદર ત્રણ લાખ ગીલ્ડરની કૌમિતના સુવર્ણ સિક્કાઓ ભરેલા હતા તેની પાસેજ એક ચાદીના સુદર કારકેટની અંદર આમ-એકને અર્પણ કરવાનું માનપત્ર મૂકેલું હતું.

આમએક પ્લેટફોર્મની પાસે એક ખુરશી પર બેઠો હતો બરાબર સાડાચારને ટકોરે પ્રમુખ મહાશય પદ્માર્થ સભાજનોએ પુષ્કળ તાળીઓ અને આનંદની કીકીયારીઓ વડે તેમને વધાવી લીધા મિ હેરીસને તેમની સામે જઈ આવકાર આપ્યો અને તેમને વિનયપૂર્વક તેમના સ્થાને દોરી જઈને બેસાડ્યા આસન પર બેસતા બેસતા તેમણે હેરીસનના ઓળખાવ્યાથી આમએક પ્રત્યે

જોઇ મ્હો મલકાવ્યુ આયઝેકે ઉત્તરમા શિર હલાવી
નમન કર્યું

પછી મિ હેરીસન ઉમા થયા તેમણે દુ કાણુમા
બાપણુ કરી સમાજનોને આયઝેકની ઝોળખાણુ કરાવી
હોર્ટીફ્સચર સોસાયટી, એ શુ છે ? આજ સુધીમા તેણે
શુ શુ કામો કર્યા ને કરાવ્યા છે ? કાળા ગુલામ માટે
આટલુ ધનામ શા માટે અને કેવી શરતે જાહેર કરવામા
આવ્યુ હતું ? તે બધું પશુ તેણે સક્ષેપમા સમજાવી દીધું

પછી પ્રમુખ મહાશયે બોલવાનું શરુ કર્યું તેમણે
શરૂઆતમા કેટલીક રાજકીય બામનો પર વિવેચન કર્યા
પછી રાજન તરીકે પોતાની અને પ્રજા તરીકે સમાજનોની
શી શી ફરજો છે તે, અને તે ફરજો પ્રમાણિકપણે અને
અદાપૂર્વક અદા કરવાથી બનેને અરસપરસ શા શા લાભો
થાય તે બધું લખાણુથી સમજાવ્યું પછી હોર્ટીફ્સચર
સોસાયટીના વખાણુ કરીને, રાજ્યમા આવી આવી અનેક
કળાઓની વિદ્વાન સરથાઓ સ્થપાય એવી પોતાની તીવ્ર
હઝા છે એમ જાહેર કર્યું લોકોએ તે સાબળીને તાળી-
ઓના મડગડાટ કર્યા

ત્યારમાદ મહારાજાએ ગુલામના દુલની મધુ-
રતા અને મહત્તા ઉપર કેટલુક વિવેચન કરીને કાળા
ગુલામ વિષે ખાસ બાર દબને પોતાના વિચારો
પ્રદર્શિત કર્યા પછી તેમણે ત્રણ લાખનુ અનુપમ ધનામ
પ્રાપ્ત કરનાર આયઝેકને મુબારકનાદી આપી, અને તેને

રટેજ પર આવી સમાજનોને પોતાના દર્શન દેવાની સૂચના કરી

આયઝેક ઉભો થયો ધીમે ધીમે ચાલીને તે પ્લેટ ફોર્મ પર આવ્યો તે વખતે ક્ષેત્રને લીધે તેના પગ ટૂંકતા હતા પ્રમુખ મહારાયના ટેબલની પાસે ઉભા રહીને તેણે પ્રથમ તો સર્વ સમાજનોને નમન કર્યું પછી ધીમે ધીમે બોલવા માડ્યું

“માન્યવગ પ્રમુખ મહારાય અને વિદ્વાન સમાજનો, પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરની કૃપાથી આજે હું આપ સર્વની સમક્ષ આ અમૂલ્ય કાળુ ગુલામ રજૂ કરવાને ભાગ્યશાળી થયો છું આ મનોહર ગુલામ-જેની પ્રમુખ મહારાયે દમણાળ આટલી બધી પ્રશંસા કરી છે તે-ઉગાડવાને માટે મારે કેટલે બધો પરિશ્રમ લેવો પડ્યો છે અને કેટલું બધું દ્રવ્ય ખર્ચવું પડ્યું છે તેનો સવિસ્તર જતાત જો આપના જાણવામા આવે તો આપ જરૂર આશ્ચર્યમા ડૂબી ગયા વગર રહો નહિ એમ હું ખાત્રીથી માનું છું આજે લગભગ છ મહિનાથી હું એની પાછળ મહેનત કરી રહ્યો છું આ એક કાળુ ગુલામ ઉગાડવાને ખાતર મેં કેટકેટલા તો કામગીરી કર્યા છે, કેટલા બધા પુસ્તકો ખરીદ્યા છે, કેટલી બધી અમૂલ્ય દવાઓ વાપરી છે, કેટલા ઓગરો વમાવ્યા છે, વિધિવિધ આકારના કેટલાં બધા તો કુડા ભાગ્યા છે—તે બધાનો પૂરેપૂરો ખર્ચ તો મારાથી કદિ પણ શક્ય નહોતો દ્વારા આપી શકાય

એમ નથી હોટીફલ્ટર સોમાયતીના મારા વિદ્વાન મિત્રો
સિવાયના ખીજ કાઢ બાગેજ તેની કલ્પના પણ કરી
શકશે..."

એમ કહી આયજેકે પોતે ઇચ્છા વખતે પુણ્યશાસ્ત્રનો
અભ્યાસી છે, આજ મુઘીમા કયા ન્યા નવા પુણ્યો ઉગા-
ડ્યા છે તે, તથા તે સમયે પોતાને નુ શુ અનુભવો
થયા છે તેનો વિગતવાર લેવાલ આપીને જગભગ અર્ધા
કલાકે પોતાનું વ્યાખ્યાન પૂણ્ય કયુ તે વખતે સમા
જનોએ પુષ્કળ ઉત્સાહથી દોઢ બે મિનિટ મુઘી તાળી-
ઓના ગડગડાટ અને કાકાવાગીઓ આવૂ રાખ્યા

પછી મિં હેરીસને ઉભા થઇ આયજેકને આપવાનું
માનપત્ર વાચી સભાજીનું, અને પ્રમુખ મહાશય પ્રત્યે આય-
જેકને માનપત્ર તથા ઇનામ મમણુ કરવાની વિનિતિ કરી
મહારાજા ઉભા થયા તેમણે મુખ મલકાવી ઇશારત
કરી આયજેકને પાને બોલાવ્યો મિં હેરીસને સુવર્ણ મહો-
રની બરખી પ્રમુખ મહારાજાને આપી

તથા લાખ નીલ્ડર અને માનપત્ર આયજેકના હાથમા
મૂકતા પહેલા મહારાજા વિવિધમે વળી કાઠક વિવેચન
કયું પછી " આપ સર્વ સભાજનોની સમતિથી અત્યત
આનંદપૂર્વક હુ આ ઇનામ મિ આયજેક બોલ્ડેલને
સમર્પણુ કરે છુ " એમ બોલીને જવા તેઓ તે વસ્તુ
ઓ આયજેકના હાથમા મૂકતા જાય છે તેવોજ હોલના
દરવાજા તરફથી અત્યત તીવ્ર પણ હુલ્લેલક કારમો

આવાજ આપ્યો—

“ ખમરદાર ! સાહેબ, ખખરદાર ! ! ”

આખી સભા ચમકી ઉઠી

—(૦)—

પ્રકરણ ૨૫ મું.

“ કોણે ઉઘાડ્યું ? ”

પળચારમા, અત્યંત દોડવાને લીધે ધમણ પેઠે હાફતી, અને આખે શરીરે કપતી એક યુવતિ સભાની વચ્ચે આવીને ઉભી રહી, અને આનેશથી થડકને અવાજે પુનઃ બોલી—

“ ખખરદાર, સાહેબ, આને ઇનામ આપશો નહિ-એ ચોર છે ! ”

“ હે ? ” મહારાજના મુખમાથી ઉદ્ગાર નીકળી પડ્યો

વાચનારે રોજાને ઓળખીજ હશે

ખીજ પાચ સાત સેકન્ડમા એક જુદા પુરુષ લાકડી ઠોકનો ઠોકનો સભાની વચ્ચે આવી પહોંચ્યો જેની તેની અને પ્રમુખ મહાશયની નજર મળી નેરાજ તેમના મુખમાથી સ્ફુટી નીકળી પડ્યા—

“ કોણે ? આયકસ ? ”

“ હાજી. ” ડોસાએ ઉતર આપી નમન કર્યું, અને બોલ્યો—“ મહારાજ સાહેબ, આ માણસ-જેકમ-ચોર છે, ”

વાચનાર! આ વખતે પ્લેટફોર્મ પર ઉભેલા આપ-
જેકની શી સ્થિતિ થઇ હતી તેનો ખ્યાલ તુ જાનેજ કરી
લેજો. કારણ કે તેનું વર્તણૂક બદલાઈ ગયું હતું. તેને માટે
આપના પૂરતા શબ્દોજ નથી

આપજેકનો ચહેરો પ્રથમ તો ઘોઘો પૂણી જેવો
થઇ ગયો તેનું હૃદય દશ હોમખાવરના ઓઘણ એન્જન
પેટે ધમકારા મારવા વાગ્યું પરંતુ અકાંક્ષા મિનિટમાં
પાછો સ્વસ્થ થઇ ગયો અને મદારાજ પ્રત્યે જોઈ ઓળખો,

“ મદારાજ સાહેબ, આ બંનેના કહેવા પર
આપ જરાયે લક્ષ આપજો નહિ આ ઝોખરી તો માડી છે
અને આ ડોસો અને ઓળખનોજ નથી મારું નામ જોકમ
છેજ નહિ. ”

“ માડી ! માડી ! ” સભામાંથી કાઠક બોલ્યું

“ હુ . માડી નથી ” રાજા પોતાથી અને તેટલે
ઘોટા ઘાટા પાડીને બાર દધ બોલી

આપજેક પણ ઘોટાથી ઘાટા પાડીને બોલ્યો—“તારું
નામ જોકમજ છે તુ ચોર છે, ચોર ”

આખી સભામાં બારે ખળખળાટ થઈ રહ્યા કેટ
લક પાછળના ભાગમાં બેઠેલા હતા તે ક્રમા થઇ ગયા, અને
સભાની વચ્ચે શુ થાય છે તે જોવાને માટે એક બીજાન
માથા પરથી ડોકીયા કરીને ધમાલ મચાવવા લાગ્યા

મદારાજ સાહેબે બરણી પાત્રી ટેમણ પર મૂક
દીધી, અને પોતાના આસન પર બેસી જતા કહ્યું—

“આમા કંઈક થોંટાળો છે, તેનો પહેલા નિકાલ લાવવો પડશે ”

“ જરૂર કંઈક થોંટાળો છેજ ” સમાભાષી એક જથ્થ પહાડી અવાજે બોલ્યો.

થોડીવાર વિચાર કરીને મહારાજાએ રાજા પ્રત્યે જોઈને કહ્યું—“છોકરી, બોલ, તારે શું કહેવું છે ? ”

“ સાહેબ, આ કાળુ ”

રાજાને અટકાવીને આયફસ વચ્ચેના બોલી ઉઠ્યો—
“અરે મૂર્ખા ! આ તો મહારાજા વિલિયમ છે, મહારાજા વિલિયમ જરા વિવેકથી તો બોલ ”

“મહારાજા સાહેબ, આ કાળા ગુલામનું કુલ, જેને માટે આપ આ પ્લેટફોર્મ પર ઉભેલા ગૃહસ્થને તથા સામાજીક ગીરડરનું ધનામ આપવા તત્પર થયા છો તે ગુલામ ખરું જોતા એનું ઉગાડેલું છેજ નહિ ”

“ ત્યારે કોણે ઉગાડેલું છે ? ”

“ બીજાએ ”

“ તે ? ”

રાજા જવાબ દેતા અચકાઈ તે વિચારમાં પડી કે નામ પોતાનું આપવું કે બારલેનું એટલે આયત્રેક ઉત્સાહમાં આવીને બોલી ઉઠ્યો—

“ જોયું ને ? મહારાજા સાહેબ, હવે એ કેવી વિચારમાં પડી ગઈ ! જો આ ગુલામ એણે ઉગાડ્યું હોય તો એ શા માટે છાતી ઠોકીને હા કહે નહિ ? એ હવે

ખાટીયા જોઠવે છે ...”

આ સામળીને રોજા ચીડવાઇને મઝકમપણે બોલી હતી—“ હું કામ ખાટીયા જોઠવતી નથી મહારાજ સાહેબ, આ કાળુ ગુલામ પૂરત જલમ પૂરાયલા આપના કેદી વાન ખારસેએ ઉગાડ્યું છે ”

રોજાએ કેદી વાન ખારસેનું નામ જાહેર કર્યું, તેથી આયજેક ચકિત થઇ ગયો એણે તેમ થવાની આશા રાખી ન હતી

“ કેદી વાન ખારસેએ ઉગાડ્યું ? ” મહારાજ સાહેબના, સોસાયટીના સભ્યોના, તેમજ ઘણાએક સમાજ-નોના મુખમાથી એવી મતભાષના કંઈ કંઈ ઉદ્ગારો તેજ વખતે નીકળી પડ્યા

“ હાજી ” રોજાએ પ્રથમ મહારાજની અને પછી બીજા બધાની તરફ જોઇને કિતર આપ્યો

“ એમ બનેજ કેવી રીતે ? ” આયજેક બોલ્યો—
“ કેદીઓ તે વળી ટૂલ ઉગાડતા હશે ? આ બીલકુલ ખોટી વાત લાજે છે ”

“ ખોટી વાત નથી, ” રોજા બોલવા જતી હતી, તેને અટકાવી આયજેક બોલ્યો—

“ પણ કેદીઓને એવું કશું કરવાનો હકજ હોતો નથી, તેમની પાસે નવિન પુધ્ધો ઉગાડવાને જોઇતા સાધનો પણ હોતા નથી તો પછી આ બનેજ કેમ ? ”

“ બધું બની શકે એમ છે ’ રોજા બોલી—“ મહા-

રાજ સાહેબ, આ કાળા ગુલામનું મૂળીયું વાન ખારસેએ કેદી થતા પહેલાં જ પનાવ્યું હતું અને જેલમાં આવ્યા પછી તેમણે તે મને આપ્યું હતું અને તેમની સચના પ્રમાણે મેં મને ઉગાડ્યું છે ”

“ આ બધા બનાવટી વાનો છે ” આયઝેક બોલી ઉઠ્યો. આયઝેકને ચીઠ ચઢી

“ અરે ઓ જુદા જોકબ ! શા માટે હજી તારો ઢોળ છોડતો નથી ? હવે તારૂં પોકળ જાઝો વખત ઢકવાનું નથી મહારાજ સાહેબ, આ માણસ-જોકબ જીસલ ”

“ મારું નામ જોકબ છેજ નહિ આયઝેક બોલેલ છે કાકા, તમે મને કોઈ બીજોજ માણસ ધારીને બૂલયાપ ખાઓ છો ”

“ હું જગપે બૂલયાપ ખાતો નથી મહારાજ સાહેબ, આ માણસ જોકબ જીસલનું નામ ધારણ કરીને મારે ત્યાં પદર વીશ દિવસ થયા રહેતો હતો, અને ગઈ કાલે રાત્રેજ મને કલ્લા કહાવ્યા વગર અચાનક ઉઠીને અહીં નાશી આવ્યો છે ”

“ ને મારા ઓરડામાંથી ગુલામના પુલનું કુંડું ચોરીને લઈ આવ્યો છે ” રોઝા તરતજ બોલી ઉઠી

આયઝેકને કષ્ટ વિચાર આવતા તે હિંમત લાવી પોતાના કુડા પ્રત્યે નિદેશ કરી બોલ્યો, “ છોકરી, જીસ-કાઈરના સોગન લઈને તું બોલ કે આ કુંડું તારું છે. ”

રોઝાએ જોયું તો પોતાના કુડા કરતા આ કુંડું

કષ્ટ મોટું અને જીદાળ પાટનું હતું તે શું જ
આપવો તેનો વિચાર કરતી હતી એટલામાજ સ
પાછલા ભાગમાથી એક અવાજ આવ્યો—

“મહારાજ સાહેબ, આ વિદ્વાન મિસ્ટર અ
આ કુટુંબ ગદ્ય કાલેજ હાલેમને દરવાજેથી નાજી
ધુ છે”

સત્યાનાશ!

તે અવાજ કોનો હતો? આખી મહાએ તે
મિના પ્રત્યે જોયું

વાચનાર, જેણે કોર્નેલ ડેવિટ અને
ડેવિટન પોતાની ગાડીમા બેસાડીને લઈ
ખુમસે ભરાયલા લોકોને હાથે પુકડી માર આધો
અને ભોકોએ જેના શીઘ્રામના લાઠી, કુદાડા અને હ
ધા વડે ચૂરેચૂરા કરી નાખ્યા હતા—તે ગાડીવાન
મુખમાથી હપરના શબ્દો બહાર પડ્યા હતા
શીઘ્રામ ભાગી ગયા પછી કટલેક દલાડે તેણે
વેચાનું લીધું હતું અને તે બાંડે ફરવતો હતો
તેનીજ ગાડીમા બેસીને આયઝક હેગર્થી હારલેમ
હતો કાળા ગુલાબને માટે પોતાની ગાડીની પાછળ
મચાવેલી ધમાલને લીધે તે કુલ વિષે તેની
ધણીજ જાન થઈ હતી તેથી જાહેર સમામા
છે તે જોવા ખાતર તે અત્યાર સુધી હારલેમમા
હતો આયઝકને ત્રણ લાખનું ધનામ મળે તે

પાસેથી થોડીક ખુશખબત મારવાનો પણ એનો વિચાર હતો. પરંતુ સમામા એણે જે દૃશ્ય જોયું તેનાથી આયઝેક પ્રત્યેનું બધું સન્માન એના હૃદયમાંથી એસરી ગયું હતું. વળી કોર્નેલ ડેવિટના ધર્મપુત્ર તરીકે વાન બારલેને એ સારી પેઠે ઓળખતો હતો. રોઝાએ આ આશ્ચર્યજનક કુલના ઉગાડનાર તરીકે બારલેનું નામ આપ્યું, ત્યારથી રોઝા અને આયઝેક પ્રત્યે એને ધણી સહાનુભૂતિ ઉત્પન્ન થઈ હતી.

જીલીના એક વાક્યથી આખી સમામા જાણે જૂદા જ વાતાવરણ પ્રસરી ગયું. દરેક જણ પોતાની આસપાસ બેઠેલાઓ સાથે ધુસપુસ ધુસપુસ કરવા લાગ્યું. આયઝેકનો ચહેરો ફિક્કો પડી ગયો. તે કંઈક ઉત્તર કે ઉપાય શોધી કહાડવાને ફાફ મારી રહ્યો હોય એમ તેના ચહેરા પરથી સ્પષ્ટ દેખાતું હતું.

અડધીક મિનિટ સુધી આખા હોલમાં શાંતિ પ્રસરી રહી, પછી મહારાજાએ શાંતિનો ભંગ કર્યો—

“છોકરી, હવે કાંઈ તારે વિશેષ કહેવાનું છે ?”

“હા જી” રોઝા હિંમતપૂર્વક પણ નમ્રતાથી

જોણી—“મહારાજા, ખરું કહેવાનું તો હવેજ છે.”

“શું ?” મહારાજા પૂછ્યું.

આખી સમામા નેત્રો અને કાન રોઝાના મુખ પ્રત્યે વળ્યા. રોઝા મક્કમ અને સ્પષ્ટ અવાજે જોણી—“આ મિસ્ટર જોકમ ઉરે આયઝેક, આ કાળુ ગુલામ પોતે

ઉગાડ્યુ છે એમ કહે છે, તો હું તેમને પૂછું
આ છોડવાની મદદ સિવાય તેઓ બીજી કાળુ
ઉગાડી શકશે કે ખરા ?”

મહારાજાએ આયત્તેક પ્રત્યે જોયું

બીજી કોઈ વ્યક્તિને જવાબ દેવાનો હોત
આયત્તેક આ વખતે “ હા હા ખુબીથી ઉગાડી શ
એમા તે શુ મોટી વાત છે ? ” એમ જવાબ
જરાયે અચકાપો ન હતો પણ આ તો મહારાજા વિ
હતા તેમની આગળ એ પ્રમાણે સ્પષ્ટ સમજાવેલા કે
પછી પોતાથી કાળુ ગુલામ ન ઉગ્યુ તો ?
મોટી ધાપ મારીને પોતાને હેતરવા માટે મહારાજા
ફારસીએ પણ લટકારી દે મહારાજા વિલિયમ
હોસેન્ડના સાતે પરગણાનો માલિક । તે, પોતાની
કમાઈ કરનારને કોઈ પણ શિક્ષા કરવાને મુખત્યાર ।

આવા બચથી આયત્તેક પ્રમુખ મહારાજાના ।

ઉત્તર આપના કંઈક અચકાપો મહારાજાએ કહ્યું —
શુ વિચારમા પડી ગયા ? ”

“ બનતા સુધી મારો બીજો પ્રયત્ન પણ ।
નહિ જાય ” અતે આયત્તેક ખોખો

“ ઠીક ’ એમ કહી મહારાજાએ રોજાને પૂછા

“ બાળા, હવે તું કહે-આ છોડની મદદ સિવાય
કુલ ઉગાડી શકારા ?

રોજાએ જવાબ સમજાવેલા ન આપ્યો પોતાના

ના આગલા બટન ખોલી અદરના ખીસામાં અત્યંત સમાજથી સાચવીને આણેલું પેણું, આજ મુઘી એના ઝોરડામાં કબાટની ઉપર કડીયાને તળીયે સતાડી રાખેલું ત્રીજું મૂળીયું કાઢ્યું, અને નમ્રતાયુક્ત પ્રગલ્ભતાથી પ્રમુખ મહાસચિવના ટેબલ તરફ આમળ વધીને તેને ટેબલ પર મૂકતા ખોલી -

“ મહારાજ સાહેબ, આ મૂળીયામાંથી આના જેવું બીજું કાળું ગુલાબ ન ઉઝે તો હું મારા હાથના કાગ કાપી આપીશ ”

આખી સભાએ તે સ્ખરે સાંભળ્યા, ને સૌ કોઈ રોજાની હિમત જોઈને હિડમૂઠ થયા

હજીયે તે મૂળીયું તેના તેજ કાગળમાં વીટાળેયું હતું મહારાજાએ તે હાથમાં લીધું ઉપરનો કાગળ ઉઠેલી મૂળીયું બારીકાઈથી તપાસવા માડ્યું

એટલામાં અચાનક એક પવનનો ઝપાટો આવ્યો, અને ટેબલ પરનો કાગળ ઉડીને રોજાના દીલ પર પડ્યો તેણે તે તરતજ ચપળતાથી પકડી લીધો

મહારાજાસાહેબે મૂળીયું તપાસતા તપાસતા કહ્યું -
 “જે આ મૂળીયામાંથી કાળું ગુલાબ ઉઝી શકે એમ હોય-તો-તો-” એમ બોલતા બોલતા તે કંઈક વિચારમાં પડી ગયા પછી પછી તરતજ વાન હેરીસન પ્રત્યે જોઈ બોલ્યા-“ મિ. હેરીસન, એ બાબતની તપાસ તો તમેજ સારી રીતે કરી શકશો છો, આ જુઓ તો ખરા.”

મહારાજાએ હેરીસન તરફ હાથ લગાવ્યો તે મૂળીયુ હાથમા લઇ ઝીલવતી તપાસવા એકેક મિનિટ નિહાળ્યા પછી પોતાની આસપાસ સોમાયટીના બીજા સભ્યોને આપ્યું અને પોતે નાનકડા ટેમલ પર ગોઠવેલા કાળા ગુલામના કુડાની આવી તેમાના છોડનો મૂળીઆ આગળનો ભાગ ત્રીજ દૃષ્ટિથી નિહાળવા માડ્યો તેમ કરતા તેણે કે

“આ છોડમા અને એ મૂળીઆમા અજબ સરખાપણ છે એમા તો કંઈજ શક નથી બનેના છાલ, રેસા, કુમાર એક સરખા લાગે છે દેખાવ રથી નક્કી એમ લાગે છે કે એ મૂળીઆમાથી એ છોડ.....”

મિં હેરીસન પોતાનું વાક્ય પૂરું કરે તે જ-કોણે જાણે કેમ-રોજાના સુખમાથી શબ્દો પડ્યા

“અરે ઓ ! ઓ ! આ શું ?”

રોજા તે શબ્દો એટલે મોટેથી બોલી હ આખી સમાનું ધ્યાન તેના પ્રત્યે આકર્ષાયું મહા-આશ્ચર્યથી પૂછ્યું—

“કેમ ? શું છે ?”

પોતાના હાથમાનો કામગ પ્રત્યક્ષ મહાશયના પર રજૂ કરતા તે બોલી—

“શ્યો. આ જુઓ ”

પ્રકરણ ૨૬ મુ.

સંઘરેલો સાપ પણ—

અત્યંત રોમાચિન ઉત્સુકતાથી મહારાજ વિલિયમે તે કાગળ લીધો, અને મનમાજ વાગ્યો, વાચી રહેતા જ તેમના મુખમાથી ઉદ્ગાર બહાર પડ્યા—“આ તો અજબ જેવું છે ”

વાચનાર ! એ કાગળમા એવું તે શું લખ્યું હતું કે તેથી મહારાજ ચમક્યા હશે ? તને વાદ ન હોય તો લે, આ વાચ —

“મારા હાડકા ધર્મપુત્ર,

આ ચિઠ્ઠી મળતાની સાથે તરતજ, જરાયે વિલંબ કર્યા વગર, તારા ખીન્ન હગ્ગર કામ પડતા મૂકીને તું પેલા કાગળોતુ બડલ-જે ગયા ઉન્હાળામા એક દિવસ મેં તને રાખી મૂક્યા સોખ્યું હતું તે-બાળી મૂકજે એ કાગળો કેવા છે ? કોના છે ? તેમા શું લખેલું છે તે જોવા માટે તું તે બડલને ખોલજ પણ રહેતો નહિ એક-દમ તેને ચૂલામા મૂકીજ દેજે એ કાગળો ભયકર છે ને તેના દર્શન માત્રથી પણ તું આક્રમ્ભમા આવી પડશે, માટે તરતજ બાળી મૂકજે એમ કરવાથી તું મારી અને મોટાભાઈની પણ જીદગી બચાવી શકશે એજ

લી૦, તારો ધર્મપિતા-કોર્નેલ.”

ચિટ્ટી વચાઇ રહી છે એમ લાગતાજ રાજા બોલી ઉઠી—“ મહારાજ સાહેબ, વાન બારણેના નિર્દોષના સિદ્ધ કરવાને આ ચિટ્ટી પૂરતી નથી નુ ? ”

“ કેમ કહી શકાય ? ” એમ મહારાજએ જવાબ આપ્યો અને કિન્ના થયા આખી સમાને ઉદ્દેશીને તેમણે કહ્યું —

“ માનવત સમાજનો, આજની આ સમાજે જૂત-કાળમાં કદિ નહિ ઉદ્ભવેલું હોય તેવું આશ્ચર્ય અને અચ્ચવણીઆ પ્રશ્નો ઉત્પન્ન કર્યા છે તે બધાનો નિકાલ અત્યારે ને અત્યારે આવી શકે એમ નથી અને તેનો નિકાલ થયા વગર આ ઇનામ અને માનપત્રનો હકદાર કોણ છે તે નિશ્ચિત થઇ શકે એમ નથી તેથી અત્યારે હું આ મમાને મુલતવી રાખુ છું ” પછી મિં. હેરીસન તરફ જોઇ તેમણે કહ્યું, “ એક કલાક પછી હું આ બંને પક્ષદારોની ખાનગીમાં મુલાકાત લેવા ઇચ્છુ છું ત્યાં સુધી બંનેને તમે સન્માનપૂર્વક જુદા જુદા રાખજો ”

ધીમે ધીમે સભા વિસર્જન થઇ ગઇ

x x x x

મહારાજ વિલિયમ પોતાને ઉતારે ગયા અને અમિત થયેલા મગજને ઉપાદાર અને મદિરા વડે ઉત્તેજિત કર્યા પછી—એક કલાકે—તેમણે પ્રથમ આયોજકને પોતાની પાસે લાવવાનો હુકમ કર્યો નોકર તેડવા ગયો.

થોડીજ વારમાં તે નોકર દોડતો પાછો આવ્યો

“ મહારાજાધિરાજ, આયઝેક તો નથી ”

“ હે ? નથી ? ક્યા ગયો ? ”

“તે તો કાણુ જાણે હેરીસન સાહેબ કહે છે કે આયઝેક તેમને ઉતારે નથી તેમનો સામાન પણ કાઢ નથી તે નાશી ગયા હોય એમ લાગે છે” તોફરે જવાબ આપ્યો—“હેરીમન સાહેબ જાતે તે છોકરી અને ડોસાને તેડીને આવે છે”

થોડી વારમા ત્રણે જણા આવી પહોંચ્યા વાન હેરીસને કહ્યું—“ મહારાજા સાહેબ, મિ. આયઝેક બોક્સેલ નાશી ગયા હોય એમ લાગે છે ”

“ખરેખર ?”

“હાજી, ખરેખર જે ખડમા તેમને ઉતારો આપવામા આવેશે તે ખાલી છે અને મકાનમા બીજે કાંઈ સ્થળે તેમનો પત્તો નથી ”

“જે એમ હોય તો એ માણસ ઢોળી હતો અને આ તુમારિકાતુ કહેવું સાચુ છે એમ ખુલ્લી રીતે પુરવાર થઈ જાય છે કેમ, ખરે ?”

“હાજી મારે પણ એમજ માનવું છે ”

મહારાજાએ રોઝા પ્રત્યે જોયું તેના મનોહર નેત્રો આનંદથી નાચી રહ્યા હતા, તેનું ગૌરવર્ણ સુદર મુખ રતાશથી પ્રક્રલિત થયું હતું

“ભાગ્યવત બાળા, અત્યંત અણીને સમયે આવી પહોંચીને તે અહીં બારે ઉથલપાથલ મચાવી દીધી છે.

માત્ર દશ મિનિટનો ફેર પડ્યો હોત તો આ મહા-
ધનામ અને માનપત્ર ઓટ દોગી, હગારા માણસને આપ
દેવામાં આવ્યાજ હોત આયઝેડના અદૃશ્ય થઈ જવાથી
મારે તારા દકની વાગવમાં જુ પૂડવાનું રહેતું જ નથી
આપદ્રમ ડોમાની તરફ જોત તેમણે કહ્યું—

“અને કાકા, તમારે અહીંથી મીઠા બૂટન જઈને વા
બારલેને જેલમુક્ત કરવાનો છે તે

“હુ ?” રાજાના મુખમાથી હિંગાર નીકળી પડ્યો—
“ખરેખર ?”

“હા ત મારાનનો લેખિત હુકમ હુ પછી મોકલ
આપીશ,” મહારાજાએ કહ્યું

હુકમ સામળીને ગ્રાયદ્રમ ડોસાને આનંદ તો થયો
પરંતુ તે તેણે દશાન્ધો નહિ કોઈ પણ કેદી આવે
જાય, પૂરાય કે મુક્ત થાય તેમાં અને—જેલરને—શા મા
હવે શોક થયો જેલમાં ? એણે તો હુકમ સામળીને મા
ડોકું જ નમાવ્યું

પણ રાજાની આખમા તો જગજગીયા આવી ગ
હતા, તેનો કંઈ ઉપાધ ગયો હતો

અહા ! જ્યારે તે બારને છેલ્લું ચુબન કરીને બારલે
આવવા માટે માપુછની સાથે નીકળી, ત્યારે કોને સ્વપ્ને
ખ્યાલ હતો, કે માત્ર ચોરીસ કલાક પૂરા થાય તે પહે
લાજ બારલે જેલમુક્ત થશે ?

અને—પોતે જેલમુક્ત થયાની વાત અચાનક જાણી

ત્યારે આરલેને કેટલો મધો હય અને કેટલું મધુ આશ્વર્ય થશે ?

રોઝા આનહના અતિરેકથી મહારાજના આસન તરફ દોડી, અને તેના ચરણમા નમી પડતા મહા પ્રયાસે રૂઢા-યજ્ઞ કહે જેમ તેમ બોલી—

“ઓ કૃપાળુ મહારાજ, હું આપનો શો ઉપકાર માનુ ?”

ઉપસહાર

વાગ્યનાર ' હવે થોડુંજ મહેતાનુ કે

તેજ રાત્ર આચક્રસ ટાગો કરીને પ્યુટન ગયો આરલેને નેડીને બીજે દિવસે બપોર પહેલા પાછો આવ્યો. સાંજે પુન સના મળી તેમા આરલેને માનપત્ર, અને રોઝાને ત્રણ લાખનુ ઇનામ બક્ષિત કરવામા આવ્યુ ઠગારા આયજેઝને પકડી લાવવા માટે એક હજાર ગીડરનુ ઇનામ જાહેર કરવામા આવ્યુ.

ત્યારેજ વાન આરલેએ જાણ્યુ, કે જેમજ જીસલ તે બીજે કોઇ નહિ, પણ પોતાનોજ ટોરટ ગામનો પડોશી

x

x

x

x

બીજે દિવસે આચક્રસ, રોઝા અને આરલે હેમમા

પાછાં આવ્યા ત્યાં તેમને મહારાજન સાહેબનો લેખિત હુકમ તથા મારલેની જખ થયેલી મિલકત પાછી મળવા બાબતના કાગળ, મહારાજની સહી સિક્કા માથના મળ્યા.

ડોમાના આનદનો પાર નહોતો નહિ ત્રણ લાખ ગીલરની આગા હોવા છતાં, કદમા પડેના આગની આદે પ્રણય-સમય બાધવા માટે તે છેવટ સુધી રોજાની કપ વખનોવખન ચીટિયા કર્યા કરતો હતો. પરંતુ મહારાજને બારલેના છૂટકાગતો હુકમ આપ્યો ત્યાંથી તે બીલકુ ફેરવાઈ ગયો હતો. હેગમા આવ્યા પછી બીજેજ રવિવારે તે બને જણાને દેવળમા લઈ ગયો અને ત્યાં તેમના લગ્ન કરી આપ્યા. વાન બારલેના જેવો ધીમાન, શ્રીમાન કુળ વાન અને રૂપવાન જમાઈ એને બીજો કયા મળવાને હતો ?

ચોડે દિવસે તેઓ ત્રણ જણા ડોરટગામ ગયા અને ત્યાજ રહેવા લાગ્યા.

x x x x

ગાડીવાન છત્રી, જેની ગાડીમા આયક્રમ અંબારલેએ હારલેમ આવજન કરી હતી, તેને બારલેએ હ મેશને માટે પોતાની સાથે રાખી લીધો. પહેલી સપ્તમી તેમનો પરિચય બહો વધી ગયો હતો અને પોતાના ધર્મપિતા પ્રત્યે કૃતગ્નતા દર્શાવનાર છત્રીને બારલેએ અ રીતે સરમ બદનો આપ્યો.

*

*

*

*

આયઝેકને માટે જાહેર કરવામાં આવેલું ઇનામ પ્રાપ્ત કરવાને કોઈ પણ માણસ બાંધ્યશાળી થયો નહિ તે વખતમાં કંઈ પોલીસોની પાસે આજના જેવા વૈજ્ઞાનિક સાધનો ફોટો, આઉન્ડરબોક્ષ વગેરે હતા આયઝેક હોલાડના કોઈ દ્વારના ખૂણામાંના ગામમાં જઈને વસ્યો હશે અને ત્યાંજ તેણે પોતાની આંકીની કમનસીબ જીંદગી પૂરી કરી હશે, પરંતુ તે ક્યાં અને કેવી રીતે તે કોઈના જાણવામાં આવ્યું નથી

અતઃ.

શને ૧૯૧૮ ના માર્ચની ૧૭ મીથી

—: શરૂ થયેલો :—

અને

યુનિવર્સલ પીકચર્સ કોર્પોરેશનના બાહોશ

એજન્ટ

મી૦ યુનીલાલ જી યુનિમની

માયાળુ મહેરબાનીથી

ટકી રહેલો સુરતનો લોકપ્રિય

વિનસ સીનેમા

હાસ્યરસિક કોમીકો

જેરદાર સીરીયલો

— અને —

નીતીમય દેશી ફીલ્મો રજુ કરે છે.

લી૦,

ચીમનલાલ એંડ. અરબસ્તાની

અને

ગુલાબચંદ એમ. એક્ટીવાળા.

બકુલ

ઝરથે

રસભરી ખાલ વાતોનો સંગ્રહ

એમાં પરીઓના રાજમહેલ છે.

બકુલ લાકડીઓના મંત્રખેલ છે.

દેવદાનવોના નર્તન છે.

ખાલ સાહિત્યનો રસ ભંડાર છે.

જે કોઈ બાળક વાંચે

તે હસ્તે ચહેરે ફરે.

મનોરમ રગબેરગી પૂકું-ઉંચા કાગળ

સાત આનાની ટિકીટ બીડા.

માંડીવ.

પંજાબનું પ્રયંત કાવતરું અથવા બ્રિટીશ સદ્ગત સામે ખુલા ખજવાની તૈયારી. હામના

નગારા યુરોપમાં વાગી રહ્યા હતા, ત્યારે અમેરિકામાંથી સ્વતંત્રતાની ધમશ પામી આવેલા છ છ
કુટિયા શીખો ઉત્તર હિન્દમાં એક મહા ભયકર રમખાણ જગાવવાની પેરવી કરી રહ્યા હતા
હજારો તલ્વાર ખંડુક અને ખોખોના સરખામ વડે તૈયાર થયેલા એ શીખો ઓગણીસ
વરસના નવજુવાન કરતારસિ મની સરદારી હેઠળ કેવા જીવસટોસટના કેસરીયા કરવા તૈયાર
થયેલા, તે લશ્કરની ટુકડી ટુકડીમાં આગ પ્રસારવી કેવો પગ દડો જમાવેલો, અને પછી એવટ
એક સરદારી જસુસે આખીય બાજુ મિનિટભરમાં કેમ ધૂળ મેળવી નાખી-ન રહેશે, વાત્યા
વિના, એ મર્મભેદી ધટનાનું રસભરું ચિત્ર સાત આનાની ટિકીટ ખીડો

•

ત
મા
રા
બા
ળ
ક
ક.
ર
મ
ક
ક.

બાળવિહાર

૦-૧૨-૦

દાસ બાબુ
 એ
 બગાળામાં શુ શુ કર્યું
 તે
 જાણવા, સમજવા, વિચારવા
 વાંચો
ઉલકતાનો કારાયુગ
 ૧-૪-૦
 સા બુકસેલરો વેચે છે.

ગાંધીવ સાહિત્ય મંદિર
 કેળાપીઠ, મુરત.

મીલ, છન તથા બીજા કારખાનાંના માલિકોને

પુલ્લો પત્ર

મહેરખાન સાહેબો,

આપના કારખાનામાં બોધતા કોટન રોપ,
લેધર બેસ્ટીંગ, મશીનમાં પુરવાનાં દરેક બતના
મે, શાગખાતાને લગતો દરેક બતનો સામાન,
કની પુત્રીઓ તથા સ્ટીલની શાફ્ટિંગો, પેડી-
રમેરે મગાવતા પહેલા અમારે ત્યા પૂછાવવા
રખાની કરશે.

વીમાનુ કામકાજ પણ કરીએ છીએ

ભાવતાલ તથા નમુના તરતજ મોકલવામાં
આવે છે. બહાર ગામના ઓર્ડરો કાળજીપૂર્વક
અમલમાં મૂકાય છે. હાલ બેજ

લી૦

કે. ચોકસીની કંપની

કે. સ્ટેશન રોડ બહરી બીલ્ડિંગ મુરત.

કેનરામરો બોધ્યો છે સારો પગાર તથા કમીશન.

ૐ

નો

કરી મંત્ર વચન રખડનાશઁઓને થી
સવલ પ્રભાણે જુજ મુડીયાં પેસ
કરવાનું કિંમતી સાધન.—

બીઝનેસ-ઈન્ડસ્ટ્રી

પ્રથમ ભાગ

પુરસદના વખતમાં ઘર બેઠાં પૈસા કરી

ઉત્તમ સાધન.—

રોડે નીચા સાવર મુજરાન ના પાલી નકે મ
વડા નીચા નીચા મેયો મરી પાતાની આર વધ
વડા નીચા મેયો ના નાનિ મેયો કર ત
પુરસદના આર કપોળી પુતક —

વિલમી રાહીની નવીન શોધનદળા
દોકે માણમથી લની શકે, એવા જાત જાત
તદા ખના, માને કોષપજ પુસ્તકમાં બહા
ખડેશા નવીન પ્રયોગોથી સરપુર —

રોનેરી સુદર પાકી માઈઈમ

કિંમત રૂ. ૨-૦-૦

નાતાલાલ સી. ખાંડવાલ
૮૦, જુમામગીઃ સામે—વડે

